

Nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren

Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022

Toekomstverkenning

Oktober 2022

Task Force Duurzame Ontwikkeling, sustdev@plan.be

Inhoud

<i>Nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren - synthese en aanbevelingen</i>	1
Aanbevelingen	5
1. SDG's tegen 2030 realiseren: bijdrage van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling	6
1.1. Analyse van het Plan	6
1.2. Opvolging van de uitvoering van het federaal plan	15
2. SDG's tegen 2030 realiseren: stand van de indicatoren	16
2.1. SDG-indicatoren: evaluatie van huidige trends	16
2.2. SDG-indicatoren: huidige internationale positie	27
3. SDG's tegen 2030 realiseren: niemand achterlaten	43
3.1. Niemand achterlaten	43
3.2. Methode: niemand achterlaten belicht vanuit drie invalshoeken	45
3.3. Becommentarieerd overzicht	47
3.4. Analyse volgens drie invalshoeken	59
4. Kwantitatieve toekomstverkenning voor een duurzame ontwikkeling	67
4.1. Projecties voor de indicatoren	68
4.2. Onderzoekspistes voor een meer systemische modellering	77
5. Bijlagen	90
5.1. Set van de 82 indicatoren over de vooruitgang van België naar de SDG's	90
5.2. Verdeling van de 82 indicatoren over de 17 SDG's en 169 subdoelstellingen	91
5.3. Bibliografie	92
5.4. Afkortingen	100

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut die beleidsrelevante studies en vooruitzichten maakt over economische, socio-economische en milieuvraagstukken. Daarnaast bestudeert het de integratie van die vraagstukken in een context van duurzame ontwikkeling. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

De werkzaamheden van het FPB worden steeds gekenmerkt door een onafhankelijke benadering, transparantie en aandacht voor het algemeen welzijn. De kwaliteit van de gegevens, een wetenschappelijke methodologie en de empirische geldigheid van de analyses staan daarbij centraal. Tot slot zorgt het FPB voor een ruime verspreiding van de resultaten van zijn werkzaamheden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Door de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* kreeg het FPB onder meer de opdracht het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling* op te stellen. De Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) is de groep van personeelsleden die sinds januari 1998, onder de leiding en de verantwoordelijkheid van het FPB, onder meer de federale rapporten uitwerkt.

De TFDO-leden die meewerkten aan dit rapport zijn: Mathijs Buts, Patricia Delbaere (coördinatrice van de TFDO), Jean-Maurice Frère, Alain Henry, Arnaud Joskin en Johan Pauwels.

Christelle Castelain en Patricia Van Brussel hebben aan de vertaling meegewerkt. Adinda De Saeger en Christel Weverbergh werkte mee aan de lay-out.

De TFDO dankt de vele collega's van het FPB die hebben bijgedragen aan de voorbereiding van dit rapport.

De TFDD dankt ook volgende personen voor hun constructieve bijdrage aan de voorbereidende werkzaamheden voor dit rapport: Marie-Line Gabriel, Camille Schmits (stagiaire op het FPB) en Cedric van de Walle.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

<https://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Saskia Weemaes – Wettelijk depot: D/2022/7433/19

Federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling 1999-2019

Op weg naar duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 1999

Balans van vijf jaar federaal beleid (1992-1997) in het kader van de verbintenissen van Rio 1992.

Innovatie: definitie van duurzame ontwikkeling verankerd in vijf transversale beginselen van de Rio-verklaring.

Een stap naar duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2002

Studie van 10 problematieken van duurzame ontwikkeling onder federale bevoegdheid.

Innovatie: analyse van het besluitvormingsproces en de doelstellingen van duurzame ontwikkeling op verscheidene niveaus.

Ontwikkeling begrijpen en sturen - Federaal rapport 2005

Analyse van de sturing van de ontwikkeling via het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004 en de federale sectorale plannen.

Innovaties: systeembenadering van het TransGovern-model, definitie van duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (DOD's) die voortvloeien uit wereldwijde verbintenissen, en eerste Tabel met indicatoren van duurzame ontwikkeling (IDO's).

De transitie naar een duurzame ontwikkeling versnellen - Federaal rapport 2007

Voorstel van twee scenario's, Piramide en Mozaïek, om tegen 2050 ambitieuze doelstellingen van duurzame ontwikkeling te realiseren.

Innovaties: methodologische studie en realisatie van een participatieve toekomstverkenningsoefening inzake duurzame ontwikkeling.

Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling - Federaal rapport 2009

Balans van een tabel van 88 indicatoren van duurzame ontwikkeling en onderzoek van de synergieën tussen visies op zeer lange termijn.

Innovatie: evaluatie van de afstand van de indicatoren van duurzame ontwikkeling ten opzichte van de beleidsdoelstellingen van duurzame ontwikkeling.

Twintig jaar politiek engagement voor duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2011

Balans van twintig jaar strategie inzake duurzame ontwikkeling.

Innovaties: tabel van 25 sleutelindicatoren en evaluatie van elf thema's die geïllustreerd worden met elf studies van gevoerd beleid om doelstellingen van duurzame ontwikkeling te realiseren.

Onze consumptie en productie houdbaar maken - Federaal rapport 2015

Voorstel van twee scenario's, *SET-Consumption* en *SET-Production*, om tegen 2050 een maatschappij in duurzame ontwikkeling te bereiken.

Innovatie: eerste evaluatie van de vooruitgang naar de doelstellingen van de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*.

De mondiale duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen concretiseren - Federaal rapport 2017

Onderzoek van de kloof tussen bestaande scenario's en de mondiale duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's).

Innovatie: vertaling van de SDG's voor het federale België.

Welke prioriteit voor een duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2019

Evaluatie van de uitvoering van het beleid voor duurzame ontwikkeling op federaal niveau sinds de goedkeuring van de SDG's in 2015.

Innovatie: evaluatie van de impact van de beleidsmaatregelen in voorbereiding op alle SDG's.

Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022

Nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren

Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van het Federaal Planbureau (FPB) wordt gepubliceerd in het kader van de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Volgens deze wet wordt het rapport in twee delen gepubliceerd. Het deel toekomstverkenning omvat *"alternatieve scenario's voor duurzame ontwikkeling [...] om de doelstellingen te bereiken die in de langetermijnvisie zijn gesteld"*. Dit rapport vervult die toekomstverkenkende opdracht door in te gaan op de resterende acht jaar om de SDG's te realiseren, maar zonder scenario's te presenteren. Het presenteert wel de eerste verkenningen om kwantitatieve elementen te integreren in dergelijke scenario's, die in eerdere rapporten hoofdzakelijk kwalitatief waren. Het tweede deel van het rapport, met *"een stand van zaken en een evaluatie van de bestaande toestand en van het beleid inzake duurzame ontwikkeling"*, zal in de lente van 2024 worden gepubliceerd.

Het eerste hoofdstuk belicht het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling, goedgekeurd op 1 oktober 2021. Dit plan, geldig voor de periode 2021-2025, vermeldt dat het *"dan ook een belangrijke basis [vormt] voor de bijdrage van de federale regering aan de implementatie van de 2030 Agenda en het bereiken van de SDG's tegen 2030"*. Een Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling alleen kan echter niet volstaan om de SDG's tegen 2030 te bereiken. Bovendien blijkt uit de analyse dat het federaal plan niet ambitieus genoeg is.

Het tweede hoofdstuk evalueert de vooruitgang van België naar de SDG's aan de hand van 51 indicatoren. Uit de evaluatie blijkt dat als de huidige trends doorzetten, tegen 2030 maar weinig doelstellingen zullen worden gehaald. Dit hoofdstuk geeft ook voor het eerst een gedetailleerd overzicht van de huidige internationale positie van België op basis van 72 opvolgingsindicatoren van de SDG's.

In de filosofie van het beginsel *niemand achterlaten* (in het Engels bekend als *Leave no one behind*) analyseert hoofdstuk drie de vooruitgang van België naar de SDG's meer specifiek voor vrouwen en mannen. Het stelt drie benaderingen voor om de 38 indicatoren waarvoor een vrouw-man-opsplitsing bestaat te analyseren. Deze analyse geeft aan in welke domeinen specifieke beleidsmaatregelen moeten worden overwogen zodat de SDG's zowel door vrouwen als mannen kunnen worden bereikt, zoals bepaald in Agenda 2030.

Het laatste hoofdstuk gaat verder dan de SDG's en de tijdshorizon van 2030. De huidige instrumenten om de impact van overheidsbeleid te analyseren, bieden geen ruimte voor de systemische visie die nodig is om de doelstellingen van een duurzame ontwikkeling te realiseren. Daarom verkent dit vierde hoofdstuk de mogelijkheden om kwantitatieve instrumenten te ontwikkelen die de vele uitdagingen van duurzame ontwikkeling beter kunnen integreren.

Nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren - synthese en aanbevelingen

Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022 analyseert hoever België staat in de realisatie van de *Sustainable Development Goals* (SDG's). Die 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen, die de VN in september 2015 aangenomen heeft, moeten in 2030 bereikt zijn. Er blijft dus nog maar acht jaar om die doelstellingen te realiseren en dit rapport benadrukt de weg die daarvoor nog moet worden afgelegd. In dat kader zullen de analyses die in dit rapport gestart zijn, in de komende jaren uitgebreid en verdiept worden.

Het eerste hoofdstuk bouwt voort op in het verleden verrichte werkzaamheden. Het analyseert het totstandkomingsproces en de inhoud van het op 1 oktober 2021 goedgekeurde Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling. Zo bereidt het de evaluatie voor van de uitvoering van dat plan, die vanaf het voorjaar van 2023 jaarlijks zal plaatsvinden.

De hoofdstukken twee en drie starten werkzaamheden die kunnen worden opgenomen in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* dat jaarlijks in februari wordt gepubliceerd. Het aantal opvolgingsindicatoren van de SDG's, dat de komende jaren naar verwachting zal toenemen, en de beschikbare middelen zullen bepalen hoe dat specifieke indicatorenrapport die werkzaamheden kan opnemen.

De in deze twee hoofdstukken gepresenteerde werkzaamheden geven respectievelijk een gedetailleerd overzicht van de huidige internationale positie van België en een gedetailleerd overzicht van de opsplitsing volgens geslacht. Dit laatste past in het kader van *niemand achterlaten*, maar dat beginsel mag niet beperkt blijven tot een genderanalyse. Deze analyse zal in de toekomst, voor zover mogelijk, worden aangevuld met analyses voor andere bevolkingscategorieën (volgens inkomensniveau, opleidingsniveau, leeftijd enz.).

Hoofdstuk vier presenteert onderzoekspistes om, voor zover mogelijk, een nieuwe meer systemische benadering van modelleringsinstrumenten te ontwikkelen. Het doel van deze benadering is kwantitatieve elementen te integreren in de scenario's van duurzame ontwikkeling, die in de vorige rapporten hoofdzakelijk kwalitatief waren.

België heeft een nieuw Federaal plan voor duurzame ontwikkeling

De regering heeft in oktober 2021 een nieuw federaal plan aangenomen voor de periode 2021-2025, na jarenlange verlengingen van het vorige plan, dat oorspronkelijk liep tot 2008. De Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling bereidde het plan voor, onder andere op basis van een dialoog met het maatschappelijk middenveld in 2018 en 2019, aangevuld met de bij wet voorziene raadpleging in het voorjaar van 2021.

Dit rapport analyseert de inhoud van dat plan dat met zijn 239 maatregelen tegemoet komt aan de wettelijke vereisten, onder andere door bijna systematisch te verwijzen naar de internationale verbintenissen. Het is ook duidelijk gericht op een samenwerking tussen verschillende

overheidsdiensten (bijna 90% van de maatregelen betreft er twee of meer). Het stelt beleid voor op diverse terreinen en is daarin innovatief zoals met zijn aandacht voor de deeleconomie, de transitie van voedselsystemen en het opnemen van een hoofdstuk *Niemand achterlaten*.

Een federaal plan voor duurzame ontwikkeling alleen volstaat niet om de SDG's tegen 2030 te verwezenlijken. Maar de analyse toont bovendien dat het federaal plan niet voldoende ambitieus is. Ten eerste maken slechts 17% van de maatregelen gebruik van economische of regulerende beleidsinstrumenten. De andere maatregelen gebruiken beleidsinstrumenten zoals communicatie of onderzoek. Ten tweede toont ze dat ook het aantal maatregelen met een (deels) onmiddellijk effect (vb. btw-verlaging invoeren) beperkt is tot 20%. Bij 80% van de maatregelen zal het effect op het realiseren van de doelstellingen niet direct zichtbaar zijn (vb. btw-verlaging bestuderen). Ten derde zijn bijna 50% van de maatregelen van het plan uitwerkingen van passages uit het regeerakkoord of andere beleidsplannen, wat zowel voor- als nadelen heeft. Enerzijds is er meer zekerheid over het politiek draagvlak, maar anderzijds, brengt dit de toegevoegde waarde en innovatieve kracht van het plan in het gedrang.

Naast de analyse van de inhoud van het plan, bereidde het Federaal Planbureau samen met de ICDO de indicator over de *uitvoering van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling* voor om vanaf 2023 de uitvoering van het plan jaarlijks te evalueren.

Trendbreuk nodig om alle SDG's tegen 2030 te realiseren

Dit *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022* gebruikt indicatoren om de vooruitgang van België naar de SDG's, de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen, te evalueren. Uit de trendevaluatie van 51 indicatoren blijkt dat België met een voortzetting van de huidige trends die doelen tegen 2030 niet zal bereiken.

Dit rapport maakt ook en voor het eerst, een overzicht van de huidige internationale positie van België op basis van 72 SDG-indicatoren. 72 figuren vergelijken België, voor het recentste jaar, met de andere landen van de Europese Unie (EU), het EU-gemiddelde en de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Het resultaat is een gemengd beeld. Voor 22 van de 60 indicatoren met EU-gegevens behoort België tot de best presterende groep, bijvoorbeeld voor *zee-oppervlakte in Natura 2000-gebied*. Voor 23 is dat de middelmatig presterende groep, bijvoorbeeld voor *onvoldoende leesvaardigheid*; voor 15 de slechtst presterende groep, bijvoorbeeld voor *werkgelegenheidsgraad*. Die internationale vergelijking biedt zeker interessante informatie. Maar zelfs voor indicatoren waarvoor België beter doet dan andere landen, is dat niet noodzakelijk voldoende om tegen 2030 de bijbehorende SDG's te realiseren.

De indicatorenset werd in het voorjaar van 2022 op enkele punten licht gewijzigd. Daarom presenteert dit rapport de evaluatie van november 2021 in een aangepaste balans, met een beperkt aantal herberekeningen. De balans met de resultaten van de trendevaluatie naar de SDG's zal voortaan jaarlijks volledig worden bijgewerkt met de gegevens die eind november beschikbaar zijn. Ze zal begin februari verschijnen in het jaarlijks rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* en op de bijbehorende indicators.be-website.

Geen enkele bevolkingscategorie achterlaten om de SDG's te realiseren

De trendevaluatie van de indicatoren kan uitgebreid worden op basis van het leidend beginsel van Agenda 2030 *Niemand achterlaten*, beter gekend in het Engels met de term *Leave No One Behind*. Hiervoor moet worden nagegaan hoe verschillende bevolkingscategorieën scoren op de indicatoren van duurzame ontwikkeling. Dit rapport doet dit voor vrouwen en mannen op basis van de 38 indicatoren met beschikbare vrouw-man-opsplitsingen.

Deze analyse, volgens drie methodes of invalshoeken, toont in welke domeinen specifiek beleid moet worden overwogen om ervoor te zorgen dat de SDG's, zoals gevraagd door Agenda 2030, voor zowel vrouwen als mannen worden gerealiseerd. De gedetailleerde informatie van deze analyse kan de maatschappelijke keuzes ondersteunen die samengaan met het nemen van een dergelijk beleid.

Tien indicatoren evolueren niet in de richting van de SDG's én het verschil tussen vrouwen en mannen vergroot of blijft aanzienlijk. Voor vrouwen zijn kwaliteit van de woning en arbeidsmarktintegratie te verbeteren; voor mannen het rookgedrag en de onderwijsintegratie.

Voor 17 indicatoren zijn de resultaten van de analyses niet eenduidig, aangezien ze onbepaald en/of ongunstig zijn naargelang de beschouwde invalshoek. Voor 13 van deze indicatoren zit het ene geslacht in een nadelige positie ten opzichte van het andere. Concrete voorbeelden zijn zeer lage werkintensiteit (in het nadeel van vrouwen) en arbeidsongevallen (in het nadeel van mannen).

Voor de overige 11 indicatoren is de trendevaluatie en/of evaluatie van de evolutie van het vrouw-man-verschil eerder gunstig. Twee van deze 11 indicatoren, namelijk levensverwachting en zelfdoding, zijn gunstig volgens twee van de drie beschouwde invalshoeken: ze zijn op weg om de SDG's te bereiken en de vrouw-man-verschillen verkleinen. Toch scoren mannen op die indicatoren respectievelijk lager en hoger dan vrouwen, wat betekent dat ze in een nadelige situatie zitten.

Deze *Leave No One Behind*-analyse zal worden uitgebreid naar andere bevolkingscategorieën. De indicatoren zijn immers niet enkel opgesplitst volgens geslacht, maar ook, bijvoorbeeld, volgens inkomen, opleiding en leeftijd.

Eerste verkenningen om modelleringsinstrumenten te ontwikkelen die aangepast zijn aan de uitdagingen

Bij het evalueren van de vooruitgang van indicatoren van duurzame ontwikkeling gaat het erom vast te stellen of de indicator in 2030 zijn doel zal bereiken en projecties laten een preciezere evaluatie toe. Voor sommige van de 82 indicatoren kunnen de projecties bij ongewijzigd beleid worden berekend op basis van bestaande kwantitatieve modellen. Voor 7 indicatoren worden deze projecties al gebruikt voor hun evaluatie op de indicators.be-website. Voor 3 andere zijn nieuwe projecties berekend op basis van bestaande werkzaamheden van het FPB. Deze 3 projecties, voor levensverwachting, werkloosheidsgraad en werkgelegenheidsgraad, zullen worden gebruikt in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* van februari 2023. Op middellange termijn zouden, afhankelijk van de beschikbare middelen, dergelijke projecties ook kunnen worden opgesteld voor 11 andere indicatoren

op het gebied van armoede, gezondheid en energie. Daartoe zullen berekeningsmethoden moeten worden geactualiseerd of ontwikkeld.

De bestaande kwantitatieve modellen hebben de neiging zich op één enkel domein te richten, of dat nu sociaal, milieu of economisch is. Soms wordt de impact in andere domeinen berekend, zoals de uitstoot van broeikasgassen in de economische modellen. Met de terugkoppelingsmechanismen tussen deze domeinen wordt echter nog weinig rekening gehouden. Dit rapport onderzoekt verschillende pistes die in de komende jaren moeten worden ontwikkeld om de bestaande kwantitatieve modellen te verbeteren vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling.

Een eerste piste stelt de vraag naar de plaats en het meten van het onderwijs in de bestaande modellen. Uit de resultaten van verschillende studies blijkt dat het kwalitatieve aspect van het onderwijs (zoals de scores in verschillende vakken zoals lezen en wiskunde) een grotere invloed heeft op de economische productie dan het kwantitatieve aspect (zoals het aantal studiejaar). In de meeste gevallen hernemen de modellen die het onderwijs omvatten echter alleen het kwantitatieve aspect.

Een tweede piste analyseert de impact van de vervuiling op de gezondheid en de productiviteit. Een OESO-studie schat bijvoorbeeld dat in Europa de negatieve impact van een toename van de concentratie van fijn stof (PM_{2,5}) met 10%, 0,8% van het bbp bedraagt. Daarbij bedragen de kosten om de concentraties van fijn stof met 10% te verminderen, minder dan 0,1% van het bbp. Als met dit effect rekening wordt gehouden, zouden de economische baten van het emissiereductiebeleid veel groter zijn dan de kosten.

Ook andere pistes kunnen worden onderzocht. Daartoe behoren de vele aspecten van ongelijkheden en de interacties daartussen, en ook de impact van die ongelijkheden op de samenleving en de economie, of de interacties tussen het agro-voedselsysteem en de gezondheid.

Dit eerste onderzoekswerk was gebaseerd op bestaande wetenschappelijke literatuur. Onder invloed van hun respectievelijke parlementen en in samenhang met het begrotingsbeleid wordt soortgelijk onderzoek uitgevoerd in onder meer Italië en Nederland. In Italië werd de impact van beleidsmaatregelen op de gezondheid en het onderwijs in detail geanalyseerd, terwijl in Nederland een kader werd ontwikkeld om rekening te houden met de impact op het welzijn van de huidige en toekomstige generaties.

Aanbevelingen

Uit de trendevaluatie van 51 indicatoren naar de SDG's blijkt dat België met een voortzetting van de huidige trends die duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen tegen 2030 niet zal bereiken. Bijgevolg zijn een aantal trendbreuken nodig en de aanzet van het in 2021 aangenomen Federaal plan duurzame ontwikkeling zal niet voldoende zijn. Daarom beveelt het **rapport extra inspanningen en ander beleid aan om de SDG's wel te realiseren.**

Specifieke doelstellingen aannemen om de SDG's te realiseren.

1. Het rapport beveelt aan dat de toekomstige federale plannen inzake duurzame ontwikkeling (en andere beleidsplannen) **concrete doelstellingen aannemen die de SDG's vertalen** naar een Belgische beleidscontext.
2. Uit de trendevaluatie naar de SDG's blijkt dat evalueren ten opzichte van een cijferdoel – met een bepaalde waarde en tegen een bepaald tijdstip – preciezer en relevanter is dan wanneer het doel enkel uit een gewenste richting bestaat. Daarom beveelt het rapport aan om **voor alle SDG-indicatoren cijferdoelen vast te stellen.**

Indicatoren uitbreiden voor zowel de beleidsvoorbereiding als de beleidsevaluatie.

3. Het rapport beveelt aan dat het beleid **voldoende middelen** uittrekt om **statistieken van goede kwaliteit** die bovendien **tijdig beschikbaar** zijn, op te stellen en om de **set opvolgingsindicatoren van de SDG's uit te breiden.**
4. Om *Leave no one behind*-indicatorensets te ontwikkelen die de set opvolgingsindicatoren van de SDG's zouden vervolledigen, beveelt het rapport aan dat **indicatoren opgesplitst naar bevolkingscategorieën worden verbeterd.**

Modelleringsinstrumenten ontwikkelen die aangepast zijn aan de uitdagingen van de toekomst, om de impact van het beleid op de drie componenten van duurzame ontwikkeling beter te kunnen meten.

5. Het rapport beveelt aan om **bestaande indicatoren te gebruiken om bij de beleidsvorming rekening te houden met sociale, economische en milieueffecten.**
6. Om de bestaande interacties en terugkoppelingsmechanismen tussen de verschillende domeinen van duurzame ontwikkeling kwantitatief te kunnen analyseren, beveelt het rapport aan om **meer middelen** uit te trekken **voor de ontwikkeling van modelleringsinstrumenten.**

Ambitieuw beleid aannemen om de SDG's te concretiseren

7. Het Rapport beveelt aan dat de toekomstige federale plannen inzake duurzame ontwikkeling meer gebruik maken van **regulerende of economische beleidsinstrumenten** en meer maatregelen opnemen **met een onmiddellijk effect op het realiseren van de doelstellingen.**
8. Uit de *Leave no one behind*-analyse komen een aantal vrouw-manverschillen naar voren. Naargelang de domeinen zijn het of de vrouwen of de mannen die zich in een ongunstige situatie bevinden. Daarom beveelt het rapport **extra inspanningen en ander beleid aan om de SDG's zowel voor vrouwen als voor mannen te realiseren.**

1. SDG's tegen 2030 realiseren: bijdrage van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling

Het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling is de kern van het federale beleid voor duurzame ontwikkeling: "Het plan legt de te nemen maatregelen vast op federaal niveau met het oog op de realisatie van enerzijds de internationale en Europese verbintenissen en anderzijds de doelstellingen vastgelegd in de langetermijnvisie." (BS, 1997, art. 3). De regering keurde een nieuw federaal plan op 1 oktober 2021 goed en de uitvoering is nog maar in haar beginfase (Federale regering, 2021). Toch oordeelt dit hoofdstuk (zie 1.1) op basis van een uitgebreide analyse dat de maatregelen ervan waarschijnlijk te weinig zullen bijdragen aan de realisatie van de *Sustainable Development Goals* (SDG's). Een tweede paragraaf (zie 1.2) beschrijft de methodologie van de opvolging van de uitvoering ervan en de samenwerking met de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO). Het bereidt die opvolging, voorzien vanaf het voorjaar 2023, voor.

1.1. Analyse van het Plan

De regering nam het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling aan op 1 oktober 2021, binnen het jaar na haar aantreden op 2 oktober 2020, zoals bij wet voorzien. Dit nieuwe plan komt na een onderbreking van de cyclus van plannen: het laatste aangenomen plan gold voor de periode 2004-2008 en werd daarna verlengd tot de aanneming van een nieuw plan (FPB, 2019).

In deze paragraaf wordt het derde federaal plan geanalyseerd door het proces achter de goedkeuring ervan (zie 1.1.1) voor te stellen, alsook een analyse van de inhoud, zowel wat de structuur (zie 1.1.2) als wat de maatregelen (zie 1.1.3) betreft.

1.1.1. Opstellen van het Plan

De wet betreffende de *coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling van 5 mei 1997* (BS, 1997) beschrijft het proces om een federaal plan op te stellen. Het proces voor de opstelling ervan is begonnen in 2018 met de voorbereiding van het voorontwerpplan door de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO) en eindigde met de goedkeuring van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling op 1 oktober 2021 (Federale regering, 2021).

Voorontwerpplan. De voorbereiding hiervan steunde, enerzijds, op een studie die nagaat in welke mate de doelstellingen van het Belgische federale beleid overeenkomen met de SDG's (ICEDD & IDO, 2017) en, anderzijds, op een dialoog met het maatschappelijk middenveld georganiseerd tussen september 2018 en april 2019 (ICDO, 2019 en 2020). Het daaruit voortvloeiende voorontwerpplan werd uiteindelijk in de herfst 2020 nog aangepast aan de veranderende context (het regeerakkoord van 2 oktober 2020, de covid-19-pandemie, de Europese Green Deal...). Op 19 april 2021 heeft de regering dit voorontwerpplan aanvaard (ICDO, 2022).

Raadpleging. Vervolgens vraagt de wet er een raadpleging over. Die vond plaats tussen 9 april en 8 juni 2021. Er werd gekozen voor een pragmatische benadering met de nadruk op adviezen van experts,

organisaties en adviesraden in plaats van voor een brede sensibiliserings- en informatiecampagne. In navolging van het centrale beginsel van Agenda 2030, namelijk *niemand achterlaten*, beter gekend onder de uitdrukking *Leave no one behind*, werd een advies gevraagd aan specifieke organisaties, zoals bijvoorbeeld de Nationale Hoge Raad Personen met een Handicap en de Liga voor Mensenrechten (ICDO, 2022).

Verscheidene adviesraden en organisaties en ook een aantal burgers hebben tijdens deze raadpleging een advies ingediend, ook al was het aantal, namelijk 46, beperkt (ICDO, 2022). Het door de wet gevraagde advies van de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO; art. 4 §3) vertrekt van de vaststelling dat deze regering er in tegenstelling tot vorige regeringen wel in is geslaagd een federaal plan uit te werken en bemerkt ook een aantal positieve punten en elementen, waarbij ze vermeldt dat ze bij de uitwerking betrokken wil worden. Toch vermeldt de FRDO dat dit voorontwerpplan niet voldoende bijdraagt om de aangegane verbintenissen in het kader van Agenda 2030 te realiseren: "*Voor wat de inhoudelijke voorstellen en de algemene ambitie betreft, geeft dit plan te weinig uitzicht op een opwaardering van de invulling van het wettelijk kader om zo beter aan te sluiten bij het VN-proces van de 2030 Agenda*" (FRDO, 2021, p.2).

Ontwerpplan. De tijdens de raadpleging verzamelde adviezen werden in juni en juli 2021 verwerkt en vervolgens keurde de ICDO op 15 juli 2021 het ontwerpplan goed (ICDO, 2022). De laatste fase van beleidsdiscussies, tussen augustus en september 2021, resulteerden in de goedkeuring van het derde Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling door de federale regering op 1 oktober 2021. Dit plan dekt de periode 2021-2025.

Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling. Een vergelijking van dit plan met het voorontwerpplan toont dat zowel de structuur als de inhoud ervan aangepast werd, onder andere ten gevolge van de raadpleging, maar waarschijnlijk ook tijdens de laatste fase waarin de regering het ontwerp van het federaal plan bespreekt. Wat de structuur van het plan betreft werd het deel *Richtlijnen* vereenvoudigd (van vier naar drie hoofdstukken) en werden er enkele alinea's toegevoegd aan het deel *Interdepartementale acties*. Wat de inhoud betreft heeft de FRDO vastgesteld dat er aan 34 van de 55 niet-algemene of -beschouwende opmerkingen uit haar advies (deels) een gevolg werd gegeven. Toch blijft de algemene indruk bestaan dat ook de finale versie van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling een te weinig ambitieuze bijdrage is aan de realisatie van de SDG's (FRDO, 2022).

1.1.2. Inhoud van het Plan: structuur en thema's

Het federaal plan bestaat uit drie delen: een *inleiding* en twee delen (*richtlijnen* en *interdepartementale acties*) met in totaal 239 maatregelen.

Inleiding. Daarin schuilt al een opvallend verschil met de vorige twee plannen. Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2005 merkt op dat zowel het eerste als het tweede Plan in hun eerste paragraaf vermelden dat "*Hoewel het Plan wordt vastgesteld door middel van een koninklijk besluit heeft het geen dwingend karakter en geen onmiddellijke gevolgen voor de burgers. Het Plan heeft dus geen verordenende kracht, maar geeft de beleidslijnen weer die de regering het voornemen heeft uit te voeren*". Dat rapport besluit dan ook dat "*De regeringen die de respectievelijke Plannen inzake duurzame ontwikkeling goedkeurden, er dus voor [kozen] om deze Plannen geen centrale rol te laten spelen in het regeringsbeleid.*" (FPB, 2005, p. 192). Het

derde Plan heeft geen dergelijke inleiding die de juridische reikwijdte minimaliseert. Dat lijkt een positiever uitgangspunt dat een sterker politiek engagement belooft.

Het plan beschrijft in de inleiding verder de beoogde duurzame ontwikkelingsdoelstellingen en een evaluatie van de huidige situatie, waarbij zowel Belgische als internationale beoordelingen van de Belgische situatie aan bod komen. Daarnaast is er aandacht voor het proces van totstandkoming van het plan.

Richtlijnen. Dit deel bevat de algemene richtlijnen voor de werking van de overheid zelf en telt 77 maatregelen in drie hoofdstukken.

- *De uitvoering van de SDG's versnellen* (27 maatregelen) beoogt bijvoorbeeld dat de SDG's systematisch in de beleidsnota's worden geïntegreerd of dat de vooruitgang ernaar wordt gemeten met behulp van opvolgingsindicatoren.
- *Beleidscoherentie* (14 maatregelen) wil mechanismen en instrumenten creëren en verbeteren om het beleid en diverse plannen beter op elkaar af te stemmen. Voorbeelden hiervan zijn de regelgevingsimpactanalyse herzien en een ministeriële conferentie voor beleidscoherentie in het leven roepen.
- *De voorbeeldrol van de staat versterken* (36 maatregelen) gaat in op de voorbeeldrol van de Staat als werkgever, met aandacht voor gender, diversiteit, gezondheid van de werknemers, voeding, materiaalgebruik, mobiliteit, en als opdrachtgever door het verduurzamen van de overheidsopdrachten.

Interdepartementale acties. Dit deel bevat 162 maatregelen waarbij er meerdere overheidsdiensten moeten samenwerken om de maatregelen uit te voeren en is onderverdeeld in zes hoofdstukken.

- *Niemand achterlaten* (46 maatregelen) zet in op armoedebestrijding, toegang tot rechten voor iedereen, optimale werkomstandigheden en dat in een systematische interdepartementale aanpak. Dit hoofdstuk biedt een antwoord op het centrale principe van *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*: "Nu we deze grote gemeenschappelijke reis aanvatten, verbinden we ons ertoe om niemand achter te laten." (UN, 2015, §4). Het gaat ook in op de herhaaldelijke nadruk dat de FRDO op dit principe legt (bijvoorbeeld FRDO, 2015). Ook het evaluatiekader van de OESO vermeldt het: beleid is slechts relevant en komt slechts tegemoet aan de noden van de samenleving als het ervoor zorgt dat niemand wordt achtergelaten (OECD, 2021).
- *Versterken van de veerkracht tegen risico's* (28 maatregelen) focust op het beheer van huidige en toekomstige rampenrisico's (zoals de klimaat-, biodiversiteits- en gezondheids crises), maar ook de strijd tegen illegale handel (van hout, dieren, e-commerce), de wijziging van de *wet marien milieu* en het uitwerken en uitvoeren van een actieplan tegen hormoonverstoorders.
- *Hervormen van de Belgische economie* (31 maatregelen) bekijkt negen aspecten van de economie: de klimaatneutraliteit ervan, de ontwikkeling van een circulaire economie, van een deeleconomie en van een functionele economie, de zichtbaarheid en geloofwaardigheid van een sociale economie, het vergemakkelijken van de keuze van de consument voor duurzame producten, het ondersteunen van het vertrouwen in de digitale omgeving, het duurzaam en verantwoordelijk produceren, en de overgang beginnen naar andere voedselsystemen.

- *Veranderen van mobiliteitsmodel* (22 maatregelen) bevat maatregelen om de nodige verandering van het mobiliteitsmodel te ondersteunen. Hierbij gaat er aandacht naar de milieueffecten van het wegverkeer, de verkeersslachtoffers, het fietsgebruik en de milieu-impact van het luchtvervoer. Het treinverkeer komt ook aan bod, wanneer het gaat om de sociale tarieven en de intermodaliteit tussen trein en fiets te verbeteren.
- *Financiering* (10 maatregelen) heeft aandacht voor het financieren van de transitie van de Belgische economie (waarin de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij en de financiële sector een belangrijke rol spelen) en het afstemmen van het *Nationaal Plan voor Herstel en Veerkracht* op de SDG's.
- *Internationaal* (25 maatregelen) focust op de diplomatie van België in de internationale fora en de implementatie van beleid met een uitgesproken internationaal aspect. Het gaat in op de duurzame transitie en de klimaatfinanciering, maar ook op het beleid rond ondernemingen en mensenrechten, de vrijwillige bijdrage aan de *UN Office on Drugs and Crime* (voor de strijd tegen corruptie die gelinkt is aan ontbossing en handel in wild), de verduurzaming van de voedselimportketens, de promotie voor waardig werk, het pleiten voor een universele sociale bescherming en de strijd tegen ecocide.

1.1.3. Inhoud van het Plan: analyse van de maatregelen

Methodologie. De analyse van de inhoud van het Federaal plan gebeurde in twee fasen. In een eerste fase werden alle maatregelen geïdentificeerd. Daar gaat een zekere subjectiviteit mee gepaard en het resultaat kan licht afwijken afhankelijk van wie de analyse doet. Daarom hebben meerdere personen van het FPB deelgenomen aan die indeling en werd ze ook met de ICDO besproken. Daardoor beschikken het FPB en de ICDO nu over een identieke lijst met dezelfde 239 maatregelen. Dat is ook van belang voor de opvolging van de uitvoering ervan (zie 1.2).

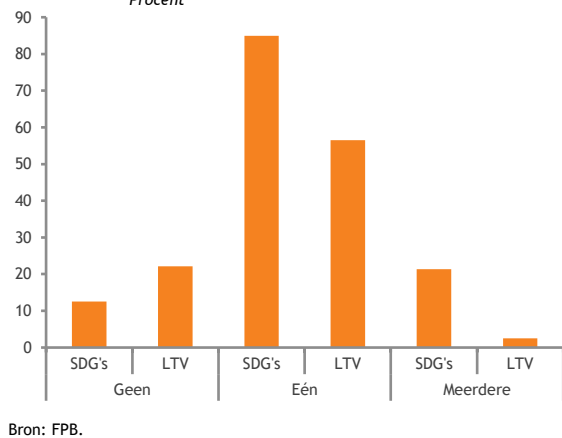
In een tweede fase werden een aantal kenmerken van elke maatregel geanalyseerd. Zo gaat ze na in welke mate de maatregelen van het federaal plan doelstellingen, een samenwerking tussen verschillende overheidsdiensten en een timing vermelden. Verder bekijkt ze welk beleidsinstrument de maatregelen aanwenden, in welke mate ze een direct effect hebben op het realiseren van de doelstellingen en wat de oorsprong is van elke maatregel. Box 1 beschrijft wat de wet van het federaal plan en haar maatregelen verlangt.

Box 1 Artikel 3 van de wet van 5 mei 1997 (BS, 1997)

Een federaal plan inzake duurzame ontwikkeling hierna "het plan" genoemd, wordt opgemaakt op basis van het federaal rapport zoals bedoeld in artikel 7. Het plan legt de te nemen maatregelen vast op federaal niveau met het oog op de realisatie van enerzijds de internationale en Europese verbintenissen en anderzijds de doelstellingen vastgelegd in de langetermijnvisie. Elk plan wordt voor de referentieperiode vastgesteld en omvat:

- 1° de indicatieve beleidsdoelstellingen bij het verstrijken van het plan;
- 2° tussentijdse doelstellingen die bereikt moeten worden vóór het verstrijken van het plan om te kunnen beantwoorden aan internationale verbintenissen;
- 3° richtlijnen aan de federale overheidsdiensten;
- 4° acties voor interdepartementale samenwerking;
- 5° het opvolgingsmechanisme opgezet voor de monitoring van het plan.

Figuur 1 Maatregelen volgens aangehaalde doelstellingen
Procent

Doelstellingen. De wet vermeldt dat het federaal plan maatregelen moet vastleggen om "enerzijds de internationale en Europese verbintenissen en anderzijds de doelstellingen vastgelegd in de langetermijnvisie" te realiseren (inleiding en art. 3, 1° en 2°). Het Federaal plan 2021 geeft voor de meerderheid van de maatregelen aan, aan welke doelstellingen ze bijdragen (zie figuur 1). Het gaat dan over de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling (de 'lange termijnvisie' of LTV) en over de SDG's. De LTV met 2050 als tijdshorizon omvat 55 doelstellingen over vier maatschappelijke uitdagingen die de federale regering heeft

aangenomen in 2013 (BS, 2013). De SDG's met tijdshorizon 2030 kunnen als een tussenstap beschouwd worden ten opzichte van de langetermijnvisie. De SDG's zijn ook internationaal ruim aanvaarde doelstellingen die beschouwd kunnen worden als de internationale verbintenissen die het federaal plan mee moet realiseren volgens de wet (BS, 1997, art. 3).

Op basis hiervan hadden deze SDG's, volgens de wet, omgezet kunnen en moeten worden in concrete doelstellingen "die bereikt moeten worden vóór het verstrijken van het plan". Het zou, daarnaast ook één van de aanbevelingen van het Rekenhof invullen: "De overheden moeten in hun strategische plannen de mondiale SDG's omzetten in concrete doelstellingen. Daaraan dienen ook de nodige beleidsmaatregelen te worden gekoppeld" (Rekenhof, 2020, p. 75). De uitgevoerde analyse gaat dit niet voor elke maatregel na aan de hand van een gedetailleerde telling, maar het gebrek aan concrete en meetbare doelstellingen blijkt uit de grondige lezing van het federaal plan in het kader van de analyses van dit hoofdstuk. Het FRDO-advies (en de opvolging ervan; FRDO, 2022) vermeldt dit gebrek ook: "dit voorontwerp [is] geen politieke implementatiestrategie [...] die vastlegt hoe de regering het hele pakket van de SDGs – en de concretisering ervan

in Belgische 'SMART' objectieven te monitoren via indicatoren – als een intrinsiek verbonden geheel van doelstellingen zal uitvoeren" (FRDO, 2021, p. 1).

Interdepartementale samenwerking. De wet vraagt ook dat het federaal plan acties vastlegt voor interdepartementale samenwerking (art. 3, 4°), samenwerking tussen verschillende overheidsdiensten.

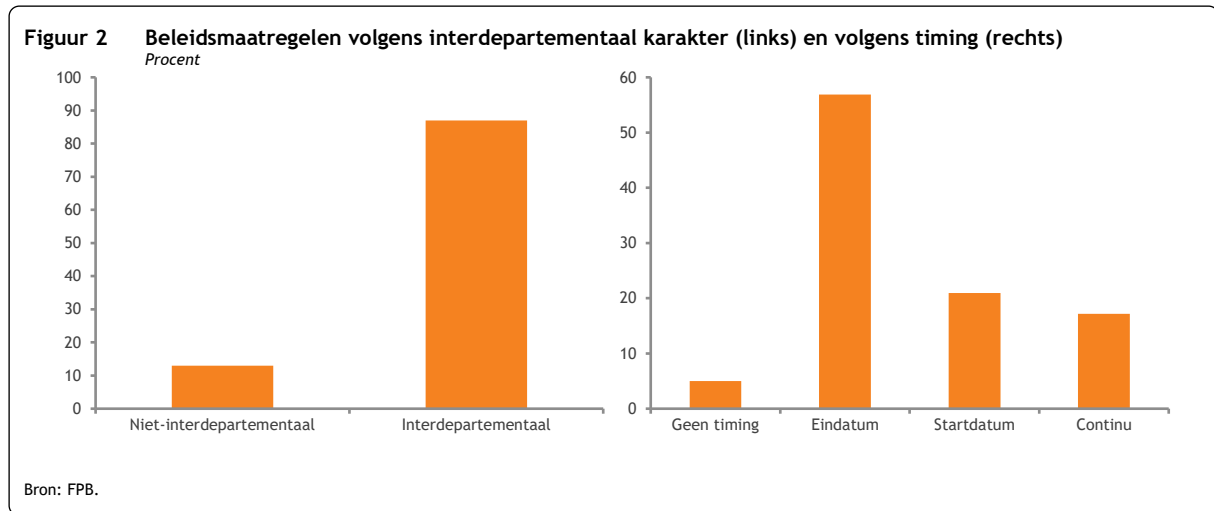
De methode beoordeelt een maatregel als interdepartementaal als:

- de ICDO, het Federaal instituut voor duurzame ontwikkeling (FIDO), de federale regering of alle federale overheidsdiensten verantwoordelijk zijn;
- het federaal plan een samenwerking aangeeft tussen overheidsdiensten of met de gewesten of gemeenschappen (bijvoorbeeld: "*Implementeren van een interfederale strategie ter bestrijding van dakloosheid en thuisloosheid*");
- de uitvoering van de maatregel een direct resultaat oplevert voor de andere overheidsdiensten. Vaak is de verantwoordelijke dan de FOD BOSA - Federale Overheidsdienst Beleid en Ondersteuning (bijvoorbeeld "*Een nota duurzaam aankoopbeleid met concrete pistes zal door de FOD BOSA voorgelegd worden aan de regering*");
- de uitvoering van de maatregel een samenwerking vraagt met andere overheidsdiensten omwille van de omvang ervan (bijvoorbeeld "*de versterking van de eerstelijnszorg*", waarbij al meteen wordt verwezen naar de "*financiering, samenwerking, preventie, geïntegreerde zorg voor chronische ziekten enz.*").

De methode beoordeelt een maatregel als niet-interdepartementaal als:

- er geen samenwerking voorzien is om de maatregel uit te voeren (bijvoorbeeld "*Evaluatie van de regelgeving inzake occasionele activiteiten (Wet betreffende de economische relance van 18 juli 2018)*");
- de samenwerking beperkt is tot een federale overheidsdienst en de (beleids) van) de bevoegde minister (bijvoorbeeld "*Evaluatie van de flexi-jobreglementering*");
- de samenwerking bestaat uit het vragen van een advies aan een adviesraad of een expertengroep (bijvoorbeeld: "*Wat betreft het strafwetboek zal er aan de experts gevraagd worden om advies te geven omtrent de opname van ecocide en femicide in het nieuw strafwetboek*");
- de samenwerking bestaat uit het vragen van een input bij het bepalen van een standpunt (bijvoorbeeld bij "*Bepaleiten in internationale fora: De FOD Sociale Zekerheid is de entiteit die belast is met het opstellen van een kadernota, in nauw overleg met de FOD Buitenlandse Zaken op basis van politieke instructie*").

Slechts 31 maatregelen van de 239 (13%) zijn volgens deze beoordeling niet-interdepartementaal, en de resterende 208 maatregelen (87%) zijn interdepartementaal (zie figuur 2). Het aandeel niet-interdepartementale maatregelen blijft dus beperkt en dat ze worden opgenomen in het federaal plan is vanuit een beleidslogica ook verdedigbaar: het zou onnatuurlijk zijn enkel interdepartementale maatregelen op te nemen omdat de wet vraagt naar de interdepartementale samenwerking. In een federaal plan vormen interdepartementale en niet-interdepartementale maatregelen een logisch geheel.

Timing. Slechts 12 van de 239 maatregelen (5%) vermelden geen timing (zie figuur 2). Voor de overige 227 (95%) is dit wel het geval en dit kan drie vormen aannemen: een einddatum, een startdatum of de vermelding dat het een maatregel is die continu uitgevoerd moet worden. Ook al vraagt de wet het niet expliciet, is het bijna altijd vermelden van een timing zeker een goede beleidspraktijk die bijdraagt aan de monitoring van de vooruitgang in de realisatie van de SDG's.

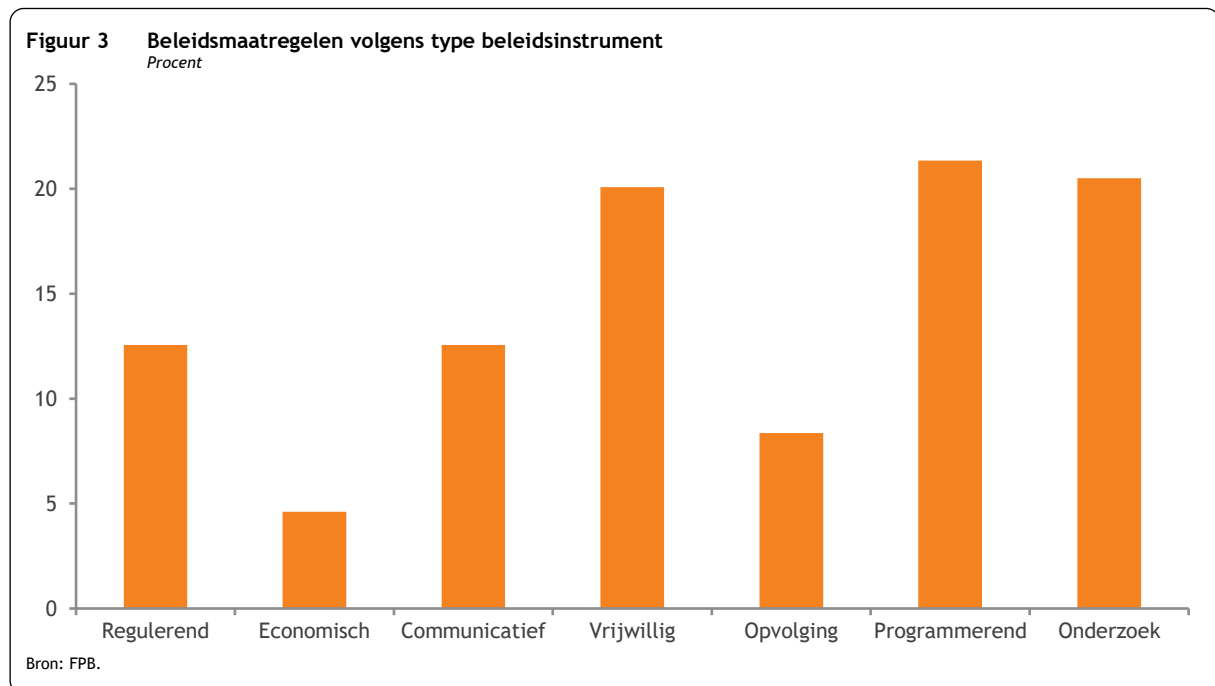
Beleidsinstrument. De analyse deelt de maatregelen in volgens het beleidsinstrument dat ze gebruiken. Ze neemt daarbij de classificatie van die beleidsinstrumenten over uit het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2011 (FPB, 2011, p. 60) die is gebaseerd op een gelijkaardige classificatie uit een eerder federaal rapport (FPB, 2005, p. 144) en een Working Paper over het gevoerde beleid voor duurzame ontwikkeling in België (Delbaere *et al.*, 2005, p. 20). Ze onderscheidt zeven categorieën met een duidelijkere en uitgebreidere omschrijving dan in het oorspronkelijke citaat hieronder in het cursief vermeld.

- *Regulerende instrumenten: normen, vergunningen, beperkingen...* Hiertoe worden ook "omzendbrieven", "effectbeoordelingen opstellen", "controles op regels" gerekend.
- *Economische instrumenten: subsidies, belastingen, lastenverlagingen...* Maar ook "budget vrijmaken om", "instellingen oprichten", "diensten versterken". Bij deze laatste twee gaat het om operationele diensten met een concrete opdracht (als het meer algemeen gaat over structuren opzetten om bepaalde doelstellingen te bereiken, gebruikt de maatregel een programmerend instrument volgens deze analyse).
- *Communicatieve instrumenten: bewustmakingscampagnes, gebruik van verschillende communicatiekanalen...* Hieronder worden volgende zaken gerekend: "informatiecampagnes", "opleidingen en vormingen", "studiedagen", "informereren over", "kennis vergaren en verspreiden".
- *Vrijwillige instrumenten: vrijwillige overeenkomsten...* En verder ook "een participatief traject opstarten", "samenwerkingen om", "werkgroep tussen diensten oprichten om", "deelname aan internationaal overleg", "deelname aan internationale conferenties", "raadplegingen", "overleg", "opzetten", "deelplatformen ondersteunen".
- *Opvolgingsinstrumenten: indicatoren, rapportage...* Ook "evaluaties", "analyses" worden hierbij gerekend.

- *Programmerende instrumenten: nog op te stellen plannen en niet nader toegelichte maatregelen.* Maar ook alle voorbereidingen van pakketten maatregelen, zoals "maatregelen voorbereiden", "voorstellen doen/uitwerken/...", "initiatieven nemen op verschillende vlakken", "instrumenten ontwikkelen", "coördinatie doen", "structuren opzetten om iets te bereiken".
- *Onderzoeksinstrumenten: studies.* Maar ook "de mogelijkheden onderzoeken om een maatregel te nemen", "analyses", "nadenken over", "een inventaris maken", "toelichting over methodologie geven", "ontwikkelen en testen van een methodologie", "testen", "(ex-ante) evalueren van beleidsopties die nog moeten worden genomen", "experimenten opstarten".

Deze opdeling gaat gepaard met een zekere subjectiviteit en in een aantal gevallen is er een andere beoordeling mogelijk, zeker wanneer het gaat om maatregelen die meerdere beleidsinstrumenten tegelijk gebruiken.

De analyse toont dat de harde beleidsinstrumenten (zoals regulerende en economische instrumenten) in de minderheid zijn (zie figuur 3). Zonder het nut in vraag te stellen van de zeer talrijke zachte beleidsinstrumenten zoals een overleg, een onderzoek of een evaluatie dreigt een tekort aan harde maatregelen wel de beleidskracht van een federaal plan te verminderen. Dat neemt ook de FRDO op in haar advies over het voorontwerpplan: "De raad betreurt het dat het in het voorontwerp van federaal plan in veel opzichten gaat over studies en administratieve processen" waarbij de raad "vraagt dat in de definitieve versie van het federaal plan daarover ook specifieke voorstellen worden opgenomen" (FRDO, 2021, §35).

Direct of indirect effect. De analyse gaat ook na in hoeverre een maatregel een direct en onmiddellijk effect heeft op het realiseren van de doelstellingen. Hierbij zijn er drie mogelijkheden.

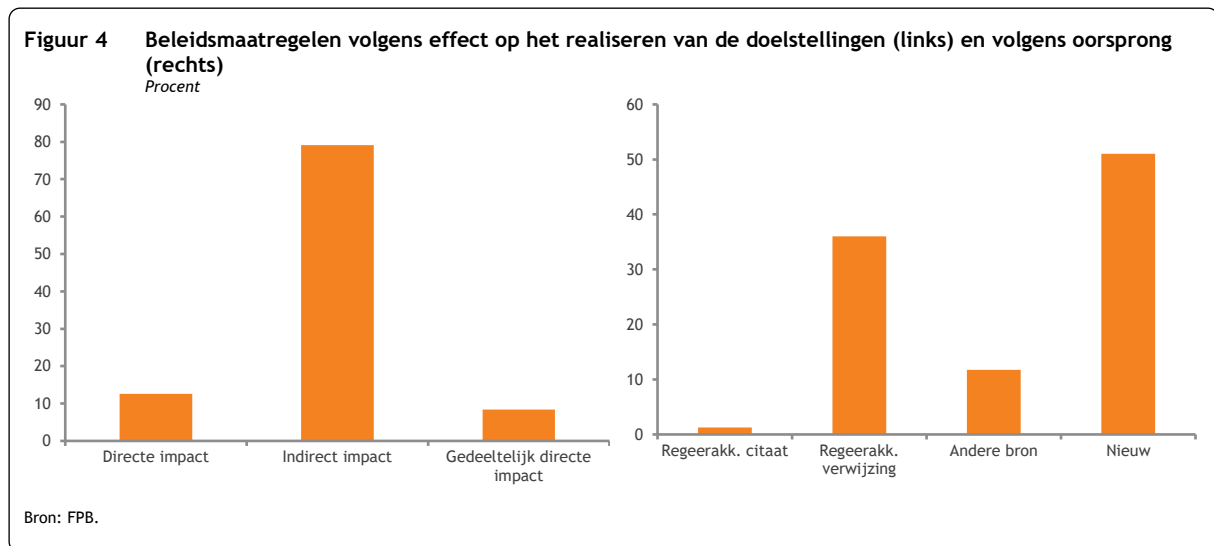
- Wanneer een maatregel een onmiddellijk effect heeft op het realiseren van de doelstellingen, is de maatregel een 'directe maatregel'. Een voorbeeld is een btw-verlaging of een verplichting om een bepaalde norm te halen.

- Wanneer een maatregel pas later een effect heeft op het realiseren van de doelstellingen, is de maatregel een 'indirecte maatregel'. Een voorbeeld is hier om een btw-verlaging te bestuderen, verschillende opties te overwegen of een actieplan op te stellen.
- Omdat het onderscheid niet altijd zwart-wit is, is er ook een tussencategorie waarin 'gedeeltelijk directe maatregelen' vallen: een sensibiliseringscampagne voor de consument heeft slechts effect doordat de consument eerst gesensibiliseerd wordt en pas daarna zijn gedrag verandert. Maar aangezien dat gedrag in principe snel kan veranderen, spreekt de analyse toch van een gedeeltelijk direct effect. Zoals deze categorie aantoont, is ook hier sprake van een zekere subjectiviteit in een beperkt aantal gevallen.

De analyse volgens dit criterium lijkt op de analyse volgens de gebruikte beleidsinstrumenten (maatregelen die 'harde' beleidsinstrumenten gebruiken hebben vaker een direct effect), maar omdat er geen sluitende overeenkomst is, wordt er ook naar dit criterium gekeken.

Uit de analyse blijkt dat er een minderheid aan maatregelen een direct effect heeft (zie figuur 4). Slechts iets meer dan een vijfde van de maatregelen heeft een direct (12,6%) of gedeeltelijk direct (8,4%) effect.

Geen van de categorieën is beter of slechter: een onderzoek kan de kwaliteit van maatregelen op basis van dat onderzoek sterk verhogen; programmatie van beleid is een onontbeerlijk element voor een goed beleid. Maar als er erg weinig maatregelen een direct effect hebben, dreigt de beleidskracht en effectiviteit van een beleidsplan (in dit geval het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling) onder druk komen te staan. Een zeker evenwicht tussen beide categorieën is dan ook wenselijk.

Oorsprong. De analyse bekijkt tot slot of de maatregelen in dit federaal plan voor de eerste keer voorgesteld worden en het dus nieuwe maatregelen zijn, of ze al in een andere beleidscontext geformuleerd werden. In dat laatste geval zijn er verschillende mogelijkheden: ze zijn gebaseerd op het regeerakkoord en verwijzen expliciet naar een passage eruit, ze zijn letterlijk uit het regeerakkoord overgenomen of ze hebben een andere beleidsbron waarnaar ze verwijzen.

De analyse wijst hierbij uit (zie figuur 4) dat er een redelijk evenwichtige verhouding is tussen de nieuwe maatregelen (51%) en de maatregelen met een andere in de tekst vermelde beleidsbron (49%).

Voor de helft van de maatregelen is er dus meer zekerheid over het politiek draagvlak waarbij er kracht bijgezet wordt bij de uitvoering en opvolging van die maatregelen uit het regeerakkoord, terwijl ongeveer de helft van het plan uit nieuwe maatregelen bestaat.

Een federaal plan heeft er wel baat bij om voldoende nieuwe maatregelen aan te reiken, omdat anders de toegevoegde waarde en innovatieve kracht ervan in het gedrang komt. Ook de FRDO beschouwt dat een plan met een te groot aantal al bestaande maatregelen geen aanzet is tot een trendbreuk (FRDO 2004, §3). Een verdere analyse maakt duidelijk dat de nieuwe maatregelen en de maatregelen met een in de tekst vermelde bron in verhouding evenveel directe als indirecte impact hebben op het realiseren van de doelstellingen en in verhouding dezelfde beleidsinstrumenten gebruiken.

1.2. Opvolging van de uitvoering van het federaal plan

De federale strategie inzake duurzame ontwikkeling, die voortvloeit uit de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (BS, 1997), voorziet niet alleen in het opstellen van een Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling, maar ook in een Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling waarin de uitvoering van dit plan wordt geëvalueerd. De wet geeft het Federaal Planbureau inderdaad onder meer de opdracht om "*een evaluatie [...] van het beleid inzake duurzame ontwikkeling*" uit te voeren.

Daartoe werd reeds in 2005 door het Federaal Planbureau een indicator voor de uitvoering van de Federale plannen inzake duurzame ontwikkeling ontwikkeld (FPB, 2005). Dit is een indicator die informatie geeft over de vooruitgang van de maatregelen die in een Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling zijn opgenomen. Deze indicator kon worden ontwikkeld aan de hand van informatie die beschikbaar is in de verslagen van de ICDO-leden (ICDO, 1999-2010) en met name de bijbehorende gegevensbank. De leden van de ICDO, vertegenwoordigers van de Federale overheidsdiensten, de Programmatorische overheidsdiensten en Defensie zorgen immers voor een jaarlijkse opvolging van de uitvoering van elke individuele maatregel van een plan in deze gegevensbank. Het is aan de hand van deze gedetailleerde informatie dat de evaluatie van de uitvoering van een plan in zijn globaliteit kan worden opgesteld. Deze opvolging maakt ook een eerste interne evaluatie door de ICDO mogelijk, gevolgd door een externe evaluatie via de constructie van de indicator door het Federaal Planbureau.

De indicator *uitvoering van het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling*, zal worden berekend voor het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling dat op 1 oktober 2021 is goedgekeurd en dit elk jaar vanaf het voorjaar van 2023. Daarvoor hebben het FPB en de ICDO, na de goedkeuring van het plan op 1 oktober 2021, een gemeenschappelijke aanpak aangenomen om te zorgen voor een volledige samenhang van de verrichte werkzaamheden in het kader van de wet van mei 1997. Het hoofddoel van deze gemeenschappelijke aanpak, die uit een proces in meerdere fasen bestaat, is ervoor te zorgen dat de meest volledige en correcte gegevens over de uitvoering van het plan beschikbaar zijn.

2. SDG's tegen 2030 realiseren: stand van de indicatoren

Indicatoren hebben een belangrijke rol in de duurzame-ontwikkelingsrapporten van het Federaal Planbureau. Ze dienen om ontwikkeling te meten en te beoordelen. Ook in dit *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022*, een rapport over toekomstverkenning, verdienen ze hun plaats. Hier worden ze gebruikt om de vooruitgang van België naar de SDG's, de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen die de Verenigde Naties in 2015 hebben aangenomen, te evalueren. Uit de trendevaluatie van 51 indicatoren naar de SDG's blijkt dat België met een voortzetting van de huidige trends die doelen in 2030 niet zal bereiken (zie 2.1).

Voorts maakt dit rapport, en dat voor het eerst, een overzicht in 72 figuren van de huidige internationale positie van België op basis van SDG-indicatoren (zie 2.2). Die figuren vergelijken, voor het recentste jaar, de plaats van België met die van de andere landen van de Europese Unie (EU), het EU-gemiddelde en de drie buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Het resultaat is een gemengd beeld. Voor 22 van de 60 indicatoren met EU-gegevens behoort België tot de best presterende groep; voor 23 is dat de middelmatig presterende groep en voor 15 de slechtst presterende groep. Die internationale vergelijking biedt zeker interessante informatie. Maar zelfs voor indicatoren waarvoor België beter doet dan andere Europese landen, is dat niet noodzakelijk voldoende om tegen 2030 de bijbehorende SDG's te realiseren.

Bijbehorende publicatie: indicators.be

Alle informatie over de afzonderlijke indicatoren en de balans met de resultaten van de trendevaluatie naar de SDG's uit dit rapport, zijn beschikbaar op de indicators.be-website.

Indicators.be presenteert de 82 indicatoren waarmee België de vooruitgang naar de SDG's opvolgt. De site bevat downloadbare cijferreeksen en interactieve figuren over België vanaf 1990. Ze geeft ook internationale vergelijkingen en opsplitsingen voor verschillende bevolkingsgroepen (volgens geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen...) en voor de gewesten. Voorts biedt ze verklarende teksten over definities, doelstellingen en evoluties en ten slotte verwijst ze naar de bronnen van al die informatie. Indicators.be is beschikbaar in het Nederlands, het Frans en het Engels.

2.1. SDG-indicatoren: evaluatie van huidige trends

Is België op weg om de SDG's tegen 2030 te bereiken? Die vraag beantwoordt het Federaal Planbureau door de langetermijntrends van 51 indicatoren te onderzoeken en te vergelijken met de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (zie 2.1.3 over de evaluatiemethode). Het besluit van die evaluatie is dat een voortzetting van de huidige trends tot 2030 onvoldoende is om de SDG's te bereiken (zie 2.1.5). Om de doelstellingen wel te realiseren, is er dus een trendbreuk nodig en die vraagt extra inspanningen en ander beleid.

De 51 indicatoren behoren tot de ruimere set van 82 indicatoren waarmee België de vooruitgang naar de SDG's opvolgt (zie 2.1.1). De set van 82 werd in het voorjaar van 2022 op enkele punten licht

gewijzigd (zie 2.1.2). Daarom presenteert dit rapport de evaluatie van november 2021 in een aangepaste balans (zie 2.1.4).

2.1.1. 82 indicatoren om duurzame ontwikkeling te beoordelen

De huidige set van 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling is in de loop van de jaren gegroeid uit de werkzaamheden van het Federaal Planbureau (FPB), vooral die in het kader van de federale duurzame-ontwikkelingsstrategie. In de rapporten over die strategie gebruikt het FPB een ruime set indicatoren om ontwikkeling te meten en te beoordelen. Daarnaast werd de huidige indicatorenset ook beïnvloed door de werkzaamheden over aanvullende indicatoren naast het bruto binnenlands product (bbp).

Indicatoren hadden altijd een belangrijke rol in de rapporten van het FPB over duurzame ontwikkeling. Dat was reeds zo in het eerste rapport dat in 1999 verscheen in het kader van de *wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* (FPB, 1999 en BS, 1997). Met een reeks indicatoren beschreef dat rapport zowel de internationale als de nationale toestand en evolutie. In 2005 vergezelde een *Tabel met indicatoren van duurzame ontwikkeling* het derde rapport (FPB, 2005). Die tabel presenteerde een lijst van 44 indicatoren waarvan de evolutie naar doelstellingen van duurzame ontwikkeling geëvalueerd werd.

Het vijfde rapport, gepubliceerd in 2009, bevatte een uitgebreide lijst met 88 indicatoren en een beknopte lijst met 18 sleutelindicatoren die uit de ruimere lijst geselecteerd werden (FPB, 2009). In 2012 kregen de indicatoren van duurzame ontwikkeling een eigen website: indicators.be. In de volgende jaren werd de set indicatoren verder aangepast. Na de goedkeuring van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) door de Verenigde Naties in 2015 (UN, 2015), werd de set gewijzigd om die SDG's op te volgen. Aan die opvolging werkt het FPB ook samen met andere instellingen binnen het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (IIS).

In 2016 publiceerde het FPB zijn eerste jaarlijkse rapport met aanvullende indicatoren naast het bbp (INR/FPB, 2016). Dat rapport werd opgesteld in het kader van de *wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie* (BS, 2014). Het FPB vervult die opdracht binnen het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR). De eerste uitwerking van de aanvullende indicatoren steunde vooral op de *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development* (UNECE, 2014). Daardoor was er vanaf het begin een aanzienlijke overlapping met de indicatoren van duurzame ontwikkeling. Aanvankelijk waren de aanvullende indicatoren gerangschikt volgens thema's; vanaf 2019 werden ze ingedeeld volgens de SDG's.

Gezien hun sterke verwantschap werden de aanvullende indicatoren naast het bbp en de opvolgingsindicatoren van de SDG's in 2022 samengevoegd tot een enkele set indicatoren van duurzame ontwikkeling. Dat leidde tot het vernieuwde jaarlijkse rapport met de titel *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* (INR/FPB, 2022). Dat rapport heeft de indicators.be-website als bijbehorende publicatie waarop alle informatie over de afzonderlijke indicatoren gepubliceerd wordt.

2.1.2. Wijzigingen in dit rapport

Begin februari 2022 verscheen het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling*. In de maanden daarna werd de indicatorenset licht gewijzigd: vier indicatoren werden geschrapt (zie a); vijf indicatoren kregen een aangepaste definitie (zie b); van vijf indicatoren veranderde de doelstelling (zie c) en twee indicatoren werden officieel gemaakt (zie d). Dat alles resulteerde in de huidige set van 82 indicatoren die gepubliceerd wordt in dit *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022* (zie bijlage 5.1).

Naast die kleine wijzigingen aan de set werden tijdens de eerste helft van 2022 vooral de cijfers bijgewerkt. Van een zestigtal indicatoren kwamen sinds eind november 2021 nieuwe cijfers beschikbaar. Al die indicatoren werden geüpdatet op de *indicators.be*-website. De informatieverzameling daarvoor werd afgesloten op 30 juni 2022, met uitzondering van de SILC-indicatoren waarvoor de gegevens midden september werden aangepast met de herziene cijfers.

a. Vier indicatoren geschrapt

Het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022* (INR/FPB, 2022), dat begin februari verscheen, presenteerde 86 indicatoren. Om diverse redenen werden vier van die indicatoren geschrapt.

- *Terugbetaalde psychotrope geneesmiddelen*, over SDG 3: indicator zonder doelstelling en waarvan niet duidelijk is wat een toename of afname van het verbruik betekent; was afkomstig van de Permanente Steekproef van het Belgische InterMutualistisch Agentschap.
- *Verkeersopstoppingen*, over SDG 9: indicator met gegevens over slechts vier jaar, niet recenter dan 2017 en die niet meer bijgewerkt wordt; was afkomstig van de Europese Commissie.
- *Atmosferische CO₂-concentratie*, over SDG 13: indicator over de wereld, zonder Belgische doelstelling; was afkomstig van de *United States National Oceanic and Atmospheric Administration, Earth System Research Laboratories*.
- *Sociaal netwerk*, over SDG 16: indicator op basis van de wereldwijde opiniepeiling *Gallup World Poll* door de privé-onderneming *Gallup Incorporated*, waarvan de volledige gegevens niet publiek beschikbaar zijn. Over hetzelfde onderwerp informeert trouwens een andere indicator: *contact met vrienden en familie* (i73)¹.

b. Vijf indicatoren met gewijzigde definitie

Drie armoede-indicatoren werden herzien volgens de Europa 2030-doelstellingen in het kader van de Europese pijler van sociale rechten. Voordien werden die indicatoren, volgens hun vroegere definitie, reeds gevolgd in de Europa 2020-strategie. Die drie indicatoren met nu dubbele definities – de oude worden nog steeds gebruikt om de langetermijntrends te evalueren – zijn:

- *risico op armoede of sociale uitsluiting* (i01), over SDG 1;

---

¹ De 82 indicatoren in dit rapport zijn genummerd van i01 tot en met i82. De nummering volgt de rangschikking volgens SDG's en bijbehorende subdoelstellingen. Bijlage 5.1 bevat de volledige set van 82 indicatoren. Bijlage 5.2 toont de verdeling over de 17 SDG's en 169 subdoelstellingen. De nummering helpt om een indicator gemakkelijker te vinden in de overzichten in hoofdstukken 2 en 3 en ook op de *indicators.be*-website. Op de site geldt de nummering vanaf de publicatie van dit rapport midden oktober 2022 totdat de indicatorenset, in een toekomstig rapport, wordt aangepast.

- *zeer lage werkintensiteit* (i02), over SDG 1;
- *ernstige materiële en sociale ontbering* (i03), over SDG 1; met bovendien toevoeging van 'sociale' in de naam van de indicator.

Twee andere indicatoren worden voortaan in een andere eenheid uitgedrukt:

- *overmatige schuldenlast van de gezinnen* (i05) over SDG 1, was vroeger in duizend personen met collectieve schuldenregeling en is vanaf nu in procent van 18-jarigen en ouder;
- *zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden* (i28), over SDG 5, was vroeger als deel van alle 15-64-jarigen en is vanaf nu als deel van de niet-beroepsactieve 15-64-jarigen.

c. Vijf indicatoren met gewijzigde doelstelling

Om diverse redenen wijzigde de doelstelling van vijf indicatoren.

- *Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* (i06), over SDG 1: de doelstelling wordt het cijferdoel 'nul', tegenover vroeger de gewenste richting 'dalen'; gezondheidszorg moet immers voor iedereen toegankelijk zijn, zoals onder meer bepaald door SDG-subdoelstelling 1.4.
- *Dodelijke arbeidsongevallen* (i43), over SDG 8: de doelstelling wordt de gewenste richting 'dalen', tegenover vroeger het cijferdoel 'nul'; die interpretatie stemt beter overeen met "*veilige en gezonde werkomgevingen bevorderen*" uit SDG-subdoelstelling 8.8.
- *Gebrekkige huisvesting* (i54), over SDG 11: de doelstelling wordt het cijferdoel 'nul', tegenover vroeger de gewenste richting 'dalen'; dat stemt overeen met de doelstelling van *woningen zonder voldoende verwarming* (i34) over SDG 7; het gaat om toegang voor iedereen zowel tot goede huisvesting (SDG-subdoelstelling 11.1) als tot energiediensten (SDG-subdoelstelling 7.1).
- *Geluidsoverlast* (i57), over SDG 11: de doelstelling wordt de gewenste richting 'dalen', tegenover vroeger het cijferdoel 'nul'; goede huisvesting (SDG-subdoelstelling 11.1) betekent niet zonder enige geluidsoverlast, wat overeenstemt met "*zo weinig mogelijk [...] geluidshinder*" uit doelstelling 25 van de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (BS, 2013).
- *Bebouwde oppervlakte* (i72), over SDG 15: de doelstelling wordt de gewenste richting 'niet stijgen', dat betekent 'gelijk blijven of dalen', tegenover vroeger 'geen doelstelling'; dat stemt overeen met SDG-subdoelstelling 15.5 die erop gericht is de aftakeling van natuurlijke leefgebieden in te perken.

d. Twee indicatoren aangenomen door IIS

Het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (IIS) heeft twee bijkomende indicatoren aangenomen in zijn selectie om de vooruitgang van België naar de SDG's te volgen:

- *Psychologische ontreddeering* (i17), over SDG 3;
- *Zelfdoding* (i19), over SDG 3.

Daarmee behoren nu alle 82 indicatoren van de indicators.be-website tot die IIS-selectie.

2.1.3. Evaluatiemethode

Het Federaal Planbureau evalueert de evolutie van België naar de SDG's door de trends van een set van 51 indicatoren te vergelijken met de bijbehorende doelstellingen. De gebruikte methode werd ontwikkeld in het kader van de federale duurzame-ontwikkelingsstrategie. Sinds 2005 wordt met die methode, die in de loop van de jaren wel wat wijzigde, regelmatig de balans van indicatoren van duurzame ontwikkeling opgemaakt.

a. Doelstellingen en indicatoren

Doelstellingen. In 2015 hebben de Verenigde Naties (VN) de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's, in het Engels *Sustainable Development Goals*) aangenomen (UN, 2015). De 193 lidstaten hebben er zich toe verbonden tegen 2030 de 17 doelstellingen en de 169 eraan gekoppelde subdoelstellingen (*targets*) te bereiken. Ze hebben er zich ook toe verbonden om in de periode tot 2030 hun vooruitgang naar de SDG's systematisch op te volgen en te evalueren.

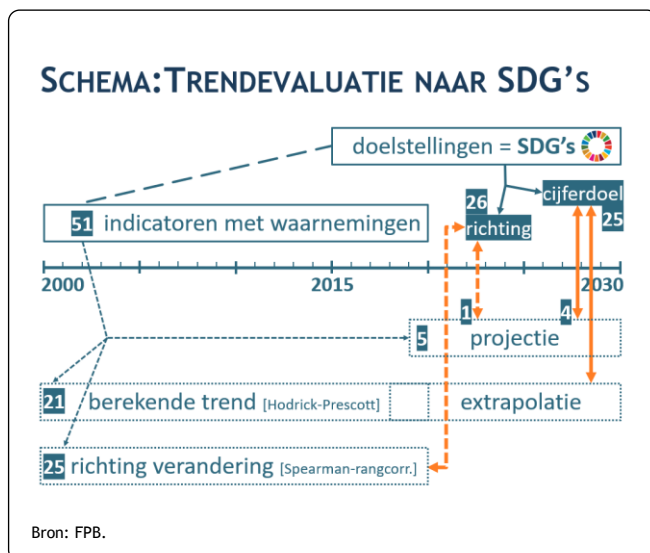
Niet alle doelstellingen zijn even precies geformuleerd. Zo zijn twee soorten doelstellingen te onderscheiden. Sommige doelen zijn cijferdoelen: ze hebben een precieze waarde en een tijdstip om die waarde te bereiken. Andere doelen bestaan enkel uit een gewenste richting: ze zijn slechts algemeen geformuleerd, zonder precieze te bereiken waarde en zonder tijdschema.

Om te beoordelen of België op weg is naar duurzame ontwikkeling gebruikt de evaluatie naast de SDG's ook andere verwante en voor België relevante doelstellingen van duurzame ontwikkeling die beleidsverantwoordelijken hebben vastgelegd. Voorbeelden van zulke andere doelen zijn de afspraken binnen de EU over energie en klimaat, en de langetermijndoelstellingen uit de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling.

Indicatoren. De vooruitgang van België naar duurzame ontwikkeling wordt geëvalueerd met 51 indicatoren; dat zijn er drie voor elk van de 17 SDG's en bovendien behoren die drie meestal bij verschillende subdoelstellingen (zie bijlage 5.2). Er werd gekozen voor beschikbare indicatoren van goede statistische kwaliteit die ofwel behoren tot de VN-indicatorenlijst ofwel daarbij aanleunen. De evaluatie steunt op waarnemingen vanaf 2000 of zo vroeg mogelijk daarna tot het recentst beschikbare jaar; in de evaluatie van 2021 is dat meestal 2020 of 2019. Elke indicator is gekoppeld aan een doelstelling en krijgt een enkele evaluatie: ofwel naar een cijferdoel, ofwel in een gewenste richting. Van de 51 onderzochte indicatoren hebben er 25 een cijferdoel, 26 hebben enkel een gewenste richting.

b. Trendevaluatie naar duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen

Om de trend van een indicator te evalueren, worden de waarnemingen en de verwachte evolutie vergeleken met de doelstelling. Daarvoor is een methode nodig om voorbij de waarnemingen te gaan. Steeds wordt een voortzetting van de huidige trend verondersteld. Zie het schema over de trendevaluatie naar de SDG's.

Evaluatiemethode naar cijferdoel. Als er over een indicator een studie met een projectie bij ongewijzigd beleid bestaat, wordt die projectie gebruikt als verwachte evolutie. In de evaluatie van 2021 waren er projecties beschikbaar voor 4 indicatoren. Als er geen projectie beschikbaar is, wordt eerst voor de waarnemingen de Hodrick-Prescott-trend berekend en daarna wordt die trend geëxtrapoléerd tot 2030, het jaar van het cijferdoel. Zowel de trendberekening als de extrapolatie steunen op bepaalde veronderstellingen. In de evaluatie van 2021

werd die methode voor 21 indicatoren toegepast. Op het schema tonen de twee oranje pijlen met volle lijn de vergelijking van de verwachte evolutie met het cijferdoel.

Evaluatiemethode in gewenste richting. Als er over een indicator een studie met een projectie bij ongewijzigd beleid bestaat, wordt die projectie gebruikt als verwachte evolutie. In de evaluatie van 2021 was er voor 1 indicator een projectie beschikbaar. Als er geen projectie beschikbaar is, wordt voor de waarnemingen de Spearman-rangcorrelatiecoëfficiënt berekend om de richting van de verandering van de indicator in het verleden te beoordelen. In de evaluatie van 2021 werd die methode voor 25 indicatoren toegepast. Op het schema tonen de twee oranje pijlen met onderbroken lijn de vergelijking van de verwachte evolutie met de gewenste richting.

Evaluatieresultaten. Worden de SDG's wel of niet bereikt met een voortzetting van de huidige trends tot 2030? Per indicator zijn drie resultaten mogelijk: ofwel gunstig, ofwel ongunstig, ofwel onmogelijk/onbepaald. Tabel 1 preciseert de betekenis van die resultaten en toont ook de gebruikte pictogrammen.

Tabel 1 Trendevaluatie naar SDG's: mogelijke evaluatieresultaten

naar CIJFERDOEL		in GEWENSTE RICHTING	
GUNSTIG	doel bereikt of bijna bereikt (10% afwijking) met projectie of met extrapolatie	+	evolutie in gewenste richting met projectie of met correlatie significant GUNSTIG
ONGUNSTIG	doel niet bereikt (afstand > 10%) met projectie of met extrapolatie	-	evolutie in tegengestelde richting met projectie of met correlatie significant ONGUNSTIG
ONMOGELIJK	niet berekenbaar door grillige gegevens	0	projectie stabiel of correlatie niet significant of niet te berekenen door te weinig gegevens ONBEPaald

De evaluatieresultaten gelden voor de afzonderlijke indicatoren, elk ten opzichte van hun doelstelling. Ze gelden eveneens voor het geheel van de indicatoren ten opzichte van het geheel van de SDG's. De resultaten worden echter niet samengeteld per SDG; om op het niveau van elk van de 17 SDG's te evalueren, zou de set meer dan drie indicatoren per SDG moeten bevatten.

Meer informatie over de evaluatie(methode) is beschikbaar in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022* (INR/FPB, 2022, hoofdstuk 2).

2.1.4. Balans met 51 indicatoren van november 2021, aangepast in dit rapport

Dit Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022 (publicatie midden oktober) presenteert een aangepaste balans van de trendevaluatie van november 2021, die oorspronkelijk verscheen in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022* (publicatie begin februari; INR/FPB, 2022). Die balans werd aangepast omdat de indicatorenset op enkele punten licht werd gewijzigd (zie 2.1.2).

Door die wijzigingen kregen drie trendevaluaties in de balans een ander resultaat:

- *zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden* (i28): nu (met gewijzigde definitie) 'onbepaald', tegenover vroeger 'ongunstig';
- *dodelijke arbeidsongevallen* (i43): nu (met gewijzigde doelstelling) 'onbepaald', tegenover vroeger 'ongunstig';
- *geluidsoverlast* (i57): nu (met gewijzigde doelstelling) 'gunstig', tegenover vroeger 'ongunstig'.

Het resultaat van een vierde indicator met herberekening bleef gelijk:

- *gebrekkige huisvesting* (i54): zowel nu (met gewijzigde doelstelling) als vroeger 'ongunstig'.

Tot slot valt op te merken dat de balans uit het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022* van februari, in maart reeds werd aangepast omdat de leeftijdsgroep van de volgende indicator veranderde:

- *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* (nu i42): met gewijzigde leeftijdsgroep 'gunstig', tegenover vroeger 'ongunstig'. Voor die aanpassing werd in maart 2022 in het rapport een *erratum* opgenomen.

Die wijzigingen leiden tot de aangepaste balans van november 2021 in tabel 2. Daarmee presenteert dit rapport dus geen volledig nieuwe balans op basis van volledig bijgewerkte gegevens. Enkel voor de vijf vermelde gewijzigde indicatoren werden de evaluatieresultaten opnieuw berekend met gebruik van de eind november 2021 beschikbare cijfergegevens. Voortaan zullen de resultaten van de trendevaluatie naar de SDG's jaarlijks berekend worden met de gegevens van eind november. De balans daarvan zal begin februari verschijnen in het jaarlijkse rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* en op de indicators.be-website.

De balans in tabel 2 toont 51 indicatoren die volgens de SDG's gerangschikt zijn. De indicatoren zijn genummerd zoals in de volledige set van 82 indicatoren (zie bijlage 5.1). Elke indicator heeft als bijbehorende doelstelling ofwel een cijferdoel, weergegeven met een getal; ofwel een gewenste richting, weergegeven met een pijl. Het evaluatieresultaat wordt met een pictogram weergegeven (zie betekenis in tabel 1). Ten slotte vermeldt de tabel over welke component van duurzame ontwikkeling elke indicator informeert. Die koppeling van indicatoren aan de sociale, de milieu-, de economische en de governance-component maakt ook duidelijk – zelfs op basis van drie indicatoren per SDG – dat verscheidene SDG's met meer dan een component verbonden zijn.

De balans toont of de indicatoren vooruitgaan naar hun doel (zie 2.1.3 over de evaluatiemethode). Afhankelijk van de soort doelstelling luidt de vraag: *zijn de indicatoren op weg om op tijd hun cijferdoel te bereiken?* ofwel *evolueren de indicatoren in de gewenste richting?* In de hier gepresenteerde evaluatie krijgen

18 van de 51 indicatoren een gunstig resultaat; voor 18 andere is het resultaat ongunstig. Ten slotte is het resultaat voor 15 indicatoren onbepaald.

Tabel 2 Balans 2021 van de vooruitgang van België naar de SDG's: evaluatieresultaten van 51 indicatoren

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
1 – Geen armoede – Beëindig armoede overal en in al haar vormen				
	1. Risico op armoede of sociale uitsluiting ^{SILC}	Sociaal	10,55%	–
	2. Zeer lage werkintensiteit ^{SILC}	Sociaal	↘	○
	5. Overmatige schuldenlast van de gezinnen	Sociaal	↘	○
2 – Geen honger – Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw				
	7. Obesitas bij volwassenen	Sociaal	↘	○
	8. Vleesconsumptie	Milieu	↘	+
	9. Oppervlakte biologische landbouw	Milieu	↗	+
3 – Goede gezondheid en welzijn – Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden				
	12. Levensverwachting in goede gezondheid	Sociaal	↗	○
	15. Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	Sociaal	69,5 per 100.000 <65	–
	22. Dagelijkse rokers	Sociaal	13,2%	+
4 – Kwaliteitsonderwijs – Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen				
	23. Vroegtijdige schoolverlaters	Sociaal	0% (18-24)	–
	24. Levenslang leren	Sociaal	15%	–
	26. Onvoldoende leesvaardigheid	Sociaal	15%	–
5 – Gendergelijkheid – Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes				
	27. Loonkloof tussen vrouwen en mannen	Sociaal	0%	–
	28. Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden	Sociaal	↘	○
	29. Vrouwelijke parlementsliden	Sociaal	50%	–
6 – Schoon water en sanitair – Verzeker toegang tot en duurzaam beheer van water en sanitair voor iedereen				
	30. Nitraat in rivierwater	Milieu	↘	+
	31. Nitraat in grondwater	Milieu	↘	○
	32. Waterverbruik	Milieu	20%	+
7 – Betaalbare en duurzame energie – Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen				
	34. Woningen zonder voldoende verwarming ^{SILC}	Sociaal	0%	–
	35. Hernieuwbare energie ^{PROJ}	Milieu	17,5%	+
	37. Energieproductiviteit	Economisch	11,2 € ₂₀₁₀ / kg olie-eq.	–
8 – Waardig werk en economische groei – Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen				
	40. Werkloosheidsgraad	Sociaal	↘	○
	42. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	Sociaal	8,2%	+
	43. Dodelijke arbeidsongevallen	Sociaal	↘	○
9 – Industrie, innovatie en infrastructuur – Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie				
	44. Vervoer van personen met de wagen ^{PROJ}	Economisch	67,4%	–
	45. Vervoer van goederen over de weg ^{PROJ}	Economisch	63,7%	–
	48. Onderzoek en ontwikkeling	Economisch	3% bbp	+
10 – Ongelijkheid verminderen – Dring ongelijkheid in en tussen landen terug				
	50. Armoederisico ^{SILC}	Sociaal	↘	–
	51. Diepte van het armoederisico ^{SILC}	Sociaal	↘	○
	52. Inkomensongelijkheid: Gini-index ^{SILC}	Sociaal	↗/↘	+

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
11 – Duurzame steden en gemeenschappen – <i>Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam</i>				
	54. Gebrekkige huisvesting ^{SILC}	Sociaal	0%	–
	55. Blootstelling aan fijn stof	Milieu	10 µg PM _{2,5} /m ³	+
	57. Geluidsoverlast ^{SILC}	Milieu	↘	+
12 – Verantwoorde consumptie en productie – <i>Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen</i>				
	58. Binnenlands materiaalverbruik	Economisch	↘	+
	59. Gevaarlijk afval	Milieu	↘	0
	60. Gerecycleerd afval	Economisch	↗	0
13 – Klimaatactie – <i>Neem dringend actie om de klimaatverandering en haar impact te bestrijden</i>				
	63. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS ^{PROJ}	Milieu	51,8 Mt CO ₂ -eq.	+
	64. Slachtoffers van natuurrampen	Sociaal	1,97 per 100.000	0
	65. Bijdrage aan internationaal klimaatfonds	Governance	↗	0
14 – Leven in het water – <i>Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling</i>				
	66. Olieverontreiniging	Milieu	0	+
	67. Duurzame visvangst	Milieu	100%	–
	68. Zee-oppervlakte in Natura 2000-gebied	Milieu	10%	+
15 – Leven op het land – <i>Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van landecosystemen, beheer wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop en maak landdegradatie ongedaan en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe</i>				
	69. Landoppervlakte in Natura 2000-gebied	Milieu	↗	+
	70. Bossen met FSC- of PEFC-label	Milieu	↗	+
	71. Populatie akkervogels	Milieu	↗	–
16 – Vrede, justitie en sterke publieke diensten – <i>Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekert toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit</i>				
	76. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	Sociaal	↗	+
	77. Corruptieperceptie-index	Governance	↗	0
	78. Vertrouwen in instellingen	Governance	↗	0
17 – Partnerschap om doelstellingen te bereiken – <i>Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling</i>				
	79. Officiële ontwikkelingshulp	Governance	0,7% bni	–
	80. Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen	Governance	50% hulp	–
	82. Overheidsschuld ^{PROJ}	Economisch	↘	–

SILC Acht indicatoren uit de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden). Omdat de covid-19-pandemie een impact had op de gegevensverzameling in 2020, werden die gegevens niet gebruikt om de langetermijntrend te berekenen en te evalueren.

PROJ Vijf indicatoren met evaluatie op basis van bestaande projecties.

2.1.5. Trendbreuk nodig om SDG's te realiseren

Met een voortzetting van de huidige trends tot 2030 zal België maar weinig SDG's bereiken. Dat blijkt uit de trendevaluatie van 51 indicatoren naar de SDG's.

Voor slechts 18 van de 51 indicatoren bevindt ons land zich op een pad om de doelstellingen te halen. In 18 andere gevallen worden de doelen niet bereikt. Voor de overige 15 indicatoren is de trend onbepaald (zie tabel 3). Van de 25 indicatoren met een cijferdoel zijn er 9 goed op weg naar hun doel; 15 andere evolueren ongunstig. Van de 26 indicatoren met enkel een richting als doelstelling, evolueren er 9 in de gewenste richting en zijn er 14 met een nog onbepaalde trend. Om de SDG's tegen 2030 wel te realiseren, is er dus een trendbreuk nodig en die vraagt extra inspanningen en ander beleid.

Tabel 3 Balans 2021 van de vooruitgang van België naar de SDG's: samenvatting

RESULTAAT	TRENDEVALUATIE		TOTAAL
	naar cijferdoel	in gewenste richting	
 Gunstig	9	9	18
 Onmogelijk / Onbepaald	1	14	15
 Ongunstig	15	3	18
TOTAAL	25	26	51

Die resultaten op basis van gegevens van 2021 verschillen nauwelijks van die van de evaluaties uit 2019, 2017 en zelfs van nog vroeger. Dat is niet zo verwonderlijk. Duurzame ontwikkeling gaat immers over veranderingen op lange termijn en daarom evalueren de balansen langetermijntrends vanaf 2000. In een nieuwe evaluatie aan een tijdreeks een of twee waarnemingen toevoegen, leidt maar zelden tot een ander evaluatieresultaat. Daarom hebben opeenvolgende evaluaties dezelfde of ongeveer dezelfde resultaten met telkens dezelfde of ongeveer dezelfde besluiten en boodschappen: er blijft een aanzienlijke afstand te overbruggen om de SDG's te bereiken en om de SDG's te realiseren, zijn aanzienlijke bijkomende inspanningen nodig.

Evaluatieresultaten volgens vier componenten. Omdat een balans met drie indicatoren per SDG onvoldoende is voor een evaluatie op SDG-niveau, worden de 51 indicatoren ook nog anders gegroepeerd. Zo zijn er, ingedeeld volgens de vier componenten van duurzame ontwikkeling, 23 sociale, 16 milieu-, 7 economische en 5 governance-indicatoren (zie tabel 2 en tabel 4). Vooral indicatoren van de milieucomponent krijgen een goede beoordeling: maar liefst 12 van de 16 hebben een gunstige evaluatie. Voorbeelden zijn de *opperolakte biologische landbouw* (i09), de *blootstelling aan fijn stof* (i55) en de *olieverontreiniging* (i66). Andere milieu-indicatoren worden ongunstig geëvalueerd, bijvoorbeeld de *duurzame visvangst* (i67) en de *populatie akkervoogels* (i71).

Tabel 4 Balans 2021 van de vooruitgang van België naar de SDG's: evaluatieresultaten volgens component van duurzame ontwikkeling en volgens soort doelstelling

RESULTAAT	+			0			-			ALGEMEEN TOTAAL
	cijferdoel	richting	totaal	cijferdoel	richting	totaal	cijferdoel	richting	totaal	
COMPONENT										
Sociaal	2	2	4	1	8	9	9	1	10	23
Milieu	6	6	12	0	2	2	1	1	2	16
Economisch	1	1	2	0	1	1	3	1	4	7
Governance	0	0	0	0	3	3	2	0	2	5
TOTAAL	9	9	18	1	14	15	15	3	18	51

De indicatoren van de sociale component tellen 10 ongunstige, 4 gunstige en 9 onbepaalde evaluaties. Een gunstige beoordeling hebben de indicatoren *dagelijkse rokers* (i22), *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* (i42), *inkomensongelijkheid: Gini-index* (i52) en *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* (i76). Een ongunstige evaluatie krijgen bijvoorbeeld de indicatoren *risico op armoede of sociale uitsluiting* (i01), *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15) en *onvoldoende leesvaardigheid* (i26).

De balans bevat te weinig indicatoren over de economische en over de governance-component om daarover algemene conclusies te formuleren. De resultaten voor die indicatoren zijn gemengd. Enkele voorbeelden: de trends van *onderzoek en ontwikkeling* (i48) en van *binnenlands materiaalverbruik* (i58) evolueren gunstig; *energieproductiviteit* (i37) en *officiële ontwikkelingshulp* (i79) evolueren ongunstig.

2.2. SDG-indicatoren: huidige internationale positie

Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022* presenteert een overzicht van de huidige internationale positie van België op basis van 72 SDG-indicatoren. In 72 figuren vergelijkt het België, voor het recentste jaar, met de andere landen van de Europese Unie, het EU-gemiddelde en de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland (zie 2.2.1). Het resultaat van die internationale vergelijking levert voor België een gemengd beeld (zie 2.2.2). Voor 22 van de 60 indicatoren met EU-gegevens behoort België tot de best presterende groep; voor 23 is dat de middelmatig presterende groep en voor 15 de slechtst presterende groep.

2.2.1. Overzicht in 72 figuren

Een internationale vergelijking van de Belgische positie op het vlak van duurzame ontwikkeling is sinds 2017 beperkt aanwezig in de rapporten met aanvullende indicatoren en op de indicators.be-website (zie a). Dit duurzame-ontwikkelingsrapport maakt die internationale vergelijking beter toegankelijk en maakt voor het eerst een overzicht in figuren voor 72 indicatoren (zie b en c).

a. Internationale vergelijking in rapporten en op indicators.be

Vanaf 2017 werden de cijfers van de Belgische aanvullende indicatoren naast het bruto binnenlands product vergeleken met het EU-gemiddelde of met drie buurlanden (INR/FPB, 2017). De jaarlijkse rapporten met die indicatoren bevatten daartoe figuren, tabelletjes met enkele kerncijfers en in de tekst een beknopte rubriek 'internationale vergelijking'. Die informatie werd gepresenteerd voor afzonderlijke indicatoren en de figuren en tekstrubriek werden ook op de indicators.be-website opgenomen. In 2022 werd het rapport met aanvullende indicatoren vernieuwd en kreeg het de titel *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* (INR/FPB, 2022). De informatie over de afzonderlijke indicatoren, met onder meer de internationale vergelijking, staat niet meer in dat afgeslankte rapport. Die informatie is wel nog te vinden op de indicators.be-website.

Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022* wil de internationale vergelijking opnieuw zichtbaarder en voor het geïnteresseerde publiek gemakkelijker beschikbaar maken. Bovendien presenteert dit rapport voor het eerst een overzicht van de internationale positie van België voor de hele indicatorenset en niet enkel een internationale vergelijking voor afzonderlijke indicatoren. Het is de bedoeling dat overzicht vanaf 2023 op te nemen in de jaarlijkse rapporten met indicatoren van duurzame ontwikkeling. De informatie over afzonderlijke indicatoren blijft beschikbaar op de bijbehorende indicators.be-website.

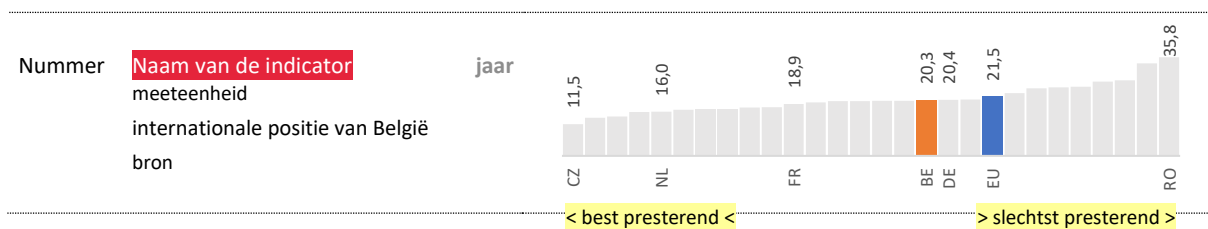
b. Methode

Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2022* presenteert de internationale positie van België in 72 figuren. Die tonen voor elk van de 72 indicatoren, naargelang van de beschikbare informatie, op welke plaats België staat in de Europese Unie of tussen de drie buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Samen bieden die 72 figuren een beeld van België's internationale positie.

De internationale vergelijking is een momentopname voor het recentste jaar waarvoor voldoende gegevens beschikbaar zijn. De evolutie van België's positie in de loop van de tijd wordt hier niet onderzocht.

De analyse is louter kwantitatief. De cijfers voor België en andere landen worden gegeven. Verschillen tussen België en andere landen worden vastgesteld. Maar verklaringen voor die verschillen worden hier niet geboden.

Elke indicator wordt als volgt gepresenteerd.

Op de figuren zijn de landen gerangschikt van best presterend aan de linkerkant naar slechtst presterend aan de rechterkant. De termen 'best' en 'slechtst', en 'beter' en 'slechter' worden hier gebruikt om de internationale positie van België te beoordelen in vergelijking met de andere EU-landen, met het

EU-gemiddelde en met de drie buurlanden. Die beoordeling is in overeenstemming met de beleidsdoelstellingen die bij vrijwel alle indicatoren horen. Het gebruik van die termen sluit ook aan bij de vroegere rapporten en bij de indicators.be-website die België situeren in een verdeling van de EU-landen in drie even grote groepen: België behoort daar ofwel tot de 'best' ofwel tot de 'middelmatic' ofwel tot de 'slechtst' presterende groep. Die termen maken meteen duidelijk wat de verkieslijke positie is. Termen als 'hoger' en 'lager' kunnen dat niet en zijn hier dus ongeschikt. In sommige gevallen zijn immers hogere waarden te verkieszen, bijvoorbeeld als het gaat om *levensverwachting* (i11) of *hernieuwbare energie* (i35). In andere gevallen zijn lagere waarden verkieslijk, bijvoorbeeld bij *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15) en *energie-afhankelijkheid* (i33).

Alle beschikbare landen worden wel getoond, maar om de figuren niet te overladen, zijn slechts een beperkt aantal landen benoemd. Naast België zijn dat de drie buurlanden, de landen op de eerste en de laatste plaats en het EU-gemiddelde. Op de lichtgrijze figuren vallen België en de EU ook op door hun oranje en blauwe kleur. De landen zijn met de volgende tweelettercodes aangeduid.

AT	Oostenrijk		EU	Europese Unie	<	MT	Malta	
BE	België	<	FI	Finland		NL	Nederland	<
BG	Bulgarije		FR	Frankrijk	<	PL	Polen	
CY	Cyprus		HR	Kroatië		PT	Portugal	
CZ	Tsjechië		HU	Hongarije		RO	Roemenië	
DE	Duitsland	<	IE	Ierland		SE	Zweden	
DK	Denemarken		IT	Italië		SI	Slovenië	
EE	Estland		LT	Litouwen		SK	Slowakije	
EL	Griekenland		LU	Luxemburg				
ES	Spanje		LV	Letland				

De internationale vergelijking steunt op bestaande cijfers die door diverse instellingen gepubliceerd worden. De auteurs van dit rapport hebben die cijfers verzameld en verwerkt. Waar mogelijk werd voor kant-en-klare cijfers gekozen; in een aantal gevallen voerde het Federaal Planbureau bijkomende berekeningen uit. De voornaamste bron voor de internationale vergelijking in dit rapport is Eurostat, het bureau voor statistiek van de EU. Eurostat werkt nauw samen met de nationale bureaus voor statistiek – voor België is dat Statbel – onder meer om vergelijkbare cijfers over de EU-lidstaten te kunnen publiceren.

De gepresenteerde gegevens zijn die beschikbaar op 30 juni 2022.

c. Internationale positie van België in 72 figuren

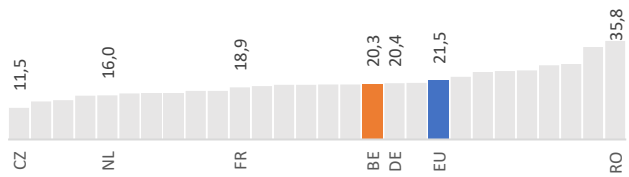
De 72 indicatoren met internationale vergelijking zijn gerangschikt volgens de 17 SDG's. De naam van elke indicator heeft als achtergrond de bijbehorende SDG-kleur die internationaal vastgelegd is. Ook de tien indicatoren die tot de Belgische SDG-set behoren maar waarvoor een internationale vergelijking om diverse redenen ontbreekt, worden vermeld. Voor die indicatoren staat de recentste Belgische waarde in het overzicht.

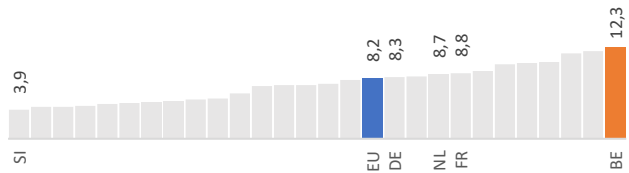
SDG 1 Geen armoede

Beëindig armoede overal en in al haar vormen

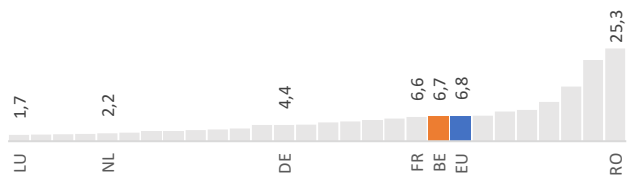
01 **Risico op armoede of sociale uitsluiting** 2020
 procent van bevolking
 17^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ilc_peps01n

02 **Zeer lage werkintensiteit** 2020
 procent van bevolking onder 65 jaar
 27^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ilc_lvhl11n

03 **Ernstige materiële en sociale ontbering** 2020
 procent van bevolking
 20^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ilc_mdsl11

04 **Leefloners** 2020
 procent van bevolking
 Bron: POD Maatschappelijke Integratie

1,3 | Belgische indicator, geen internationale vergelijking

05 **Overmatige schuldenlast van de gezinnen** 2020
 procent van 18-jarigen en ouder
 Bron: Nationale Bank van België

0,8 | Belgische indicator, geen internationale vergelijking

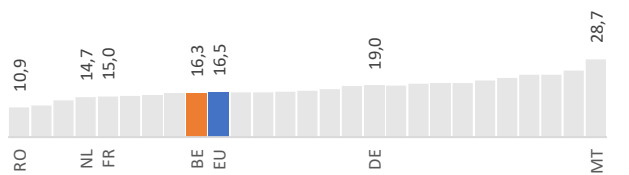
06 **Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen** 2020
 procent van 16-jarigen en ouder
 22^e van 26 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_silc_08

SDG 2 Geen honger

Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw

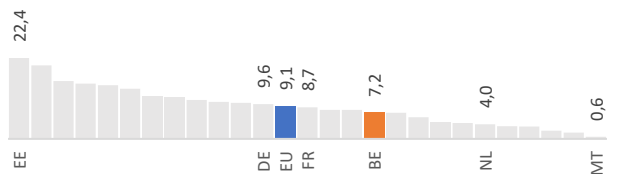
07 **Obesitas bij volwassenen** 2019
 procent van 18-jarigen en ouder
 9^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_02_10

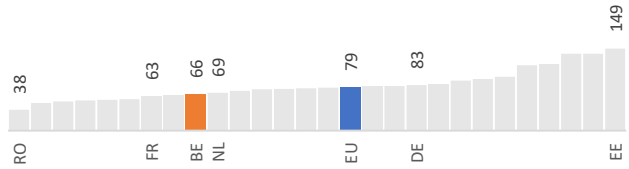
08 **Vleesconsumptie** 2020
 gram per inwoner per dag
 slechter dan EU27-gemiddelde
 Bron: Statbel; OECD-FAO; berekeningen FPB

09 **Oppervlakte biologische landbouw** 2020
 procent van landbouwoppervlakte
 16^e van 26 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_02_40

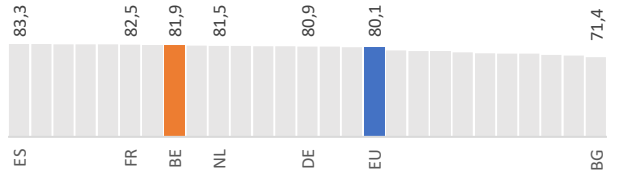

10 **Landbouwpesticiden** 2019
 index, gemiddelde 2011-2013 = 100
 9^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_02_51

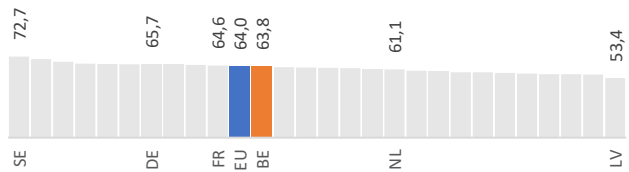

SDG 3 Goede gezondheid en welzijn
Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden

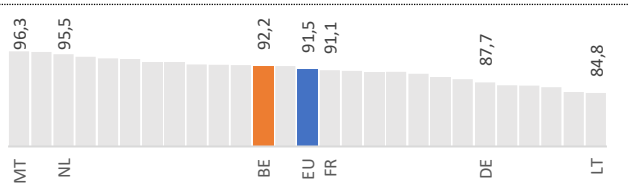
11 **Levensverwachting** 2021
 jaren bij geboorte
 8^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_03_10

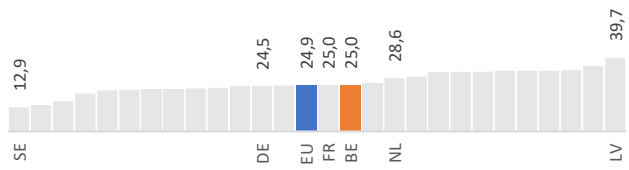
12 **Levensverwachting in goede gezondheid** 2020
 jaren bij geboorte
 11^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_hlye

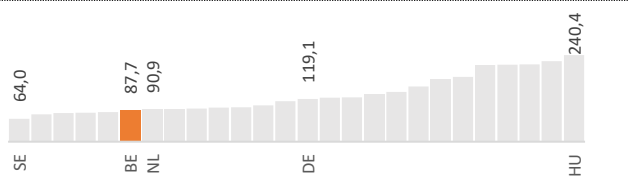
13 **Ervaren gezondheid** 2020
 zeer goed, goed of redelijk
 procent van 16-jarigen en ouder
 12^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_silc_10

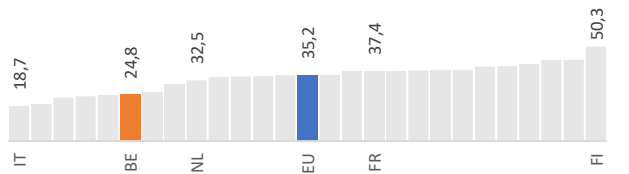
14 **Beperking in dagelijkse activiteiten** 2020
 procent van 16-jarigen en ouder
 15^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_silc_12

15 **Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen** 2019
 aantal per 100.000 inwoners onder 65 jaar
 6^e van 26 EU-landen
 Bron: Eurostat, hlth_cd_acdr2

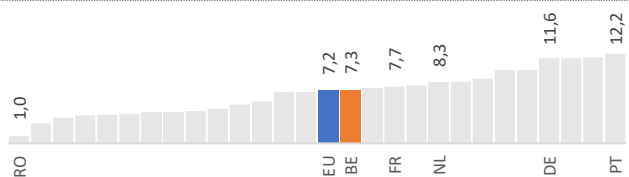
16 **Langdurige ziekte of aandoening** 2020
 procent van 16-jarigen en ouder
 6^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_silc_04

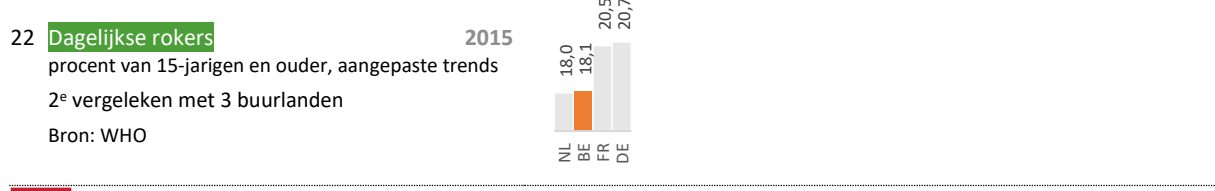
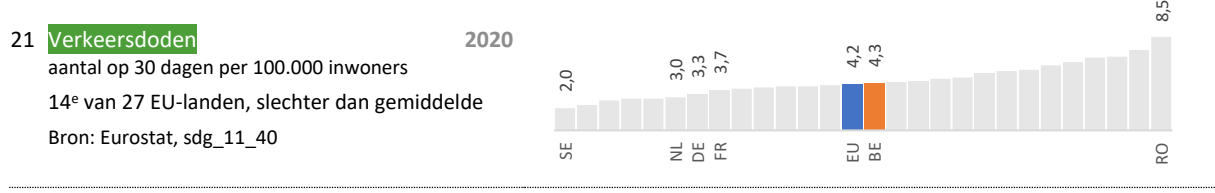
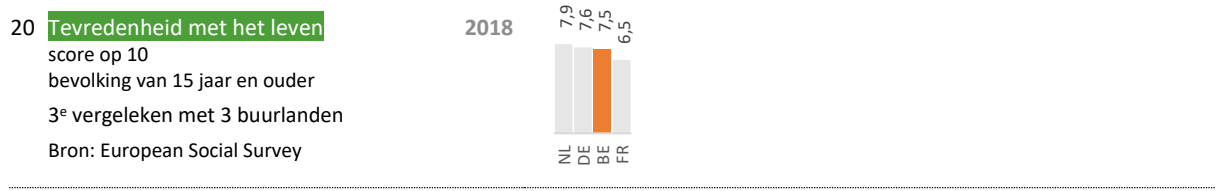
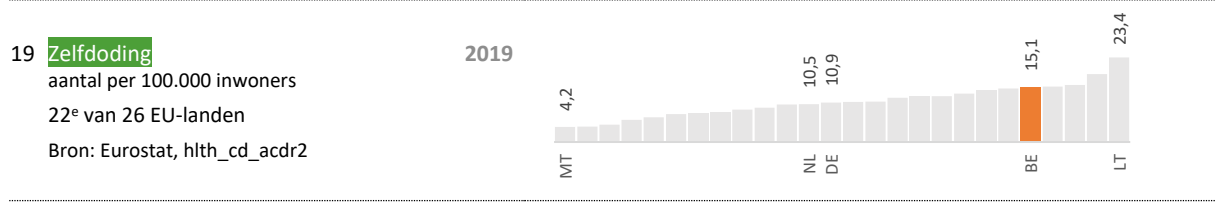

17 **Psychologische ontredde** 2018
 procent van 15-jarigen en ouder
 Bron: Sciensano

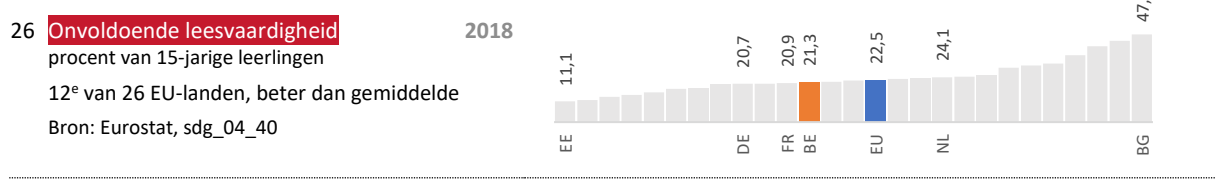
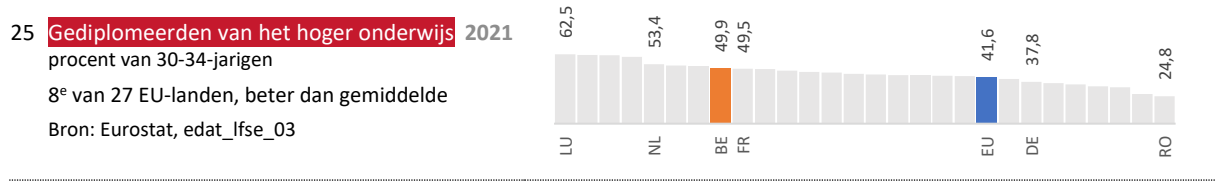
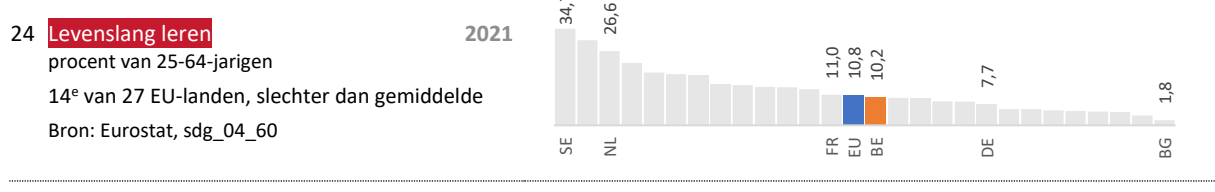
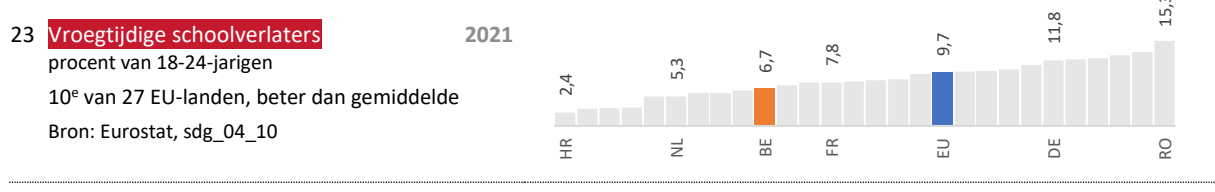
17,7 | Belgische indicator, geen internationale vergelijking

18 **Depressie** 2019
 procent van 15-jarigen en ouder
 15^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, hlth_ehis_cd1e

4 Kwaliteit onderwijs **SDG 4 Kwaliteitsonderwijs**
Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen

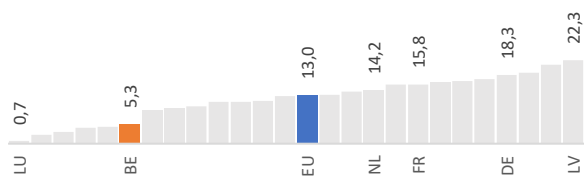

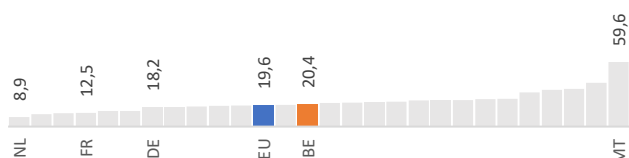
SDG 5 Gendergelijkheid

Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes

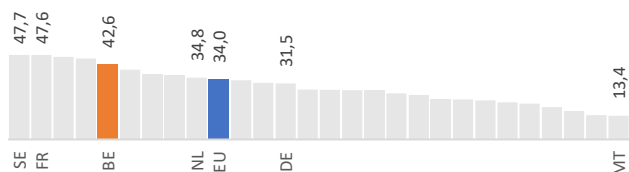
27 Loonkloof tussen vrouwen en mannen 2020
 uurlonen, procentueel verschil
 6^e van 25 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_05_20

28 Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden 2021
 procent van niet-beroepsactieve 15-64-jarigen
 13^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, lfsa_igar

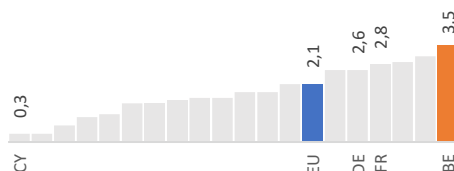
29 Vrouwelijke parlementsleden 2021
 procent van nationale en regionale parlementen
 5^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: EIGE

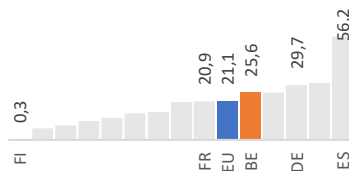
SDG 6 Schoon water en sanitair

Verzeker toegang tot en duurzaam beheer van water en sanitair voor iedereen

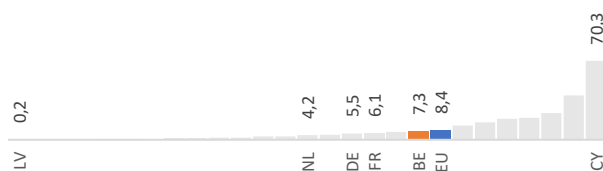
30 Nitraat in rivierwater 2020
 milligram NO₃-N per liter
 19^e van 19 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: EEA

31 Nitraat in grondwater 2020
 milligram NO₃-N per liter
 10^e van 14 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: EEA

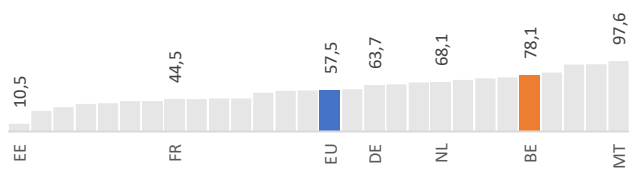
32 Waterverbruik 2017
 procent van hernieuwbare zoetwatervoorraden
 19^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_06_60

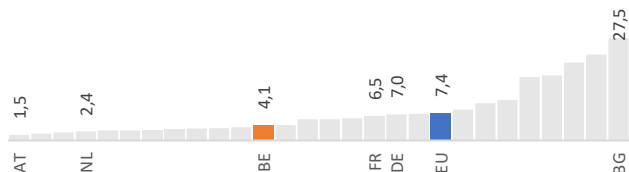
SDG 7 Betaalbare en duurzame energie

Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen

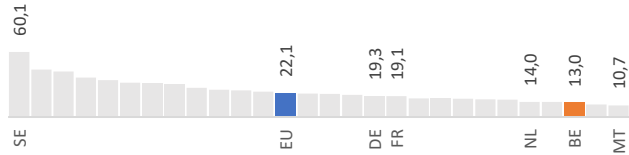
33 Energieafhankelijkheid 2020
 procent van energieverbruik
 23^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_07_50

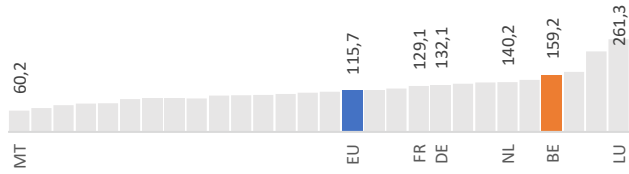
34 Woningen zonder voldoende verwarming 2020
 procent van bevolking
 12^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_07_60

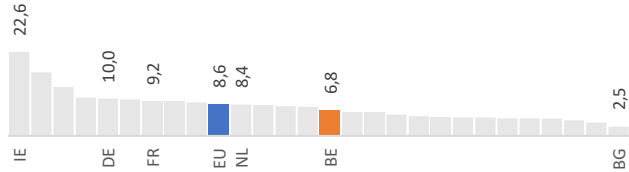
35 **Hernieuwbare energie** 2020
 procent van bruto finaal energieverbruik
 25^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_07_40

36 **Primair energieverbruik** 2020
 gigajoule per inwoner
 24^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 bron: Eurostat, sdg_07_10; berekeningen FPB

37 **Energieproductiviteit** 2020
 kettingeuro (2010) per kilogram olie-equivalent
 14^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_07_30

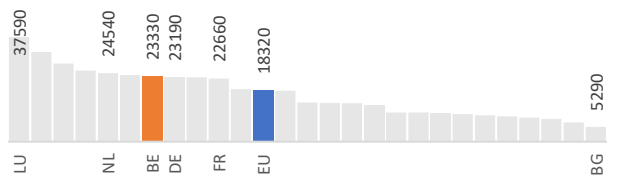

SDG 8 Waardig werk en economische groei
Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen

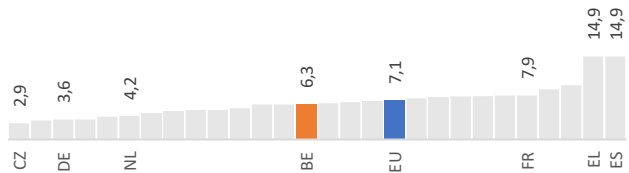
38 **Langdurige arbeidsongeschiktheid** 2020
 procent van werkgelegenheid, werklozen inbegrepen
 Bron: RIZIV, INR, RSZ

10,7 | Belgische indicator, geen internationale vergelijking

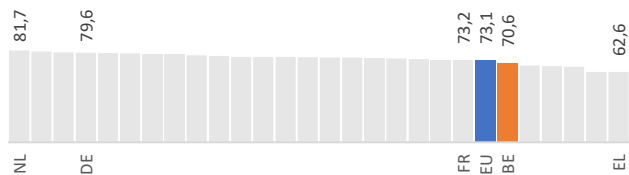
39 **Consumptie van de huishoudens** 2021
 kettingeuro (2010) per inwoner
 7^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, nama_10_pc

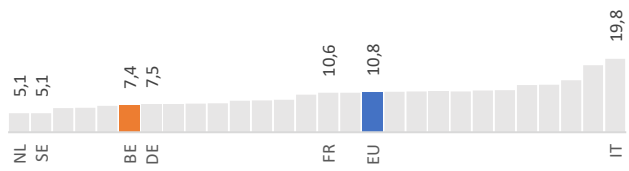
40 **Werkloosheidsgraad** 2021
 procent van beroepsbevolking
 14^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ifsa_urgaed

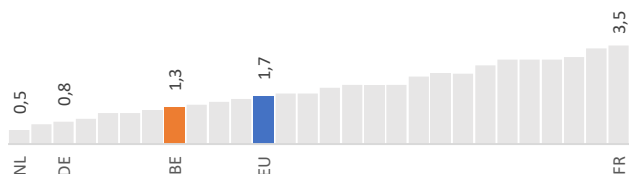
41 **Werkgelegenheidsgraad** 2021
 procent van bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar)
 22^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ifsa_ergan

42 **Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen** 2021
 procent van 15-24-jarigen
 6^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, edat_ifse_20

43 **Dodelijke arbeidsongevallen** 2019
 aantal per 100.000 werknemers
 8^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_08_60

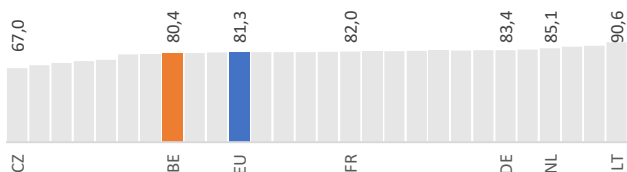

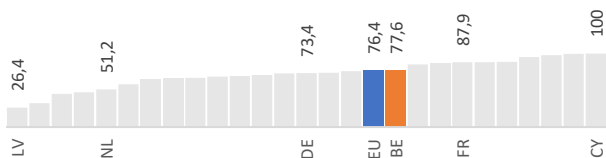
SDG 9 Industrie, innovatie en infrastructuur

Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie

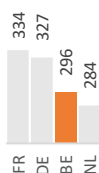
44 Vervoer van personen met de wagen 2019
 procent van vervoer in reizigerskilometer
 8^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 bron: Europese Commissie

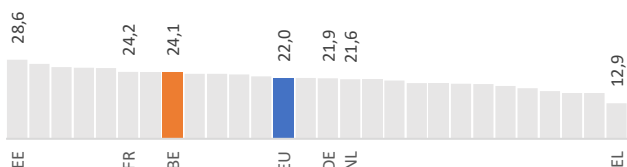
45 Vervoer van goederen over de weg 2019
 procent van vervoer in ton-kilometer
 17^e van 26 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 bron: Europese Commissie

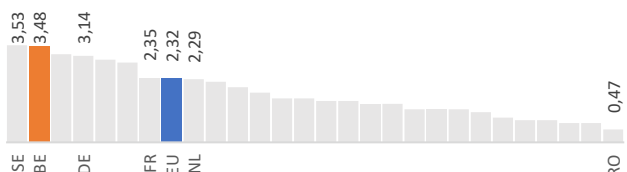
46 Fysieke kapitaalgoederenvoorraad 2020
 procent van bruto binnenlands product
 3^e vergeleken met 3 buurlanden
 bron: Eurostat, nama_10_nfa_bs; berekeningen FPB

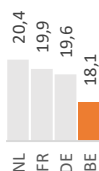
47 Investerings (bruto) in de fysieke kapitaalgoederenvoorraad 2021
 procent van bruto binnenlands product
 8^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 bron: Eurostat, nama_10_an6

48 Onderzoek en ontwikkeling 2020
 procent van bruto binnenlands product
 2^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_09_10

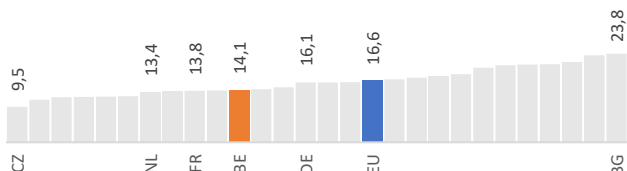
49 Kenniskapitaalgoederenvoorraad 2020
 procent van bruto binnenlands product
 4^e vergeleken met 3 buurlanden
 bron: Eurostat, nama_10_nfa_bs; berekeningen FPB

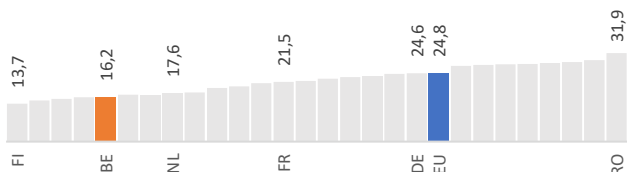
SDG 10 Ongelijkheid verminderen

Dring ongelijkheid in en tussen landen terug

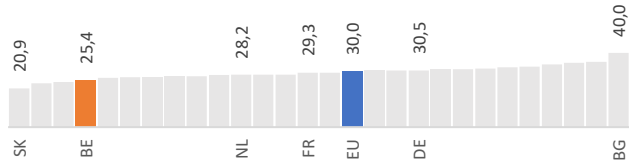
50 Armoederisico 2020
 procent van bevolking
 11^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_01_20

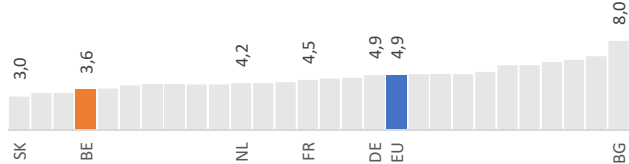
51 Diepte van het armoederisico 2020
 procentuele afstand tot armoederisicodrempel
 5^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_10_30

52 **Inkomensongelijkheid: Gini-index** 2020
 schaal 0-100
 4^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ilc_di12

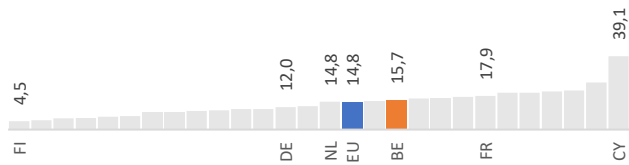

53 **Inkomensongelijkheid: S80/S20** 2020
 kwintielverhouding
 4^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_10_41

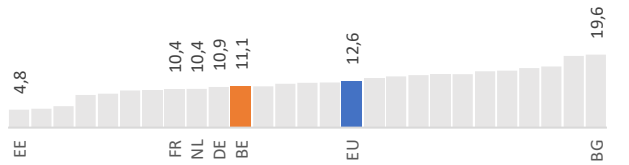

SDG 11 Duurzame steden en gemeenschappen
Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam

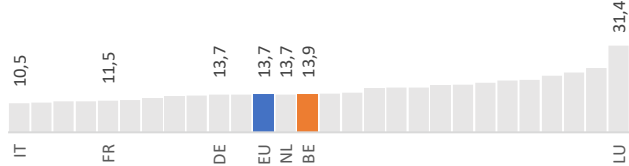
54 **Gebrekkige huisvesting** 2020
 procent van bevolking
 17^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, ilc_mdho01

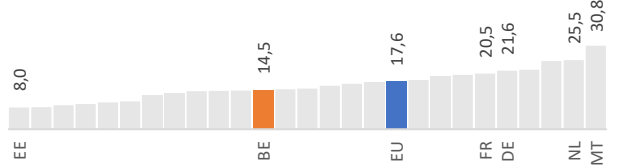
55 **Blootstelling aan fijn stof** 2019
 microgram PM_{2,5} per kubieke meter
 11^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_11_50

56 **Uitstoot van stikstofoxiden** 2019
 kilogram NO₂ per inwoner
 13^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: EEA; Eurostat; berekeningen FPB

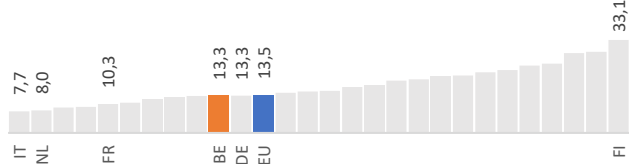

57 **Geluidsoverlast** 2020
 procent van bevolking
 12^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_11_20

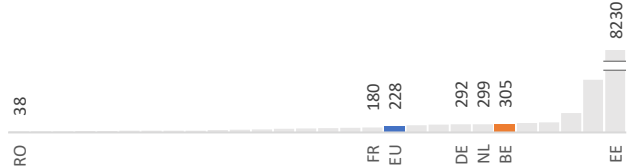

SDG 12 Verantwoorde consumptie en productie
Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen

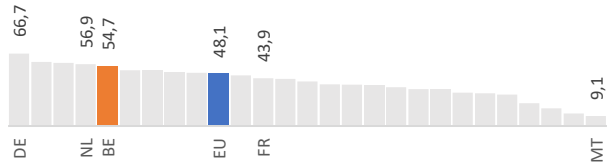
58 **Binnenlands materiaalverbruik** 2020
 ton per inwoner
 10^e van 27 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, env_ac_mfa

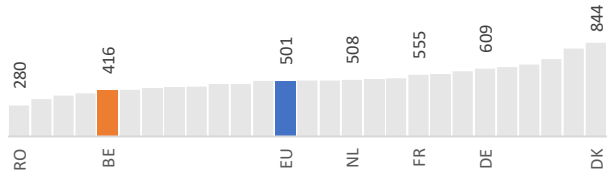
59 **Gevaarlijk afval** 2018
 kilogram per inwoner
 22^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, env_wasgen

60 **Gerecycleerd afval** 2019
 procent van gemeentelijk afval
 5^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_11_60

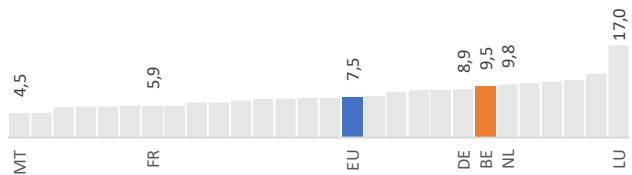

61 **Gemeentelijk afval** 2019
 kilogram per inwoner
 5^e van 26 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, env_wasmun

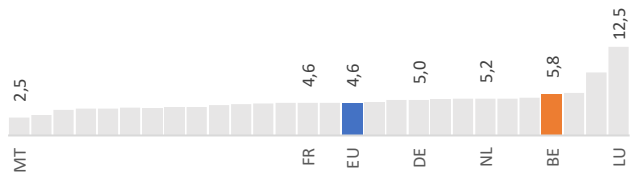

SDG 13 Klimaatactie
Neem dringend actie om de klimaatverandering en haar impact te bestrijden

62 **Uitstoot van broeikasgassen** 2020
 ton CO₂-equivalent per inwoner
 21^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_13_10; berekeningen FPB

63 **Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS** 2020
 ton CO₂-equivalent per inwoner
 24^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, env_air_esd; berekeningen FPB

64 **Slachtoffers van natuurrampen** 2020
 aantal per 100.000 personen
 Bron: CRED EM-DAT; berekeningen FPB

12,6 | internationale vergelijking niet weergegeven, te grillige indicator

65 **Bijdrage aan internationaal klimaatfonds** 2020
 miljoen euro
 Bron: Nationale Klimaatcommissie; Eurostat, sdg_13_50

119,3 | internationale vergelijking niet relevant door verschillende inhoud

SDG 14 Leven in het water
Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling

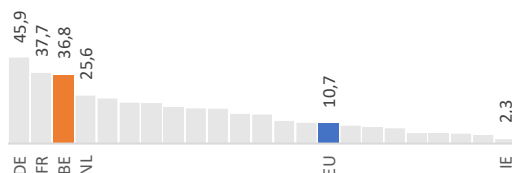
66 **Olieverontreiniging** 2021
 aantal per 100 vliegtuigen
 Bron: KBIN BMM

0 | Belgische indicator, geen internationale vergelijking

67 **Duurzame visvangst** 2020
 procent vissoorten binnen duurzame opbrengst-waarden
 Bron: ICES; berekeningen FPB

53,3 | internationale vergelijking niet beschikbaar

68 **Zee-oppervlakte in Natura 2000-gebied** 2019
 procent van zee-oppervlakte
 3^e van 22 EU-landen, beter dan gemiddelde
 Bron: Eurostat, sdg_14_10

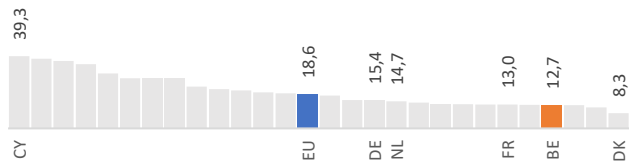

SDG 15 Leven op het land

Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van landecosystemen, beheer wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop en maak landdegradatie ongedaan en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe

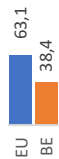
69 **Landoppervlakte in Natura 2000-gebied** 2021
 procent van landoppervlakte
 24^e van 27 EU-landen, slechter dan gemiddelde
 Bron: EEA

70 **Bossen met FSC- of PEFC-label** 2021
 procent van beboste oppervlakte
 Bron: FSC; PEFC; berekeningen FPB

53,6 | internationale vergelijking niet beschikbaar voor beide labels samen

71 **Populatie akkervogels** 2020
 index 1990 = 100
 slechter dan EU27-gemiddelde
 Bron: INBO; Natagora; SPWARNE-DEMNA; Eurostat, sdg_15_60

72 **Bebouwde oppervlakte** 2020
 procent van landoppervlakte
 Bron: Statbel; berekeningen FPB

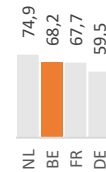
21,6 | internationale vergelijking niet beschikbaar

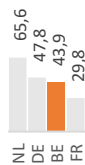
SDG 16 Vrede, justitie en sterke publieke diensten

Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzeker toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit

73 **Contact met vrienden en familie** 2018
minstens een keer per week
 procent van 15-jarigen en ouder
 2^e vergeleken met 3 buurlanden
 Bron: European Social Survey

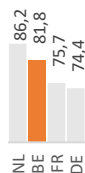
74 **Gegeneraliseerd vertrouwen** 2018
 score van minstens 6 op 10
 procent van 15-jarigen en ouder
 3^e vergeleken met 3 buurlanden
 Bron: European Social Survey

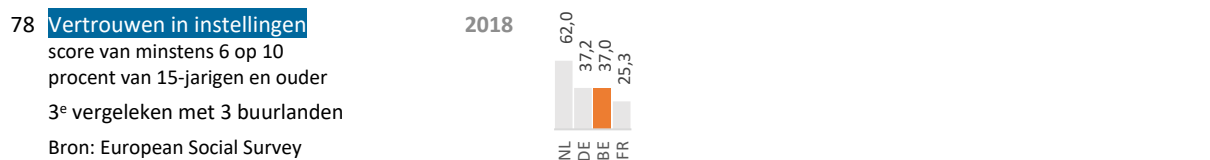
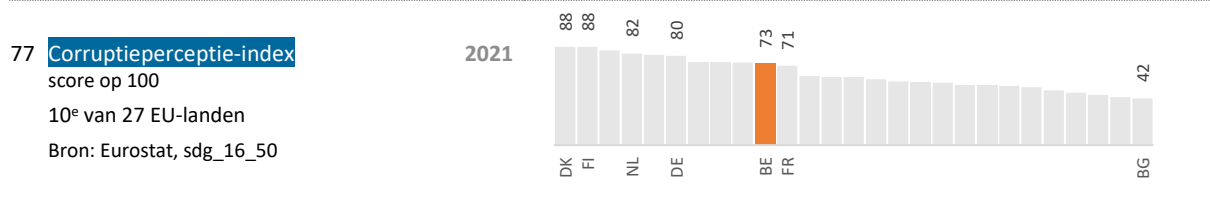

75 **Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld** 2018
 procent van 15-jarigen en ouder
 4^e vergeleken met 3 buurlanden
 Bron: European Social Survey

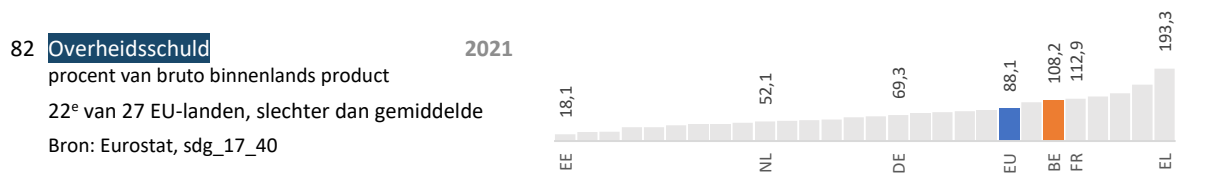
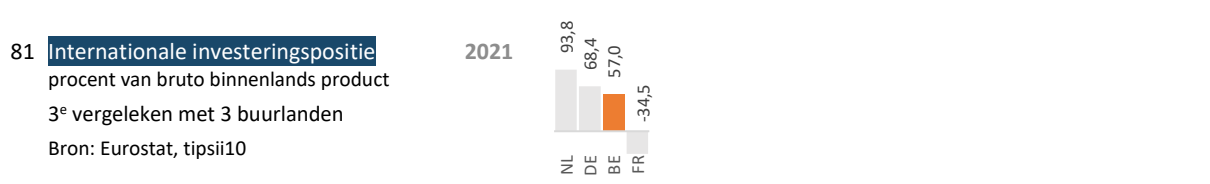
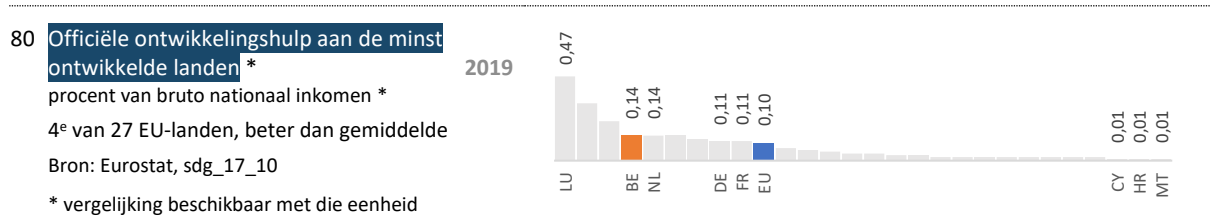
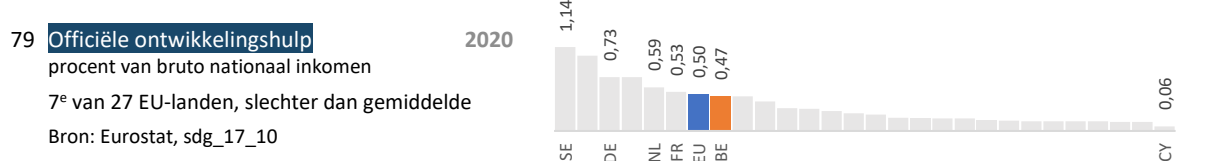

76 **Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte** 2018
heel erg veilig en veilig
 procent van 15-jarigen en ouder
 2^e vergeleken met 3 buurlanden
 Bron: European Social Survey

17 **Partnerschap om doelstellingen te bereiken**
Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling

2.2.2. Belgische internationale positie: gemengd beeld

De 72 figuren over de internationale positie van België geven een gemengd beeld. Die uitkomst is niet echt verrassend aangezien het gaat om een groot aantal indicatoren die bovendien heel wat uiteenlopende domeinen bestrijken. De resultaten worden in twee punten samengevat: eerst een resultatentelling voor de hele indicatorenset (zie a), daarna voorbeelden van diverse resultaten voor indicatoren over diverse domeinen (zie b).

a. Belgische posities gerangschikt en geteld

De indicatoren met internationale vergelijking en de resultaten van die vergelijking kunnen op verscheidene manieren gerangschikt en geteld worden.

EU en drie buurlanden. Van de 72 indicatoren met internationale vergelijking zijn er 62 waarvoor de andere EU-landen en/of het EU-gemiddelde de vergelijkingsbasis zijn. Tien indicatoren kunnen enkel met de drie buurlanden vergeleken worden. Tot de Belgische SDG-set van 82 indicatoren behoren ook nog tien indicatoren zonder internationale vergelijking in het overzicht.

Aantal beschikbare EU-landen. Van de 60 indicatoren met vergelijking met EU-landen zijn er 40 met gegevens over 27 landen, 16 met gegevens over 26 landen en 4 keer 1 met gegevens over 25, 22, 19 en 14 landen.

Recentste jaar. Van de 72 indicatoren met internationale vergelijking zijn er 15 met cijfers over 2021, 33 met cijfers over 2020, 14 met cijfers over 2019, 8 met cijfers over 2018, 1 met cijfers over 2017 en 1 met cijfers over 2015.

Vergelijking van België met EU-gemiddelde. Van de 62 indicatoren met EU-vergelijking presteert België in 32 gevallen beter dan het EU-gemiddelde en in 27 gevallen slechter dan dat gemiddelde. Voor 3 indicatoren is er geen EU-gemiddelde beschikbaar.

Situering van België in drie EU-landengroepen. Van de 60 indicatoren met gegevens over EU-landen behoort België 22 keer tot de best presterende groep, 23 keer tot de middelmatig presterende groep en 15 keer tot de slechtst presterende groep.

Vergelijking van België met drie buurlanden. Voor de 10 indicatoren met uitsluitend gegevens over België en de drie buurlanden staat België geen enkele keer op de eerste plaats, drie keer op de tweede, vijf keer op de derde en twee keer op de vierde plaats. De vergelijking met de drie buurlanden kan uitgebreid worden omdat die landen ook lid van de EU zijn. Van de 60 indicatoren met gegevens over EU-landen zijn er wel 5 waar een van die buurlanden ontbreekt. Voor de in totaal 70 indicatoren met buurlandenvergelijking – 65 met gegevens over drie buurlanden, 5 met gegevens over slechts twee buurlanden – staat België 12 keer op de eerste, 14 keer op de tweede, 26 keer op de derde en 18 keer op de vierde plaats.

b. Diverse domeinen met diverse resultaten

De 72 indicatoren met internationale vergelijking zijn deel van de Belgische SDG-indicatorenset. Net zoals de 17 SDG's hebben de indicatoren betrekking op heel wat domeinen van samenleving, milieu, economie en bestuur. De volgende voorbeelden tonen dat België het soms beter doet dan de overige EU-landen (met een indeling in drie groepen) of het EU-gemiddelde of de drie buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Soms doet België het slechter en in nog andere gevallen presteert België middelmatig.

De beweringen over België's internationale positie gaan enkel over de bij de figuren vermelde jaren en zijn enkel vergelijkingen met andere landen. De benamingen van de domeinen sluiten aan bij de SDG's en de presentatie ervan volgt grotendeels de SDG-volgorde.

Armoede. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België matig of slecht voor de volgende armoede-indicatoren: *risico op armoede en sociale uitsluiting* (i01), *ernstige materiële en sociale ontbering* (i03) en *uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* (i06). België scoort beter voor het *armoederisico* (i50) en de *diepte van het armoederisico* (i51).

Gezondheid. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België beter voor de volgende gezondheidsindicatoren: *levensverwachting* (i11), *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15) en *obesitas bij volwassenen* (i07). België presteert matig voor de *levensverwachting in goede gezondheid* (i12) en *depressie* (i18). België presteert slechter voor *zelfdoding* (i19).

Onderwijs. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België matig voor de volgende onderwijsindicatoren: *vroegtijdige schoolverlaters* (i23), *levenslang leren* (i24) en *onvoldoende leesvaardigheid* (i26). België presteert beter voor *gediplomeerden van het hoger onderwijs* (i25).

Gendergelijkheid. Vergeleken met de andere EU-landen behoort België tot de best presterende groep voor de *loonkloof tussen vrouwen en mannen* (i27) en voor *vrouwelijke parlementsleden* (i29).

Waternvervuiling en -verbruik. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België slechter voor *nitraat in rivierwater* (i30, op de laatste plaats van 19 EU-landen), *nitraat in grondwater* (i31) en *waterverbruik* (i32).

Energie en klimaat. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België slechter voor de volgende energie-indicatoren: *energie-afhankelijkheid* (i33), *hernieuwbare energie* (i35) en *primair energieverbruik* (i36). België scoort matig voor *energieproductiviteit* (i37). België scoort ook slechter voor de *uitstoot van broeikasgassen* (i62) en de *uitstoot van broeikasgassen niet-ETS* (i63).

Werk. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België matig voor de *werkloosheidsgraad* (i40) en slechter voor de *werkgelegenheidsgraad* (i41). België presteert beter voor *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* (i42) en voor *dodelijke arbeidsongevallen* (i43). België staat op de laatste plaats van de 27 EU-landen voor de armoede-indicator *zeer lage werkintensiteit* (i02).

Verkeer. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België beter voor het *vervoer van personen met de wagen* (i44) en matig voor het *vervoer van goederen over de weg* (i45). België scoort ook matig voor de gezondheidsindicator *verkeersdoden* (i21).

Onderzoek en ontwikkeling. Voor *onderzoek en ontwikkeling* (i48) staat België op de tweede plaats van de 27 EU-landen.

Inkomensongelijkheid. Zowel voor de *Gini-index* (i52) als voor de *kwintielverhouding S80/S20* (i53) staat België op de vierde plaats van de 27 EU-landen.

Milieuvervuiling. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België matig voor *blootstelling aan fijn stof* (i55), *uitstoot van stikstofoxiden* (i56) en *geluidsoverlast* (i57).

Afval. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België beter voor *gemeentelijk afval* (i61) en *gerecycleerd afval* (i60). Voor *gevaarlijk afval* (i59) scoort België slechter.

Milieubescherming. België staat op de derde plaats van de 22 aan zee grenzende EU-landen voor *zee-opperlakte in Natura 2000-gebied* (i68), maar slechts op plaats 24 van de 27 EU-landen voor *landopperlakte in Natura 2000-gebied* (i69).

Biologische diversiteit. België doet het slechter dan het EU-gemiddelde voor de biodiversiteitsindicator *populatie akkervogels* (i71).

Samenleving. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België matig voor de *corruptieperceptie-index* (i77). Vergeleken met Duitsland, Frankrijk en Nederland staat België op de tweede plaats voor *contact met vrienden en familie* (i73) en *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* (i76). Vergeleken met diezelfde drie landen komt België op de derde plaats voor *gegeneraliseerd vertrouwen* (i74) en *vertrouwen in instellingen* (i78) en op de vierde plaats voor *slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* (i75).

Ontwikkelingshulp. Vergeleken met de andere EU-landen presteert België beter voor *officiële ontwikkelingshulp* (i79) en voor *officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen* (i80).

Overheidsschuld. Met zijn *overheidsschuld* (i82) staat België op plaats 22 van 27 EU-landen.

Tot slot past hier nog een waarschuwing. De internationale vergelijking biedt interessante informatie over de Belgische posities en prestaties. Maar zelfs als België voor bepaalde indicatoren beter doet dan andere landen, is dat geen garantie voor duurzame ontwikkeling en niet noodzakelijk voldoende om tegen 2030 de bijbehorende SDG's te realiseren.

3. SDG's tegen 2030 realiseren: niemand achterlaten

Niemand achterlaten of in het Engels *Leave No One Behind* is een leidend beginsel van Agenda 2030 (UN, 2015, zie 3.1) en van het Federaal plan duurzame ontwikkeling goedgekeurd in 2021 (Federale regering, 2021). Om dit beginsel in praktijk te brengen is het noodzakelijk na te gaan hoe verschillende bevolkingscategorieën scoren op indicatoren van duurzame ontwikkeling. Dit hoofdstuk doet dit voor wat betreft vrouwen en mannen door een aantal indicatoren te evalueren. Het volgt hierbij drie invalshoeken (zie 3.2) als aanvulling bij de analyse van de indicatoren voor de totale bevolking zoals opgenomen in hoofdstuk 2. Het gaat na (1) of vrouwen dan wel mannen in een benadeelde positie zitten, (2) of hun respectievelijke trend evolueert in de richting van de SDG's en (3) hoe het vrouw-man-verschil evolueert. Een synthetische tabel presenteert de resultaten van die analyse voor elk van de 38 indicatoren waarvoor gegevens voor vrouwen en mannen beschikbaar zijn (zie 3.2). Deze indicatoren worden aangevuld door twee andere indicatoren (*loonkloof - i27* - en *vrouwelijke parlementsleden - i29*) die per definitie de vrouw-man-verschillen meten (zie 3.3).

De analyse van de 38 indicatoren (zie 3.4) geeft aan dat er 10 zijn met een ongunstige evaluatie voor vrouwen of mannen. De situatie van vrouwen evolueert vooral ongunstig in vergelijking met die van mannen voor wat betreft de kwaliteit van hun woning en hun arbeidsmarktintegratie. Voor mannen gaat het over hun rookgedrag en hun onderwijsintegratie. Voor 17 indicatoren is de evaluatie onbepaald en/of ongunstig naargelang de beschouwde geanalyseerde invalshoek. Voor de overige 11 indicatoren is de trendevaluatie en/of evaluatie van de evolutie van het vrouw-man-verschil eerder gunstig.

Onder voorbehoud van de beschikbaarheid van statistische gegevens kan deze *Leave No One Behind*-analyse voor vrouwen en mannen worden uitgebreid naar andere bevolkingscategorieën. Een dergelijke analyse vervolledigt de evaluatie op basis van de 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling zoals gepresenteerd op de indicators.be-website, in bijzonder de trendevaluatie van de balans van 51 indicatoren van duurzame ontwikkeling gepubliceerd in februari 2022 (INR/FPB, 2022) en aangepast in dit rapport (zie hoofdstuk 2). Uit die balans blijkt dat België met een voortzetting van de huidige trends de SDG's in 2030 niet zal bereiken. De noodzaak voor extra inspanningen en ander beleid, zodat de SDG's voor zowel vrouwen als mannen zouden worden gerealiseerd, wordt onderbouwd door deze analyse.

3.1. Niemand achterlaten

Er is nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren. Hierbij gaat het niet alleen over het realiseren van de 17 SDG's op zich, die verder geconcretiseerd zijn in 169 subdoelstellingen die een bepaald cijferdoel of een gewenste richting beogen. Het gaat er ook om om niemand achter te laten: dit is immers een centraal beginsel van Agenda 2030 (UN, 2015). Het is beter gekend onder de Engelstalige term *Leave no one behind*, dat hierna gebruikt wordt.

Agenda 2030 drukt expliciet en ondubbelzinnig de wens uit dat "*de doelstellingen en streefcijfers voor alle naties en volkeren en voor alle segmenten van de samenleving worden gehaald.*" (UN 2015, §4). Om dit te

realiseren is het essentieel voor de besluitvorming te beschikken over hoogwaardige, toegankelijke, actuele en betrouwbare opgesplitste indicatoren (UN 2015, §48).

Het operationaliseren van het *Leave no one behind*-beginsel op nationaal niveau vereist een alomvattende aanpak met een reeks stappen, waarvan de eerste het vaststellen is van welke personen er achtergelaten worden (United Nations System Chief Executives Board for Coordination, 2017 en UN Sustainable Development Group, 2022). Dit hoofdstuk wil hiertoe bijdragen, specifiek dan voor wat betreft de indicatoren van duurzame ontwikkeling waarvoor gegevens voor vrouwen en mannen beschikbaar zijn. Het feit dat in België wettelijk bepaald is dat alle federale instellingen erop moeten toezien dat de statistieken die zij produceren, verzamelen en bestellen in hun actiedomein naar geslacht worden opgesplitst (BS, 2007) evenals de nadruk die de SDG's leggen op deze thematiek door er een specifieke SDG aan te wijden (namelijk SDG 5. *Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes*) verantwoordt deze keuze.

Volgende analyse bouwt verder op eerdere publicaties van het Federaal Planbureau. Inderdaad, de 2019-editie van dit rapport focuste al op de evolutie van de indicatoren van duurzame ontwikkeling voor verschillende bevolkingscategorieën, hoofdzakelijk opgesplitst volgens geslacht, inkomen, leeftijd en opleiding (FPB, 2019). Met betrekking tot vrouw-man-verschillen werden divergerende evoluties vastgesteld. Twee jaar later analyseerde het *Rapport over aanvullende indicatoren naast het bbp* die verschillen systematisch op basis van 32 indicatoren van duurzame ontwikkeling (INR/FPB, 2021). Dit rapport concludeert dat de arbeidsmarktsituatie voor vrouwen verbeterd is, maar dat de combinatie van werk en privéleven in stijgende mate moeilijker voor hen is. Vrouwen worden meer dan mannen geconfronteerd met armoedesituaties, maar laatstgenoemden hebben meer chronische aandoeningen, zijn meer het slachtoffer van een verkeersongeval, plegen meer zelfmoord en roken ook meer. De recentste evoluties beschreven in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* (INR/FPB, 2022) bevestigen dit.

Voorgaande analyses van de vrouw-man-verschillen stonden los van de evaluatie van de vooruitgang van de 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling in de richting van de SDG's, in het bijzonder de trendevaluatie van de balans van 51 indicatoren van duurzame ontwikkeling gepubliceerd in februari 2022 en aangepast in dit rapport (zie hoofdstuk 2 en INR/FPB, 2022). Hierna wordt voor 38 indicatoren nagegaan of de evoluties voor vrouwen en die voor mannen al dan niet in de richting evolueren van de SDG's en hoe de verschillen tussen vrouwen en mannen in de tijd zijn geëvolueerd. Deze analyse biedt nieuwe inzichten aan die de trendevaluatie op basis van de methode ontwikkeld voor de balans vervolledigt.

Deze analyse concretiseert aldus de aanbeveling van de Verenigde Naties om de vooruitgang in de richting van de SDG's op een innovatieve wijze te belichten, ook vanuit het *Leave no one behind*-principe (UN Sustainable Development Group, 2022). Het sluit ook aan bij de prioriteiten van het Federaal plan duurzame ontwikkeling die een specifiek hoofdstuk besteedt aan dit principe (zie hoofdstuk 1). Eveneens voorziet dit plan in de tweede helft van 2022 een debat over de keuze van de opvolgingsindicatoren van de SDG's met de belangrijkste federale adviesraden waarbij ervoor gezorgd moet worden "*dat alle mogelijke uitsplitsingen van gegevens (geslacht etc.) worden opgenomen.*" (Federale

regering, p. 20). Volgende analyse is bijgevolg ook een inhoudelijke en methodologische bijdrage aan dit debat.

Uiteraard kan de hier voorgestelde *Leave no one behind*-benadering voor vrouwen en mannen ook toegepast en verder ontwikkeld worden voor andere bevolkingscategorieën, bijvoorbeeld laaggeschoolden of jongeren. Onder voorbehoud van de beschikbaarheid van statistische gegevens neemt het Federaal Planbureau zich voor andere analyses in de toekomst te realiseren. Die informatie kan beleidsmaatregelen die eventueel noodzakelijk worden geacht om de situatie van bepaalde relatief achtergestelde bevolkingscategorieën te verbeteren, empirisch onderbouwen.

3.2. Methode: niemand achterlaten belicht vanuit drie invalshoeken

De indicators.be-website presenteert 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling en gaat na of ze evolueren in de richting van de SDG's. Dit kan een vooropgesteld cijferdoel zijn of enkel een gewenste richting (definitie zie 2.1.3.a). Van die 82 indicatoren zijn er 38 die opgesplitst kunnen worden naar geslacht. Die indicatoren houden verband met SDG's over sociale, maatschappelijke en economische aangelegenheden.

Voor enkele van de 44 andere indicatoren zou in theorie een vrouw-man-opsplitsing kunnen worden gemaakt, maar op dit moment laat de wijze van gegevensverzameling van die indicatoren een vrouw-man-opsplitsing niet toe. Twee typen kunnen worden onderscheiden. Vooreerst zijn er indicatoren die een aspect van het consumptiegedrag van de bevolking beschrijven, met name de indicatoren over *vleesconsumptie* (i08) en *vervoer van personen met de wagen* (i44). Vervolgens zijn er indicatoren die iets zeggen over de mate waarin de bevolking betrokken is bij bepaalde ongewenste gebeurtenissen of blootgesteld is aan bepaalde schadelijke stoffen. Het gaat hier over de indicatoren over *blootstelling aan fijn stof* (i55), *slachtoffers van natuurrampen* (i64) en *slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* (i75).

Voor de meeste overige indicatoren is een vrouw-man-opsplitsing niet pertinent omdat de indicator louter een aspect van de globale staat van het leefmilieu in België (bijvoorbeeld *zee-opperlakte in het Natura 2000-gebied* - i68 - en *nitraat in rivierwater* - i30) of van de Belgische economie (bijvoorbeeld *internationale investeringspositie* - i81 - en *energieafhankelijkheid* - i33) beschrijven. Merk hierbij op dat enkele indicatoren per definitie iets zeggen over de positie van vrouwen en mannen in de samenleving, waardoor een opsplitsing naar geslacht overbodig wordt. Dit is het geval voor de *loonkloof* (i27) tussen vrouwen en mannen en het aandeel *vrouwelijke parlementsleden* (i29), die hierna apart zullen worden becommentarieerd.

De 38 indicatoren met een vrouw-man-opsplitsing worden geëvalueerd vanuit drie invalshoeken.

1. **Vrouw-man-positie.** Eerst wordt nagegaan of de positie van vrouwen dan wel die van mannen nadeliger is (zie 3.4.1).

Voor indicatoren met een cijferdoel wordt de Hodrick-Prescott-trend en -extrapolatie tot 2030 gebruikt omdat die methode toelaat de grote tendensen te beschrijven, los van jaarlijkse fluctuaties. Voor indicatoren waarvoor slechts een gewenste richting is bepaald, gebeurt de analyse op basis van de geobserveerde cijfers.

De analyse vermeld expliciet wanneer er een afwisseling is van het benadeelde geslacht. Wanneer voor de beschouwde periode die positie meermaals afwisselt, wordt er hier vanuit gegaan dat de vrouw-man-positie relatief gelijk is in de beschouwde periode.

2. **Trend.** Vervolgens wordt onderzocht of de trend van de totale bevolking evenals van vrouwen en mannen apart in het licht van de beoogde doelstelling gunstig, ongunstig of onbepaald is (zie 3.4.2). Dit wordt onderzocht op basis van de methode ontwikkeld voor de indicatoren van duurzame ontwikkeling (zie 2.1.3.b).

Voor indicatoren met een cijferdoel wordt de Hodrick-Prescott-trend berekend van de waarnemingen voor de totale bevolking, voor vrouwen en voor mannen en dan geëxtrapoleerd tot 2030. Om de richting van de verandering van een indicator zonder cijferdoel te beoordelen wordt de Spearman-rangcorrelatiecoëfficiënt berekend van de waarnemingen voor de totale bevolking, voor vrouwen en voor mannen.

De beoogde doelstelling heeft steeds betrekking op de totale bevolking waarvoor wordt verondersteld dat ze direct toepasbaar is op vrouwen en mannen. Immers, zoals eerder gemeld is het de bedoeling dat "*de doelstellingen en streefcijfers voor alle naties en volkeren en voor alle segmenten van de samenleving worden gehaald.*" (UN 2015, §4). Doelstellingen voor vrouwen en/of mannen, rekening houdend met hun specifieke Ausgangssituatie, ambitieniveau en uitdagingen om het beter te kunnen doen, komen in deze analyse niet aan bod, omdat er geen zijn geïdentificeerd.

3. **Vrouw-man-vershil.** Tot slot wordt nagegaan hoe de vrouw-man-verschillen evolueren (zie 3.4.3). Ook hier wordt voor indicatoren met een cijferdoel de Hodrick-Prescott-trend en -extrapolatie tot 2030 gebruikt. Voor indicatoren met een gewenste richting wordt de trend berekend op basis van de gegevens van het verleden.

De vrouw-man-verschillen kunnen stabiel blijven, vergroten (divergeren) of verkleinen (convergeren). Rekening houdend met de ambitie van de SDG's om ongelijkheden te verminderen en niemand achter te laten, krijgt een stabiel verschil of een verschil dat vergroot een ongunstige evaluatie. Een verschil dat verkleint krijgt een gunstige evaluatie.

Indien blijkt op basis van een analyse van de grafieken dat de evolutie van vrouw-man-verschillen slechts één keer op een uitgesproken wijze is veranderd, wordt de evolutie apart beschreven voor beide periodes. Indien uit die analyse blijkt dat periodes van stabilisatie, convergentie of divergentie elkaar herhaaldelijk afwisselen is de evaluatie onbepaald.

Paragraaf 3.3 becommentarieert de resultaten van voorgaande analyses voor elke indicator apart. Paragraaf 3.4 analyseert die indicatoren, eerst voor elke invalshoek (zie 3.4.1, 3.4.2 en 3.4.3) en dan vanuit een globaal oogpunt (zie 3.4.4). Die gezamenlijke op de drie voorgaande invalshoeken gebaseerde analyse geeft aan voor welke indicatoren en in welke domeinen een specifieke aandacht gerechtvaardigd is vanuit een *Leave no one behind*-benadering.

De besluiten van de *Leave no one behind*-analyse zijn uiteraard afhankelijk van het aantal indicatoren waarvoor vrouw-man-opsplitsingen beschikbaar zijn. Ook is de significantie van steekproefdata-verschillen voor vrouwen en mannen niet onderzocht, zijn de jaarlijkse tijdreeksen die soms onvolledig of onderbroken en variëren de tijdsintervallen soms tussen indicatoren. Specifiek voor wat betreft de

indicatoren gebaseerd op de SILC-enquête (*Statistics on Income and Living Conditions* of Enquête naar inkomsten en levensomstandigheden), moet worden opgemerkt dat er in 2019 een breuk is in de tijdreeks en dat de covid-19-pandemie een impact heeft gehad op de gegevensverzameling in 2020 (INR/FPB, 2022). Net zozeer dat dit het geval was voor de balans met 51 indicatoren, worden hier enkel de SILC-gegevens tot en met 2019 gebruikt om de langetermijntrend van de indicatoren gebaseerd op deze bron te berekenen. Voor de andere indicatoren heeft het laatst beschouwde cijfer betrekking op het jaar 2018, 2019 of 2020, naargelang de beschikbare gegevens.

3.3. Becommentarieerd overzicht

Deze paragraaf becommentarieert op een synthetische en grafische wijze de trendevaluatie van de indicatoren met opsplitsingen voor vrouwen en mannen. De indicatoren zijn gerangschikt volgens de SDG's en elke indicator is genummerd volgens de volgorde vermeld op de indicators.be-website zoals ook hernomen in bijlage 5.1. De SDG waartoe de indicator behoort is in subscript vermeld. Het gaat met name over SDG's 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 11 en 16 die sociale, maatschappelijke en economische aangelegenheden behandelen. Of een indicator behoort tot de balans van 51 indicatoren van duurzame ontwikkeling is eveneens in subscript vermeld.

In totaal worden 40 indicatoren voorgesteld. Voor 38 indicatoren kunnen de data worden opgesplitst naar geslacht. Twee indicatoren gerangschikt onder SDG 5 meten reeds direct de positie van vrouwen en mannen in de samenleving: de *loonkloof* (i27) tussen vrouwen en mannen en het aandeel *vrouwelijke parlementsleden* (i29). Zij worden hier volledigheidshalve ter informatie vermeld.

Elke grafiek vermeldt op een tijdlijn van 2000 tot 2030 de waarnemingen (totale bevolking, vrouwen en mannen) en, als een cijferdoel voor 2030 van toepassing is, het desbetreffende niveau, de trend van de waarnemingen en de hieruit voortvloeiende extrapolatie tot 2030. Als enkel een gewenste richting is aangenomen, verduidelijkt een pijl die richting. Onderstaande leeswijzer toont beknopt de grafische bouwstenen van die grafieken.

Het commentaar bij de grafieken focust op de drie bestudeerde invalshoeken van de *Leave no one behind*-benadering.

- De evolutie van de positie van beide geslachten ten opzichte van elkaar, met als mogelijkheden:
  - in nadeel van vrouwen,
  - in nadeel van mannen,
  - eerst in het nadeel van de ene en dan van de andere,
  - relatief gelijk voor de beschouwde periode.

- De beoogde doelstelling en trendevaluatie voor de totale bevolking, vrouwen en mannen, met als mogelijkheden:
  - gunstig voor de totale bevolking, vrouwen en mannen,
  - ongunstig voor de totale bevolking, vrouwen en mannen,
  - onbepaald voor de totale bevolking, vrouwen en mannen,
  - al dan niet gunstig, ongunstig of onbepaald voor de totale bevolking, vrouwen en/of mannen.
- Hoe het verschil tussen beide geslachten evolueert en een evaluatie hiervan, met als mogelijkheden:
  - gunstig: de verschillen convergeren,
  - ongunstig: de verschillen blijven stabiel of divergeren,
  - eerst het ene en dan het andere,
  - onbepaald: periodes van stabilisatie, convergentie of divergentie volgen elkaar herhaaldelijk op.

SDG 1 Geen armoede

Beëindig armoede overal en in al haar vormen

01 Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU 2020)* BALANS
procent van bevolking

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 22,9 | ♂ 20,3

2018: ♀ 20,9 | ♂ 19

2019: ♀ 20 | ♂ 18,9

Trend

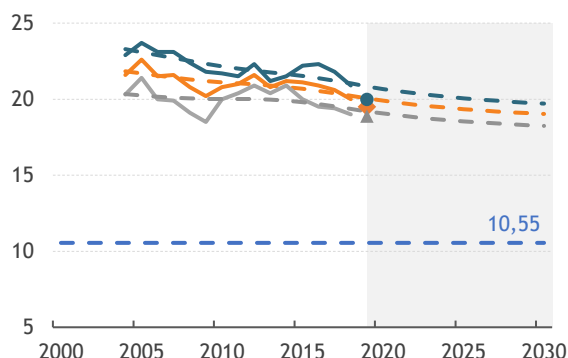
Doelstelling: 10,55 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Convergentie

Evaluatie: gunstig

Eurostat, ilc_peps01n, breuk in tijdreeks: 2019

*Het betreft hier de doelgroepdefinitie zoals bepaald in het kader van de Europa 2020-strategie.

02 Zeer lage werkintensiteit (EU 2020) BALANS
procent van bevolking onder 60 jaar

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 16,1 | ♂ 13,3

2013: ♀ 14 | ♂ 14

2018: ♀ 13,6 | ♂ 11,7

2019: ♀ 12,9 | ♂ 11,9

Trend

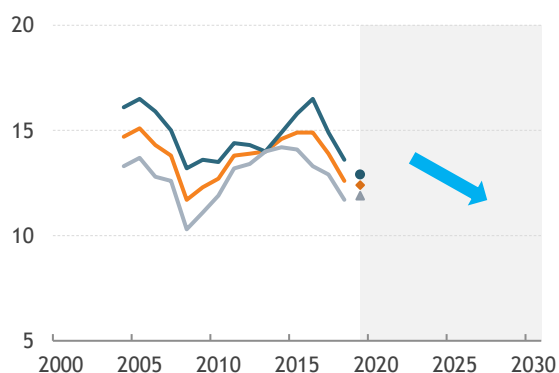
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

2004-2013: convergentie, 2013-2019: divergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, ilc_lvhl11n, breuk in tijdreeks: 2019

*Het betreft hier de doelgroepdefinitie zoals bepaald in het kader van de Europa 2020-strategie.

03 Ernstige materiële ontbering (EU 2020)
procent van bevolking

Positie: relatief gelijk voor de beschouwde periode

2008-2015: afwisselend in nadeel van vrouwen (min. 4,7 | max. 6,3) of mannen (min. 4,9 | max. 6,3)

2015-2019: in nadeel van vrouwen

2018: ♀ 5,4 | ♂ 4,6

2019: ♀ 4,5 | ♂ 4,2

Trend

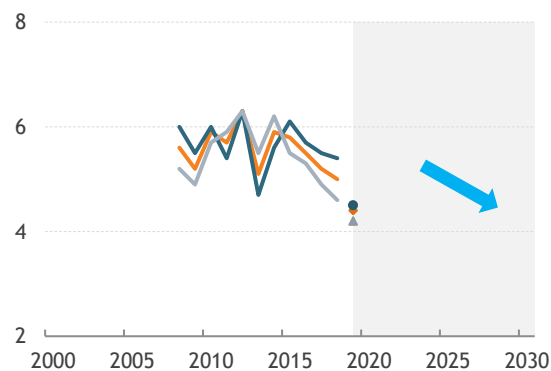
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

Eurostat, ilc_mdspd11, breuk in tijdreeks: 2019

*Het betreft hier de doelgroepdefinitie zoals bepaald in het kader van de Europa 2020-strategie.

04 **Leefloners**

Duizend personen

Positie: in nadeel van vrouwen

2006: ♀ 46.727 | ♂ 32.051

2020: ♀ 82.641 | ♂ 70.750

Trend:

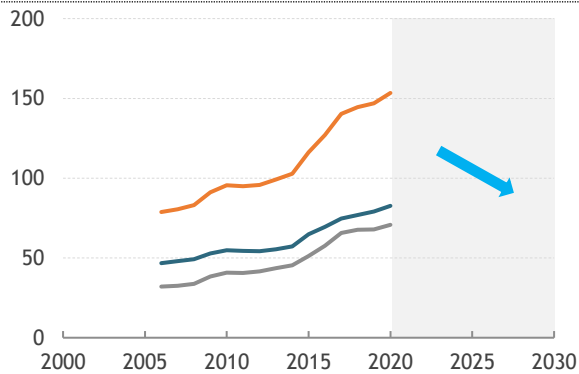
Doelstelling: dalen

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Stabiel

Evaluatie: ongunstig

POD Maatschappelijke Integratie

05 **Overmatige schuldenlast van de gezinnen** ^{BALANS}

personen met een collectieve schuldenregeling in procent van 18-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van mannen

2007: ♀ 0,67 | ♂ 0,71

2020: ♀ 0,85 | ♂ 0,96

Trend

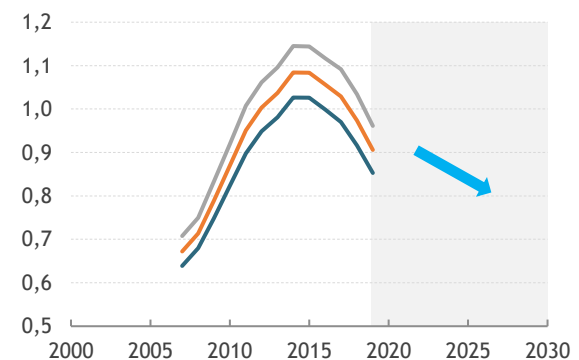
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

Nationale Bank van België

06 **Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen**

procent van 16-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 1,8 | ♂ 1,1

2018: ♀ 2,0 | ♂ 1,5

2019: ♀ 2,1 | ♂ 1,5

Trend

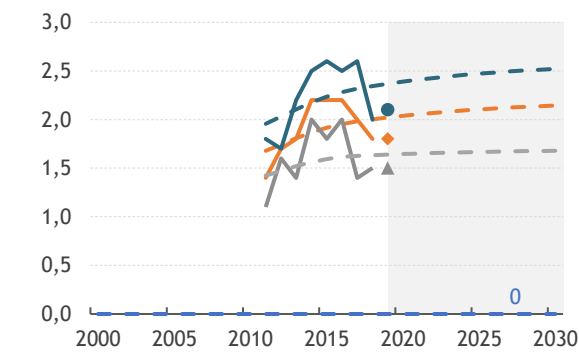
Doelstelling: 0 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, hlth_silc_08, breuk in tijdreeks: 2019

SDG 2 Geen honger

Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw

07 **Obesitas bij volwassenen** ^{BALANS}

procent van 18-jarigen en ouder

Positie: eerst in nadeel van vrouwen, dan in nadeel van mannen

2001-2013: in nadeel van vrouwen

2018: in nadeel van mannen (♀ 15 | ♂ 16,7)

Trend

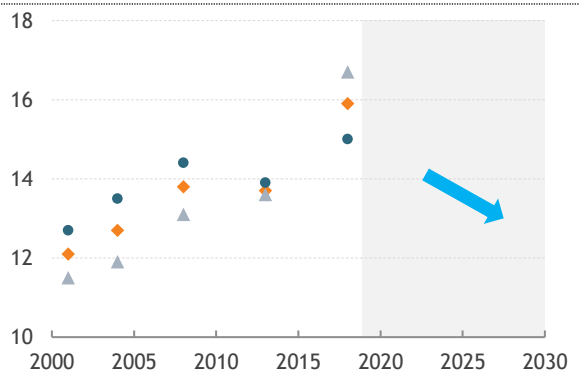
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

2001-2013: convergentie, 2018: divergentie

Evaluatie: ongunstig

Sciensano

SDG 3 Goede gezondheid en welzijn

Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden

11 Levensverwachting
jaren bij geboorte

Positie: in nadeel van mannen

2000: ♀ 81 | ♂ 74,6

2020: ♀ 83,1 | ♂ 78,6

Trend

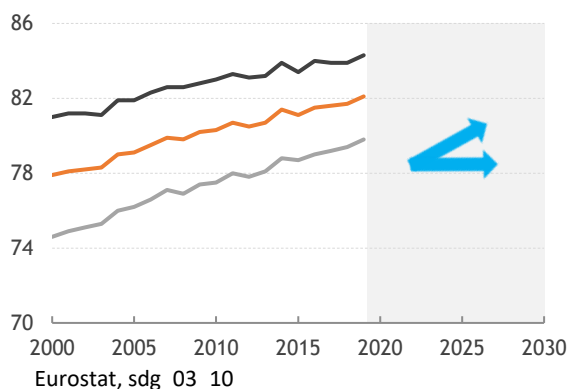
Doelstelling: gelijk blijven of stijgen

Evaluatie: gunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Convergentie

Evaluatie: gunstig

12 Levensverwachting in goede gezondheid ^{BALANS}
jaren bij geboorte

Positie: relatief gelijk voor de beschouwde periode

2005-2019: afwisselend in nadeel van vrouwen (min. 62,3 | max. 65) of mannen (min. 62,1 | max. 64,4)

2016-2019: in nadeel van mannen

2019: ♀ 62,8 | ♂ 62,1

Trend

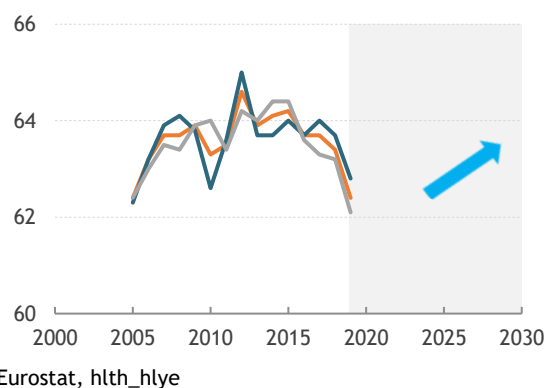
Doelstelling: stijgen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

13 Ervaren gezondheid

procent van 16-jarigen en ouder dat verklaart zich in een zeer goede, goede of redelijke gezondheidstoestand te bevinden

Positie: in nadeel van vrouwen

2005: ♀ 90,3 | ♂ 93,2

2018: ♀ 89,8 | ♂ 92,7

2019: ♀ 90,1 | ♂ 91,7

Trend

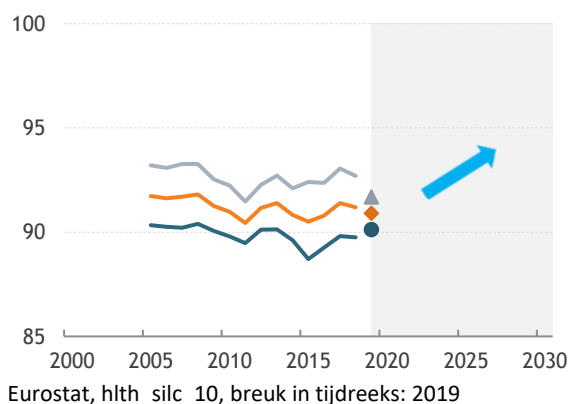
Doelstelling: stijgen

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en onbepaald voor mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

14 Beperking in dagelijkse activiteiten
procent van 16-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2005: ♀ 26,9 | ♂ 20,7

2018: ♀ 27,5 | ♂ 23

2019: ♀ 28,9 | ♂ 25,3

Trend

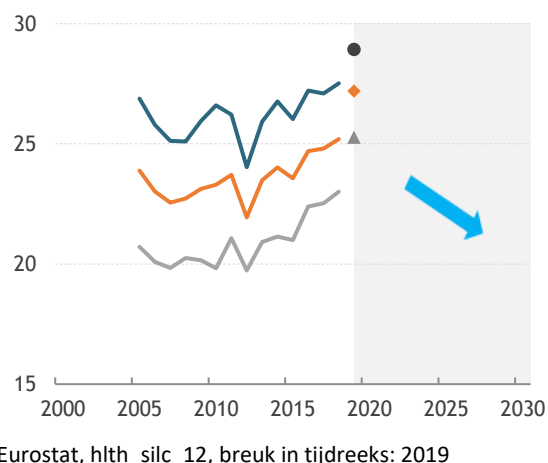
Doelstelling: dalen

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

15 Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen

BALANS

brutosterftecijfer per 100.000 inwoners van minder dan 65 jaar

Positie: in nadeel van mannen

2003: ♀ 91,6 | ♂ 153,5

2019: ♀ 77,9 | ♂ 106

Trend

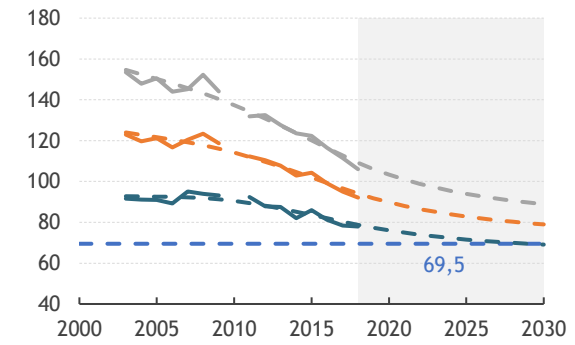
Doelstelling: 69,5 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal en mannen, gunstig voor vrouwen

Vrouw-man-verschil

Convergentie

Evaluatie: gunstig

Eurostat, hlth_cd_acdr2

16 Langdurige ziekte of aandoening

procent van 16-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2005: ♀ 27,3 | ♂ 22,7

2018: ♀ 26,7 | ♂ 22,8

2019: ♀ 27,1 | ♂ 25,1

Trend

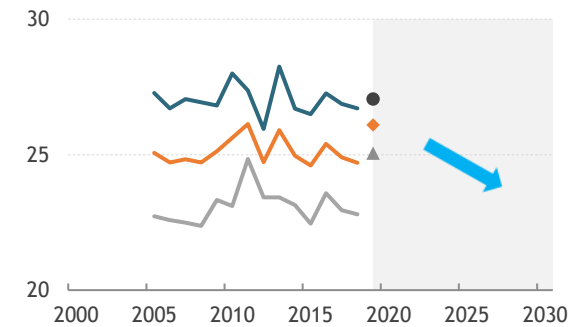
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

Eurostat, hlth_silc_04, breuk in tijdreeks: 2019

17 Psychologische ontreddeering

procent van 15-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2001: ♀ 15,7 | ♂ 10,4

2018: ♀ 21,1 | ♂ 14,0

Trend

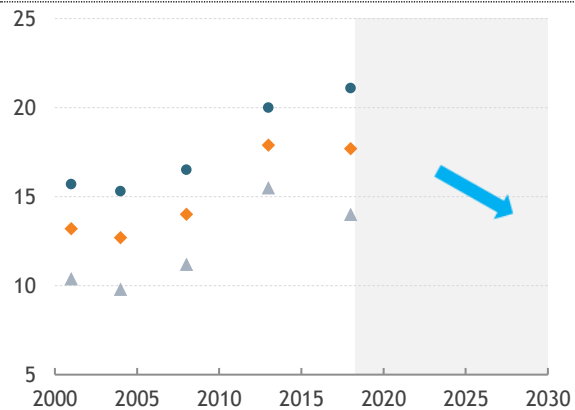
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

Sciensano

18 Depressie

procent van 15-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2001: ♀ 7,7 | ♂ 4,8

2004: ♀ 7,1 | ♂ 4,6

2018: ♀ 9,1 | ♂ 5,5

Trend

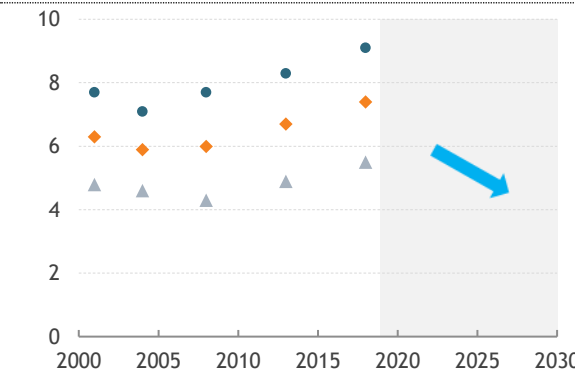
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

2001-2004: convergentie, 2004-2018: divergentie

Evaluatie: ongunstig

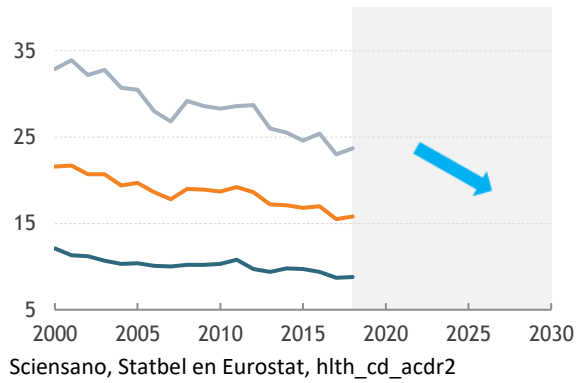
Sciensano

19 **Zelfdoding**
per 100.000 inwoners

Positie: in nadeel van mannen
2000: ♀ 12,1 | ♂ 32,9
2018: ♀ 8,8 | ♂ 23,7

Trend
Doelstelling: dalen
Evaluatie: gunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil
Convergentie
Evaluatie: gunstig

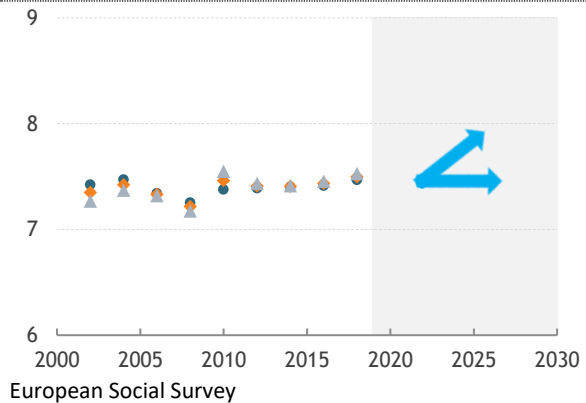

20 **Tevredenheid met het leven**
bevolking van 15 jaar en ouder

Positie: relatief gelijk voor de beschouwde periode

Trend
Doelstelling: gelijk blijven of stijgen
Evaluatie: gunstig

Vrouw-man-verschil
Verschillende tendensen volgen elkaar op
Evaluatie: onbepaald

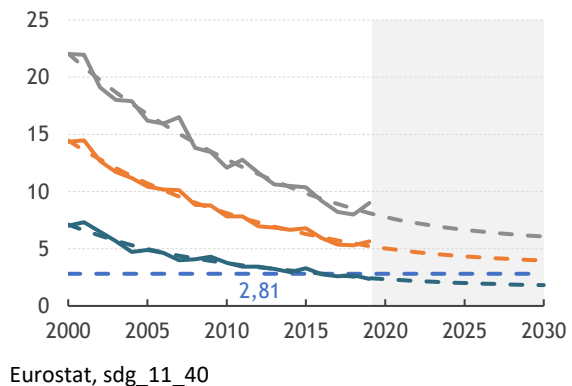

21 **Verkeersdoden**
aantal doden op 30 dagen per 100.000 inwoners

Positie: in nadeel van mannen
2000: ♀ 7,0 | ♂ 22,0
2016: ♀ 2,8 | ♂ 9,2
2019: ♀ 2,4 | ♂ 9,0

Trend
Doelstelling: 2,81 in 2030
Evaluatie: ongunstig voor totaal en mannen, gunstig voor vrouwen (reeds bereikt vanaf 2016)

Vrouw-man-verschil
Convergentie
Evaluatie: gunstig

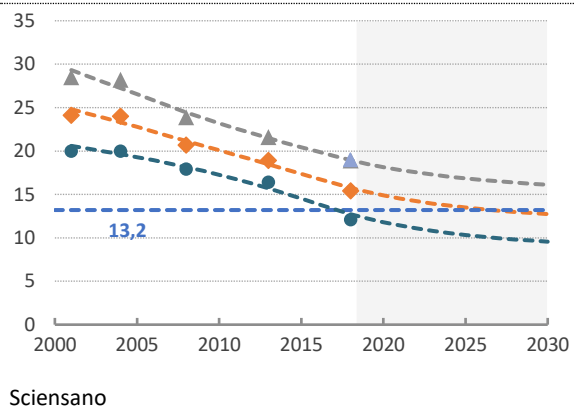

22 **Dagelijkse rokers**^{BALANS}
procent van 15-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van mannen
2001: ♀ 20,0 | ♂ 28,5
2018: ♀ 12,1 | ♂ 18,9

Trend
Doelstelling: 13,2 in 2030
Evaluatie: gunstig voor totaal en vrouwen (reeds bereikt vanaf 2018) en ongunstig voor mannen

Vrouw-man-verschil
Stabiel
Evaluatie: ongunstig

SDG 4 Kwaliteitsonderwijs

Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen

23 Vroegtijdige schoolverlaters ^{BALANS}
 procent van 18-24-jarigen

Positie: in nadeel van mannen

2000: ♀ 11,0 | ♂ 16,4

2020: ♀ 5,9 | ♂ 10,2

Trend

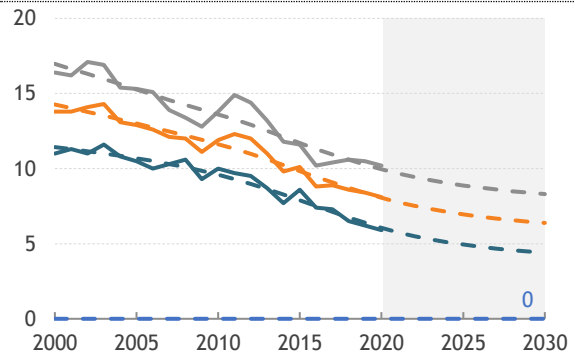
Doelstelling: 0 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Stabiel

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, sdg_04_10

24 Levenslang leren ^{BALANS}
 procent van 25-64-jarigen

Positie: eerst in nadeel van vrouwen, dan van mannen

2000-2004: in nadeel van vrouwen (2000: ♀ 5,7 | ♂ 6,7)

2005-2020: in nadeel van mannen (2020: ♀ 7,7 | ♂ 7,1)

Trend

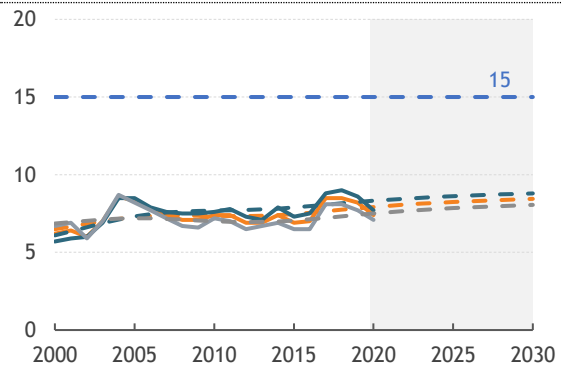
Doelstelling: 15 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

2000-2004: convergentie, 2005-2020: divergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, sdg_04_60

25 Gediplomeerden van het hoger onderwijs
 procent van 30-34-jarigen

Positie: in nadeel van mannen

2000: ♀ 37,1 | ♂ 33,3

2020: ♀ 55,5 | ♂ 40,2

Trend

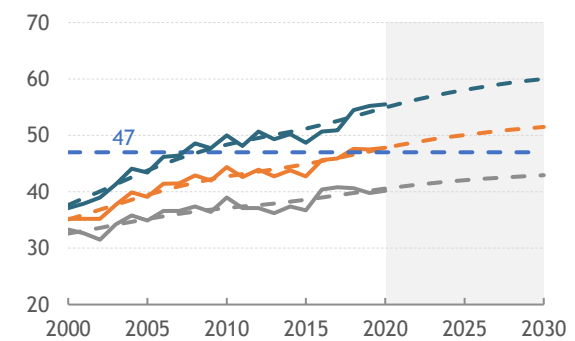
Doelstelling: 47 in 2030

Evaluatie: gunstig voor totaal en vrouwen, ongunstig voor mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, edat_ifse_03

26 Onvoldoende leesvaardigheid ^{BALANS}
 procent van 15-jarige leerlingen

Positie: in nadeel van mannen

2000: ♀ 14,1 | ♂ 22,8

2018: ♀ 17,8 | ♂ 24,7

Trend

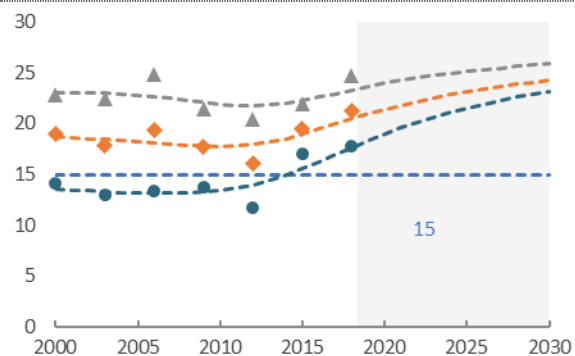
Doelstelling: 15 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Convergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, sdg_04_40

SDG 5 Gendergelijkheid

Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes

27 **Loonkloof tussen vrouwen en mannen** ^{BALANS}
verschil tussen de gemiddelde uurlonen van vrouwen en van mannen, in procent van het gemiddelde uurloon van mannen

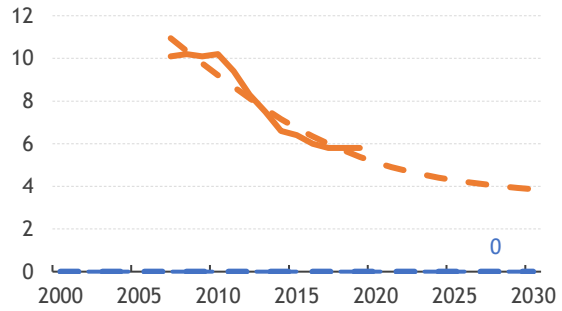
Positie: niet van toepassing

Trend:

Doelstelling: 0

Evaluatie: ongunstig

Vrouw-man-verschil: niet van toepassing

28 **Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden** ^{BALANS}
procent van 15-64-jarigen buiten de beroepsbevolking

Positie: in nadeel van vrouwen

2005: ♀ 19,8 | ♂ 6,2

2020: ♀ 16,3 | ♂ 7,4

Trend

Doelstelling: dalen

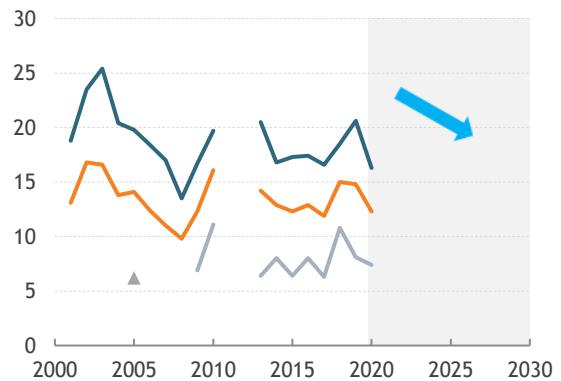
Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Stabiel

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, sdg_05_20

Eurostat, lfsa_igar

29 **Vrouwelijke parlementsleden** ^{BALANS}
procent van nationale en regionale parlementen

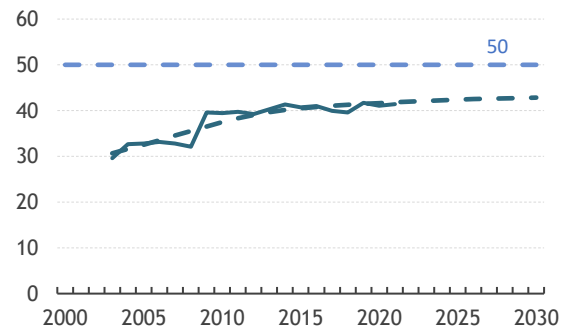
Positie: niet van toepassing

Trend

Doelstelling: 50%

Evaluatie: ongunstig

Vrouw-man-verschil: niet van toepassing

EIGE

SDG 7 Betaalbare en duurzame energie

Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen

34 **Woningen zonder voldoende verwarming** ^{BALANS}
procent van bevolking

Positie: in nadeel van vrouwen

2009: ♀ 6,5 | ♂ 5,9

2018: ♀ 5,6 | ♂ 4,8

2019: ♀ 4,2 | ♂ 3,7

Trend

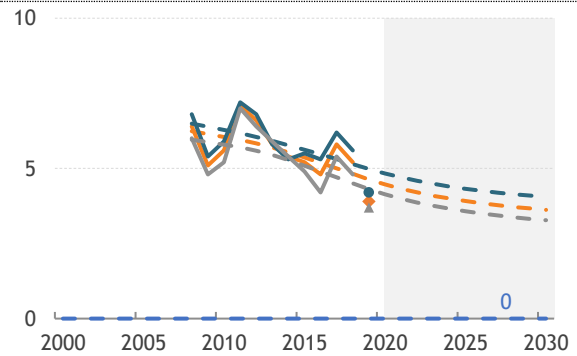
Doelstelling: 0 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

Eurostat, sdg_07_60, breuk in tijdreeks: 2019

SDG 8 Waardig werk en economische groei

Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen

38 Langdurige arbeidsongeschiktheid
 procent van werkgelegenheid, werklozen inbegrepen

Positie: in nadeel van vrouwen

2005: ♀ 5,9 | ♂ 5,1

2020: ♀ 14,3 | ♂ 8,0

Trend

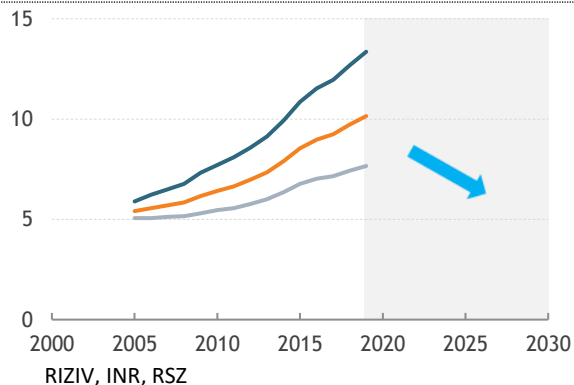
Doelstelling: dalen

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

40 Werkloosheidsgraad^{BALANS}
 procent van beroepsbevolking

Positie: eerst in nadeel van vrouwen, dan van mannen

2000-2011: in nadeel van vrouwen (2000: ♀ 8,3 | ♂ 5,3)

2011-2020: in nadeel van mannen (2020: ♀ 5,4 | ♂ 5,8)

Trend

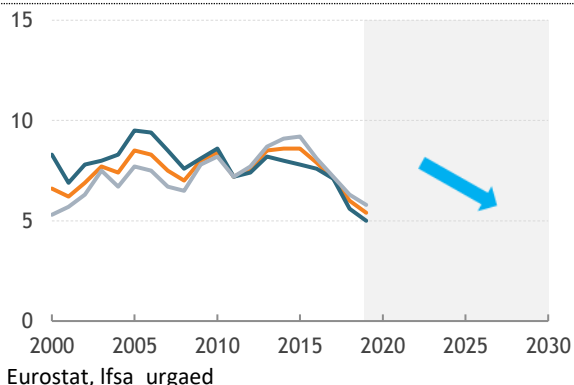
Doelstelling: dalen

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

41 Werkgelegenheidsgraad
 procent van bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar)

Positie: in nadeel van vrouwen

2000: ♀ 56,4 | ♂ 76,1

2020: ♀ 65,9 | ♂ 74,1

Trend

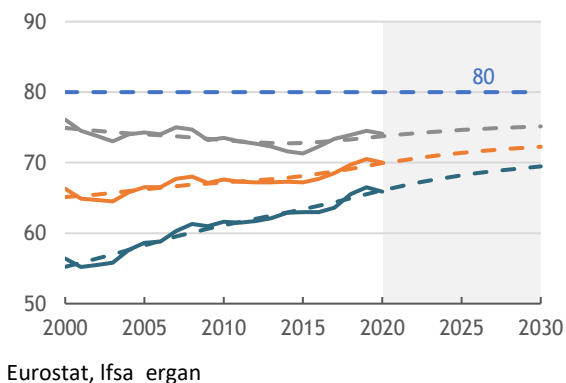
Doelstelling: 80 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Convergentie

Evaluatie: gunstig

42 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen^{BALANS}
 procent van 15-24-jarigen

Positie: eerst in nadeel van vrouwen, dan van mannen

2000-2011: in nadeel van vrouwen
 (2000: ♀ 19,8 | ♂ 15,6)

2012-2020: in nadeel van mannen
 (2020: ♀ 8,6 | ♂ 9,8)

Trend

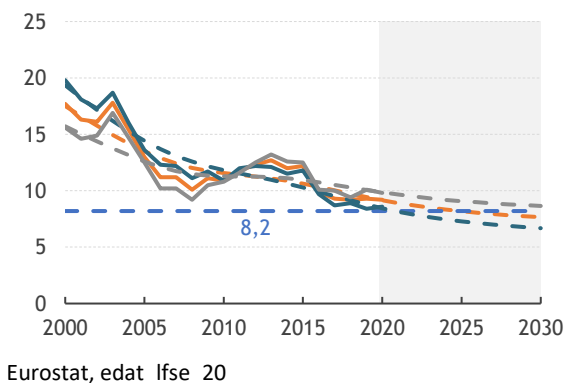
Doelstelling: 8,2 in 2030

Evaluatie: gunstig voor totaal en vrouwen, ongunstig voor mannen

Vrouw-man-verschil

2000-2011: convergentie, 2012-2020: divergentie

Evaluatie: ongunstig

43 **Dodelijke arbeidsongevallen** ^{BALANS}
aantal per 100.000 werknemers

Positie: in nadeel van mannen

2010: ♀ 0,36 | ♂ 3,64

2018: ♀ 0,35 | ♂ 3,44

Trend

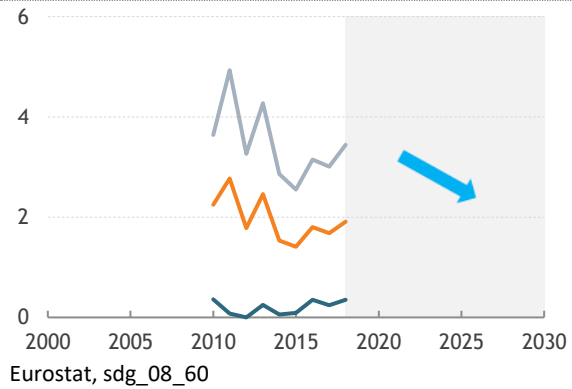
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

SDG 10 Ongelijkheid verminderen

Dring ongelijkheid in en tussen landen terug

50 **Armoederisico** ^{BALANS}
procent van bevolking

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 15,1 | ♂ 13,4

2018: ♀ 17,1 | ♂ 15,6

2019: ♀ 15,0 | ♂ 14,6

Trend

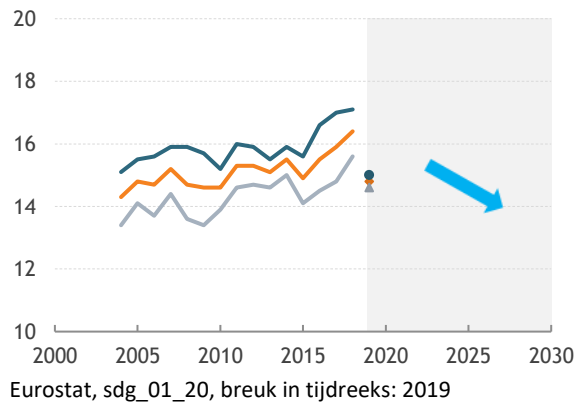
Doelstelling: dalen

Evaluatie: ongunstig voor totaal en mannen, onbepaald voor vrouwen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

51 **Diepte van het armoederisico** ^{BALANS}
procentuele afstand tot armoederisicodrempel

Positie: in nadeel van mannen

2004: ♀ 20,7 | ♂ 22,4

2018: ♀ 18,6 | ♂ 20,0

2019: ♀ 15,4 | ♂ 17,3

Trend

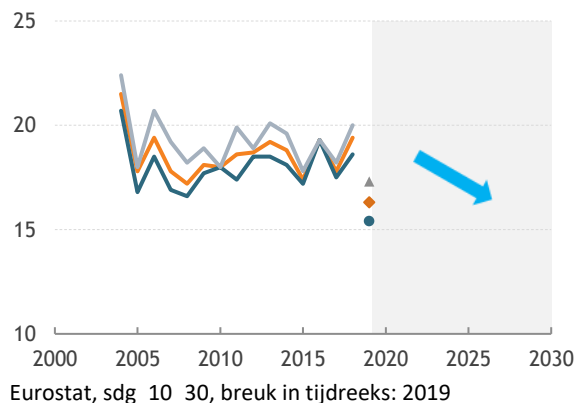
Doelstelling: dalen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

SDG 11 Duurzame steden en gemeenschappen

Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam

54 **Gebrekkige huisvesting** ^{BALANS}
procent van bevolking

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 13,7 | ♂ 13,3

2018: ♀ 18,3 | ♂ 17,6

2019: ♀ 17,3 | ♂ 16,1

Trend

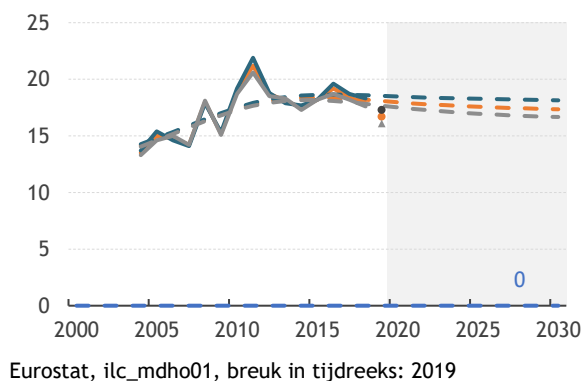
Doelstelling: 0 in 2030

Evaluatie: ongunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Divergentie

Evaluatie: ongunstig

57 **Geluidsoverlast**
procent van bevolking

BALANS

Positie: relatief gelijk voor de beschouwde periode

2004: ♀ 24,0 | ♂ 22,5

2018: ♀ 17,6 | ♂ 18,0

2019: ♀ 15,7 | ♂ 16,4

Trend

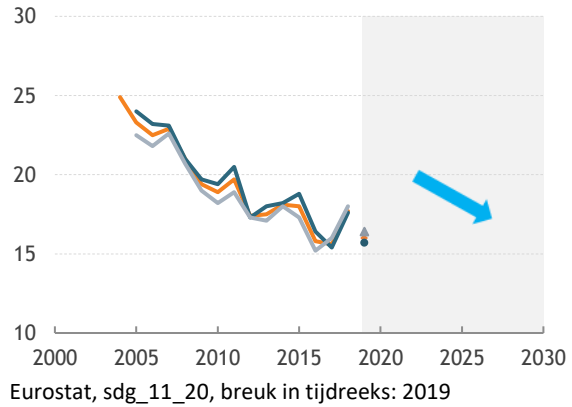
Doelstelling: dalen

Evaluatie: gunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

SDG 16 Vrede, justitie en sterke publieke diensten

Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzeker toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit

73 **Contact met vrienden en familie**
minstens een keer per week
procent van 15-jarigen en ouder

Positie: relatief gelijk voor de beschouwde periode

Trend

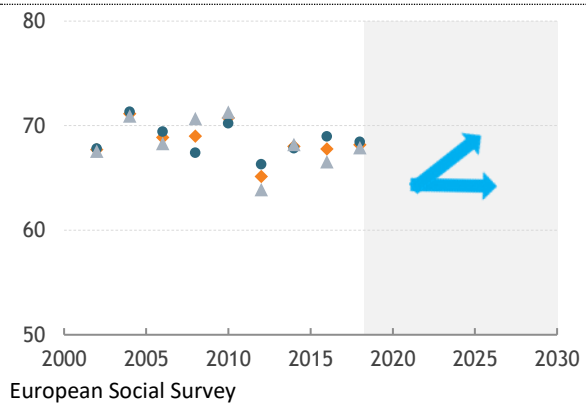
Doelstelling: gelijk blijven of stijgen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

74 **Gegeneraliseerd vertrouwen**
score van minstens 6 op 10
procent van 15-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2002: ♀ 37,0 | ♂ 38,9

2018: ♀ 42,5 | ♂ 45,4

Trend:

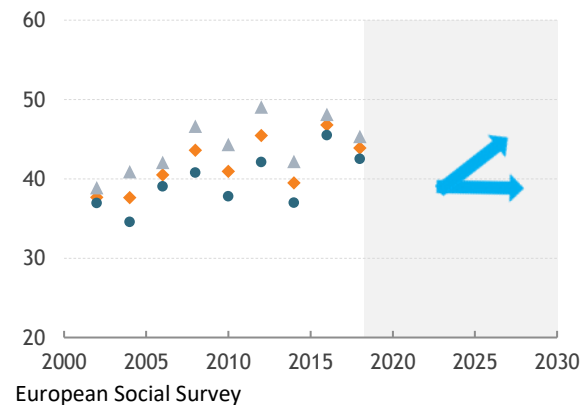
Doelstelling: gelijk blijven of stijgen

Evaluatie: gunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

76 **Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte**
heel erg veilig en veilig
procent van 15-jarigen en ouder

BALANS

Positie: in nadeel van vrouwen

2002: ♀ 68,7 | ♂ 84,5

2018: ♀ 73,9 | ♂ 89,9

Trend:

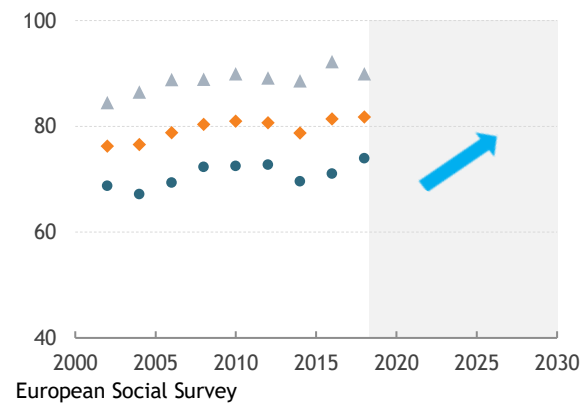
Doelstelling: stijgen

Evaluatie: gunstig voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

78 **Vertrouwen in instellingen** ^{BALANS}
 score van minstens 6 op 10
 procent van 15-jarigen en ouder

Positie: in nadeel van vrouwen

2004: ♀ 30,6 | ♂ 37,3

2018: ♀ 36,1 | ♂ 37,9

Trend

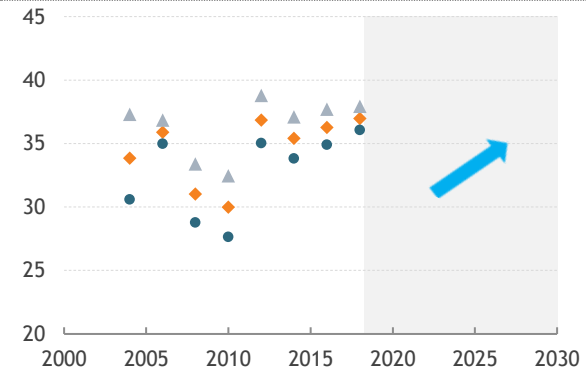
Doelstelling: stijgen

Evaluatie: onbepaald voor totaal, vrouwen en mannen

Vrouw-man-verschil

Verschillende tendensen volgen elkaar op

Evaluatie: onbepaald

European Social Survey

3.4. Analyse volgens drie invalshoeken

De 38 indicatoren waarvoor gegevens voor vrouwen en mannen beschikbaar zijn, worden hier geanalyseerd vanuit drie invalshoeken: of vrouwen dan wel mannen in een benadeelde positie zitten (zie 3.4.1), of hun respectievelijke trend evolueert in de richting van de SDG's (zie 3.4.2) en hoe het vrouw-man-verschil evolueert (zie 3.4.3). Het blijkt dat het ene geslacht soms een slechtere score heeft dan het andere, dat de trendevaluatie voor de totale bevolking ook meestal geldt voor vrouwen en mannen apart en dat het verschil tussen vrouwen en mannen meestal onbepaald of ongunstig evolueert.

Hierbij wordt telkens ook aangegeven of de indicatoren al dan niet zijn opgenomen in de balans van 51 indicatoren voor duurzame ontwikkeling (zie hoofdstuk 2). Deze bijkomende informatie kan gebruikt worden tijdens het door het Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling (Federale regering, 2021) voorziene debat met de federale adviesraden (tweede helft van 2022). Dat debat zal inderdaad de gelegenheid zijn om na te denken over de indicatoren van de balans en de uitbreiding ervan.

Een globale analyse combineert de resultaten van de drie invalshoeken (zie 3.4.4). Tien indicatoren geven aan dat de situatie ongunstig evolueert voor vrouwen of voor mannen. De situatie van vrouwen evolueert vooral ongunstig in vergelijking met die van mannen voor wat betreft de kwaliteit van hun woning en bepaalde factoren die hun arbeidsmarktintegratie belemmeren. Voor mannen betreft het hun rookgedrag en de verbetering van hun onderwijsintegratie. Voor 17 indicatoren zijn de resultaten van de analyses onbepaald en/of ongunstig naargelang de beschouwde invalshoek. Voor de overige 11 indicatoren is de trendevaluatie en/of evaluatie van de evolutie van het vrouw-man-verschil eerder gunstig. Voor twee hiervan (*levensverwachting* - i11 en *zelfdoding* - i19) scoren mannen slechter dan vrouwen maar ze zijn op weg om de SDG's te bereiken en de vrouw-man-verschillen blijken te verkleinen.

3.4.1. Positie vrouwen en mannen

Uit de volgende tabel blijkt dat van de 38 indicatoren er 5 zijn waarvan de positie van vrouwen en mannen relatief gelijk loopt gedurende de beschouwde periode. Er evolueren 18 indicatoren in het nadeel van vrouwen. Die indicatoren hebben grotendeels betrekking op de werk- of thuissituatie, het inkomen en welzijnsaspecten. Globaal genomen zijn er 15 indicatoren die uiteindelijk in het nadeel van mannen evolueren. Hiervan evolueren 11 indicatoren steeds in het nadeel van mannen. Zij bestrijken

thema's als onderwijsintegratie, schulden en levensverwachting. Vier indicatoren evolueren eerst ongunstig voor vrouwen en daarna is de evolutie in het nadeel van mannen.

Tabel 5 Positie van mannen en vrouwen voor 38 indicatoren van duurzame ontwikkeling

	Opgenomen in de balans		Niet opgenomen in de balans		Totaal
	Aantal	Naam	Aantal	Naam	
Relatief gelijk voor de beschouwde periode	2	<i>Levensverwachting in goede gezondheid (i12)</i> <i>Geluidsoverlast (i57)</i>	3	<i>Ernstige materiële ontbering (i03)</i> <i>Tevredenheid met het leven (i20)</i> <i>Contact met vrienden en familie (i73)</i>	5
Nadeel vrouwen	7	<i>Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU2020) (i01)</i> <i>Zeer lage werkintensiteit (EU2020) (i02)</i> <i>Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden (i28)</i> <i>Woningen zonder voldoende verwarming (i34)</i> <i>Armoederisico (i50)</i> <i>Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte (i76)</i> <i>Vertrouwen in instellingen (i78)</i>	11	<i>Leefloners (i04)</i> <i>Uitstel of afstel van medische zorg (i06)</i> <i>Ervaren gezondheid (i13)</i> <i>Beperking in dagelijkse activiteiten (i14)</i> <i>Langdurige ziekte of aandoening (i16)</i> <i>Psychologische ontreddeering (i17)</i> <i>Depressie (i18)</i> <i>Langdurige arbeidsongeschiktheid (i38)</i> <i>Werkgelegenheidsgraad (i41)</i> <i>Gebrekkige huisvesting (i54)</i> <i>Gegeneraliseerd vertrouwen (i74)</i>	18
Nadeel mannen waarvan	11		4		15
steeds in nadeel van mannen	7	<i>Overmatige schuldenlast van de gezinnen (i05)</i> <i>Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)</i> <i>Dagelijkse rokers (i22)</i> <i>Vroegtijdige schoolverlaters (i23)</i> <i>Onvoldoende leesvaardigheid (i26)</i> <i>Dodelijke arbeidsongevallen (i43)</i> <i>Diepte van het armoederisico (i51)</i>	4	<i>Levensverwachting (i11)</i> <i>Zelfdoding (i19)</i> <i>Verkeersdoden (i21)</i> <i>Gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)</i>	11
eerst in nadeel van vrouwen, dan van mannen	4	<i>Obesitas bij volwassenen (i07)</i> <i>Levenslang leren (i24)</i> <i>Werkloosheidsgraad (i40)</i> <i>Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)</i>	0		4
Totaal	20		18		38

Balans. Globaal genomen vertellen de indicatoren van de balans een genuanceerder verhaal terwijl dat de overige indicatoren meer de nadelige positie van vrouwen benadrukken. Van de indicatoren opgenomen in de balans zijn er minder die nadelig zijn voor vrouwen (7 op de 20 tegenover 11 op de 18). Ook evolueren de indicatoren van de balans van een eerder nadelige situatie van vrouwen tot een eerder nadelige situatie van mannen.

3.4.2. Trendevaluatie vrouwen en mannen

De volgende tabel presenteert de trendevaluatie van de 38 indicatoren met gegevens voor vrouwen en mannen. Voor de totale bevolking, voor vrouwen én voor mannen zijn er 6 indicatoren die gunstig evolueren, 13 onbepaald en voor 12 is de evaluatie ongunstig. Voor 31 van de 38 indicatoren is de trendevaluatie gebaseerd op de totale bevolking dus dezelfde als voor vrouwen en mannen apart.

Voor zeven indicatoren is de evaluatie voor het totaal, voor vrouwen en voor mannen verschillend. De trendevaluatie is vooral ongunstig voor mannen voor volgende indicatoren: *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)*, *verkeersdoden (i21)*, *dagelijkse rokers (i22)*, *gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)*, *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)* en *armoederisico (i50)*. De trendevaluatie is voor vrouwen enkel ongunstig voor *ervaren gezondheid (i13)*.

Tabel 6 Trendevaluatie van 38 indicatoren van duurzame ontwikkeling voor vrouwen en mannen

	Opgenomen in de balans		Niet opgenomen in de balans		Totaal
	Aantal	Naam	Aantal	Naam	
Gunstig voor totaal, ♀ en ♂	2	<i>Geluidsoverlast (i57)</i> <i>Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte (i76)</i>	4	<i>Levensverwachting (i11)</i> <i>Zelfdoding (i19)</i> <i>Tevredenheid met het leven (i20)</i> <i>Gegeneraliseerd vertrouwen (i74)</i>	6
Onbepaald voor totaal, ♀ en ♂	8	<i>Zeer lage werkintensiteit (EU2020) (i02)</i> <i>Overmatige schuldenlast van de gezinnen (i05)</i> <i>Obesitas bij volwassenen (i07)</i> <i>Levensverwachting in goede gezondheid (i12)</i> <i>Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden (i28)</i> <i>Dodelijke arbeidsongevallen (i43)</i> <i>Diepte van het armoederisico (i51)</i> <i>Vertrouwen in instellingen (i78)</i>	5	<i>Ernstige materiële ontbering (i03)</i> <i>Langdurige ziekte of aandoening (i16)</i> <i>Psychologische ontredde (i17)</i> <i>Depressie (i18)</i> <i>Contact met vrienden en familie (i73)</i>	13
Ongunstig voor totaal, ♀ en ♂	6	<i>Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU2020) (i01)</i> <i>Vroegtijdige schoolverlaters (i23)</i> <i>Levenslang leren (i24)</i> <i>Onvoldoende leesvaardigheid (i26)</i> <i>Woningen zonder voldoende verwarming (i34)</i> <i>Werkloosheidsgraad (i40)</i>	6	<i>Leefloners (i04)</i> <i>Uitstel of afstel van medische zorg (i06)</i> <i>Beperking in dagelijkse activiteiten (i14)</i> <i>Langdurige arbeidsongeschiktheid (i38)</i> <i>Werkgelegenheidsgraad (i41)</i> <i>Gebrekkige huisvesting (i54)</i>	12
Evaluatie verschillend voor totaal, ♀ en ♂ waarvan	4		3		7
gunstig voor totaal en ♀ maar ongunstig voor ♂	2	<i>Dagelijkse rokers (i22)</i> <i>Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)</i>	1	<i>Gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)</i>	3
ongunstig voor totaal en ♂ maar gunstig voor ♀	1	<i>Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)</i>	1	<i>Verkeersdoden (i21)</i>	2
ongunstig voor totaal en ♂ maar onbepaald voor ♀	1	<i>Armoederisico (i50)</i>	0		1
ongunstig voor totaal en ♀ maar onbepaald voor ♂	0		1	<i>Ervaren gezondheid (i13)</i>	1
Totaal	20		18		38

Balans. Van de indicatoren opgenomen in de balans zijn er 4 op 20 of 20% met een naar geslacht verschillende evaluatie. Voor de indicatoren die niet opgenomen zijn in de balans zijn er dat 3 op 18 of 17%. De trendevaluatie van de indicatoren opgenomen in de balans vermelden lichtjes meer indicatoren met een ongunstige evaluatie voor het totaal, vrouwen en mannen, namelijk 7 op 20 of 35% tegenover 4 op 18 of 22%.

Merk op dat vijf van zeven indicatoren waarvan de evaluatie verschillend is voor het totaal, voor vrouwen en voor mannen een cijferdoel hebben: *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)*, *dagelijkse rokers (i22)*, *verkeersdoden (i21)*, *gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)* en *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)*. Opvallend is dat voor de vier eerstgenoemde indicatoren het cijferdoel geformuleerd voor de totale bevolking reeds bereikt is door vrouwen. Voor de laatstgenoemde indicator wijst de trendevaluatie erop dat dit nakend is.

3.4.3. Evolutie van het verschil tussen vrouwen en mannen

De evolutie van het verschil tussen vrouwen en mannen komt hier aan bod. Van de 38 indicatoren zijn er 7 waarvan dit verschil verkleint (convergentie), wat een gunstige evolutie is. Voor 15 indicatoren evolueert dit verschil ongunstig: voor 6 vergroot dit verschil (divergentie), voor vijf indicatoren evolueerde een convergerende tendens uiteindelijk naar een divergerende en voor 4 indicatoren is het vastgestelde verschil tussen vrouwen en mannen stabiel. Voor de overige 16 is de evaluatie van de evolutie van het verschil tussen vrouwen en mannen onbepaald.

Tabel 7 Evolutie van het verschil tussen vrouwen en mannen voor 38 indicatoren van duurzame ontwikkeling

	Opgenomen in de balans		Niet opgenomen in de balans		Totaal
	Aantal	Naam	Aantal	Naam	
Gunstig	3	<i>Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU 2020) (i01)</i> <i>Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)</i> <i>Onvoldoende leesvaardigheid (i26)</i>	4	<i>Levensverwachting (i11)</i> <i>Zelfdoding (i19)</i> <i>Verkeersdoden (i21)</i> <i>Werkgelegenheidsgraad (i41)</i>	7
Onbepaald	8	<i>Levensverwachting in goede gezondheid (i12)</i> <i>Werkloosheidsgraad (i40)</i> <i>Dodelijke arbeidsongevallen (i43)</i> <i>Armoederisico (i50)</i> <i>Diepte van het armoederisico (i51)</i> <i>Geluidsoverlast (i57)</i> <i>Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte (i76)</i> <i>Vertrouwen in instellingen (i78)</i>	8	<i>Ernstige materiële ontbering (i03)</i> <i>Ervaren gezondheid (i13)</i> <i>Beperking in dagelijkse activiteiten (i14)</i> <i>Langdurige ziekte of aandoening (i16)</i> <i>Psychologische ontreddeering (i17)</i> <i>Tevredenheid met het leven (i20)</i> <i>Contact met vrienden en familie (i73)</i> <i>Gegeneraliseerd vertrouwen (i74)</i>	16
Ongunstig waarvan	9		6		15
divergentie	2	<i>Overmatige schuldenlast van de gezinnen (i05)</i> <i>Woningen zonder voldoende verwarming (i34)</i>	4	<i>Uitstel of afstel van medische zorg (i06)</i> <i>Gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)</i> <i>Langdurige arbeidsongeschiktheid (i38)</i> <i>Gebrekkige huisvesting (i54)</i>	6
eerst convergentie, dan divergentie	4	<i>Zeer lage werkintensiteit (EU 2020) (i02)</i> <i>Obesitas bij volwassenen (i07)</i> <i>Levenslang leren (i24)</i> <i>Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)</i>	1	<i>Depressie (i18)</i>	5
stabiel	3	<i>Dagelijkse rokers (i22)</i> <i>Vroegtijdige schoolverlaters (i23)</i> <i>Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden (i28)</i>	1	<i>Leefloners (i04)</i>	4
Totaal	20		18		38

Balans. Uit de indicatoren van de balans blijkt vooral de ongunstige evolutie van het verschil tussen vrouwen en mannen: 9 van de 20 indicatoren of 45% wijzen op een divergerend of stabiel verschil tegenover 6 van de 18 indicatoren of 33% die niet opgenomen zijn in de balans.

3.4.4. Globale analyse

Dit punt belicht voor welke indicatoren - of meer in het algemeen voor welke maatschappelijke domeinen of SDG's - een bijzondere aandacht gerechtvaardigd is op basis van de uitgevoerde *Leave no one behind*-analyse. Dit gebeurt op basis van de informatie uit de voorgaande punten die wordt samengevat in tabel 8.

Die tabel geeft de evaluateresultaten weer van de indicatoren (gunstig, ongunstig of onbepaald), horizontaal naargelang het aantal indicatoren volgens hun evaluatie van de trendanalyse (zie 3.4.2) en, verticaal, naargelang de evolutie van het vrouw-man-verschil (zie 3.4.3). Het combineren van de drie mogelijke resultaten voor beide geëvalueerde invalshoeken, leidt samen beschouwd tot een drie-op-drie-tabel (namelijk negen cellen). Naast het aantal indicatoren voor elk van de cellen van die tabel, worden de indicatoren met nummer en naam opgelijst. De SDG waartoe de indicator behoort en of een indicator behoort tot de balans van indicatoren voor duurzame ontwikkeling zoals voorgesteld in hoofdstuk 2 is in subscript aangegeven.

In elke cel worden de indicatoren opgesomd afhankelijk van de vrouw-man-positie. En hier zijn er drie mogelijkheden (zie 3.4.1), ofwel is de situatie van vrouwen nadelig ten opzichte van die van mannen, ofwel is het omgekeerde het geval ofwel is hun situatie relatief vergelijkbaar. Met betrekking tot deze classificatie dienen twee opmerkingen worden gemaakt.

Ten eerste blijkt dat de trendevaluatie voor 30 van de 38 indicatoren dezelfde is voor vrouwen en mannen (zie 3.4.2). De meeste indicatoren kunnen hierdoor op een eenvoudige en éénduidige manier gerangschikt worden in de categorieën gunstig, onbepaald of ongunstig. Voor 8 indicatoren van de 38 is de evaluatie verschillend voor vrouwen en voor mannen. Dit wordt steeds in subscript vermeld bij elk van deze indicatoren. In dergelijke situaties wordt de indicator gerangschikt in de evaluatiecategorie van de sexe die zich in de benadeelde positie bevindt. De trendevaluatie van de indicator *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15) is bijvoorbeeld ongunstig voor mannen maar gunstig voor vrouwen. De evaluatie van de vrouw-man-positie geeft aan dat mannen in een benadeelde positie zitten: zij scoren steeds hoger dan vrouwen op deze indicator. Vandaar dat deze indicator in de tabel gerangschikt is in de ongunstige categorie voor wat de trendevaluatie betreft en bij mannen voor wat de positie betreft.

Met betrekking tot de evaluatie van de evolutie van het vrouw-man-verschil dient, ten tweede, worden opgemerkt dat de evaluatie ongunstig twee subcategorieën omvat: de evaluatie toont een divergerend verschil of een stabiel verschil. In dit laatste geval wordt er vermelding van gemaakt met een subscript bij de naam van de indicator.

Tabel 8 Classificatie van 38 indicatoren van duurzame ontwikkeling met gegevens voor vrouwen en mannen volgens de positie van vrouwen en mannen ten opzichte van elkaar, de evaluatie van de trend in de richting van de SDG's en de evolutie van het vrouw-man-verschil

Trend-evaluatie	Vrouw-man-verschil			Totaal
	Ongunstig	Onbepaald	Gunstig	
Gunstig		<p>Positie vrouwen nadelig <i>Gegeneraliseerd vertrouwen (i74)</i> ^{SDG 16} <i>Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte (i76)</i> ^{SDG 16 / BALANS}</p> <p>Positie vrouwen-mannen relatief gelijk <i>Tevredenheid met het leven (i20)</i> ^{SDG 3} <i>Geluidsoverlast (i57)</i> ^{SDG 11 / BALANS}</p>	<p>Positie mannen nadelig <i>Levensverwachting (i11)</i> ^{SDG 3} <i>Zelfdoding (i19)</i> ^{SDG 3}</p>	6
Onbepaald	<p>Positie vrouwen nadelig <i>Zeer lage werkintensiteit (EU 2020) (i02)</i> ^{SDG 1 / BALANS} <i>Depressie (i18)</i> ^{SDG 3} <i>Zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden (i28)</i> ^{SDG 5 / BALANS / Relatief stabiele ♀/♂ verschillen}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Overmatige schuldenlast van de gezinnen (i05)</i> ^{SDG 1 / BALANS} <i>Obesitas bij volwassenen (i07)</i> ^{SDG 3 / BALANS}</p>	<p>Positie vrouwen nadelig <i>Langdurige ziekte of aandoening (i16)</i> ^{SDG 3} <i>Psychologische ontreddeering (i17)</i> ^{SDG 3} <i>Vertrouwen in instellingen (i78)</i> ^{SDG 16 / BALANS}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Dodelijke arbeidsongevallen (i43)</i> ^{SDG 8 / BALANS} <i>Diepte van het armoederisico (i51)</i> ^{SDG 4 / 10 BALANS}</p> <p>Positie vrouwen-mannen relatief gelijk <i>Ernstige materiële ontbering (i03)</i> <i>Levensverwachting in goede gezondheid (i12)</i> ^{SDG 3 / BALANS} <i>Contact met vrienden en familie (i73)</i> ^{SDG 16}</p>		13
Ongunstig	<p>Positie vrouwen nadelig <i>Leefloners (i04)</i> ^{SDG 1 / Relatief stabiele ♀/♂ verschillen} <i>Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen (i06)</i> ^{SDG 1} <i>Woningen zonder voldoende verwarming (i34)</i> ^{SDG 7 / BALANS} <i>Langdurige arbeidsongeschiktheid (i38)</i> ^{SDG 8} <i>Gebrekkige huisvesting (i54)</i> ^{SDG}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Dagelijkse rokers (i22)</i> ^{SDG 3 / BALANS / Trendevaluatie ♀ gunstig, ♂ ongunstig / Relatief stabiele ♀/♂ verschillen} <i>Vroegtijdige schoolverlaters (i23)</i> ^{SDG 4 / BALANS / Relatief stabiele ♀/♂ verschillen} <i>Levenslang leren (i24)</i> ^{SDG 4 / BALANS} <i>Gediplomeerden van het hoger onderwijs (i25)</i> ^{SDG 4 / Trendevaluatie ♀ gunstig, ♂ ongunstig} <i>Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen (i42)</i> ^{SDG 8 / BALANS / Trendevaluatie ♀ gunstig, ♂ ongunstig}</p>	<p>Positie vrouwen nadelig <i>Ervaren gezondheid (i13)</i> ^{SDG 3 / Trendevaluatie ♂ ongunstig, ♀ onbepaald}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Beperking in dagelijkse activiteiten (i14)</i> ^{SDG 3} <i>Armoederisico (i50)</i> ^{SDG 10 / BALANS / Trendevaluatie ♂ ongunstig, ♀ onbepaald}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Werkloosheidsgraad (i40)</i> ^{SDG 8 / BALANS}</p>	<p>Positie vrouwen nadelig <i>Risico op armoede of sociale uitsluiting (EU 2020) (i01)</i> ^{SDG 1 / BALANS} <i>Werkgelegenheidsgraad (i41)</i> ^{SDG 8}</p> <p>Positie mannen nadelig <i>Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen (i15)</i> ^{SDG 3 / BALANS / Trendevaluatie ♂ ongunstig, ♀ gunstig} <i>Verkeersdoden (i21)</i> ^{SDG 3 / Trendevaluatie ♂ ongunstig, ♀ gunstig} <i>Onvoldoende leesvaardigheid (i26)</i> ^{SDG 4 / BALANS}</p>	19
Totaal	15	16	7	38

Welke indicatoren in het kader van de opvolging van de SDG's vragen een bijzondere aandacht voor vrouwen en mannen vanuit het *Leave no one behind*-perspectief? De volgende punten gaan hier op in en gebruiken hiervoor voorgaande tabel als empirische onderbouwing.

Indicatoren met een ongunstige evaluatie

In totaal is de evaluatie van 10 van de 38 indicatoren bijzonder slecht of voor vrouwen of voor mannen. Ze zijn in het wit vermeld in de donkergrijsgetinte cel linksonderaan de tabel. Hun trendevaluatie is ongunstig, wat betekent dat de indicatoren niet op weg zijn om de SDG's te halen. Bovendien nemen de vrouw-man-verschillen toe voor 7 van deze 10 indicatoren. Deze resultaten funderen de noodzaak voor beleidsmaatregelen om de achtergestelde situatie van vrouwen of mannen op de desbetreffende domeinen te verbeteren.

- Voor vrouwen betreft het indicatoren die verband houden met de toestand van hun woning, enerzijds, en redenen die een arbeidsmarktintegratie in de weg staan, anderzijds. De indicatoren *woningen zonder voldoende verwarming* (i34) en *gebrekkige huisvesting* (i54) behoren tot de eerste categorie. Tot de tweede categorie behoren de indicatoren *leefloners* (i04) en *langdurige arbeidsongeschiktheid* (i38). Daarnaast is er het *uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* (i06).
- Voor mannen gaat het over de indicator *dagelijkse rokers* (i22) en over de indicatoren over onderwijsintegratie, met name *vroegtijdige schoolverlaters* (i23), *levenslang leren* (i24), *gediplomeerden van het hoger onderwijs* (i25) en *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* (i42).

Indicatoren met een gedeeltelijk ongunstige of onbepaalde evaluatie

In totaal zijn er 17 indicatoren op 38 waar er een of meerdere onbepaalde evaluaties zijn volgens de drie geanalyseerde invalshoeken, dat soms gecombineerd wordt met een ongunstige evaluatie. De drie lichtgrijze cellen met zwarte tekst in de tabel komen met deze situaties overeen.

Het blijkt, ten eerste, dat voor 5 indicatoren de vrouw-man-verschillen toenemen of stabiel blijven. Dit is dus een ongunstige evolutie. Maar hun trendevaluatie is wel onbepaald. Ten tweede, is de trendevaluatie voor 4 indicatoren ongunstig maar is de evolutie van de vrouw-man-verschillen dan weer onbepaald. In beide gevallen kan de situatie van het ene geslacht nadeliger zijn dan het andere.

Voor 8 indicatoren ten slotte is de evaluatie dan weer onbepaald voor zowel de trendevaluatie als de evaluatie van het vrouw-man-verschil. Dit betekent dat er, met de gebruikte methodologie, niet bepaald kan worden in welke richting ze evolueren.

Om te voorkomen dat een onbepaalde evaluatie van een indicator zou omslaan naar een ongunstige situatie, moeten voor verschillende SDG's maatregelen worden overwogen, zoals getoond door de volgende 17 indicatoren.

- Voor vrouwen gaat het over de indicatoren *zeer lage werkintensiteit (EU 2020)* (i02), *ervaren gezondheid* (i13), *beperking in dagelijkse activiteiten* (i14), *langdurige ziekte of aandoening* (i16), *psychologische ontredding* (i17), *depressie* (i18), *zonder beroepsactiviteit door familieverantwoordelijkheden* (i28), *armoederisico* (i50) en *vertrouwen in instellingen* (i78).

- Voor mannen betreft het *overmatige schuldenlast van de gezinnen* (i05), *obesitas bij volwassenen* (i07), *werkloosheidsgraad* (i40), *dodelijke arbeidsongevallen* (i43) en *diepte van het armoederisico* (i51).
- Voor drie indicatoren is er praktisch geen verschil tussen vrouwen en mannen, namelijk *ernstige materiële ontbering* (i03), *levensverwachting in goede gezondheid* (i12) en *contact met vrienden en familie* (i73).

Indicatoren met een minstens gedeeltelijk gunstige evaluatie

Voor de overige 11 indicatoren op 38 is de trendevaluatie gunstig, is de evaluatie van de evolutie van het vrouw-man-verschil gunstig of worden beiden gunstig geëvalueerd. Ze zijn aangeduid in de vijf witte cellen van de tabel. In deze gevallen kan de situatie van het ene geslacht gelijkaardig of nadeliger zijn dan dat van het andere geslacht.

De domeinen die deze 11 indicatoren bestrijken zijn zeer divers en hebben raakvlakken met welzijn, gezondheid, armoede, en werk. Eén categorie, aangeduid rechtsbovenaan in de tabel, bevat twee indicatoren, *levensverwachting* (i11) en *zelfdoding* (i19), die op weg zijn om de SDG's te bereiken waarbij de vrouw-man-verschillen blijken te verkleinen. Dit is een gunstige evolutie, maar mannen zitten in een nadelige situatie voor beide indicatoren.

Deze vaststellingen onderbouwen niet eenduidig de noodzaak van maatregelen om de situatie van vrouwen en mannen in deze domeinen te verbeteren omdat die minstens gedeeltelijk in de gewenste richting gaan. Dergelijke maatregelen zijn uiteraard niet uitgesloten, maar ze zullen afhangen van het maatschappelijk en politiek draagvlak die zij krijgen om de situatie sneller in de gewenste richting te sturen.

4. Kwantitatieve toekomstverkenning voor een duurzame ontwikkeling

Toekomstverkenning integreert kwalitatieve en kwantitatieve benaderingen. In de huidige kwantitatieve instrumenten, zoals de economische modellen, zijn de sociale, milieu- en economische componenten van duurzame ontwikkeling onvoldoende geïntegreerd. Om te komen tot een meer systemische visie, kwantitatieve scenario's voor duurzame ontwikkeling voor te stellen en de effecten van beleidsmaatregelen in de drie componenten beter te kunnen meten, zijn nieuwe instrumenten nodig. In dit hoofdstuk wordt eerst onderzocht hoe de huidige modellen kunnen helpen bij de evaluatie van de vooruitgang naar de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Een tweede benadering verkent enkele mogelijkheden om in kwantitatieve modellen beter rekening te houden met een systemische visie.

De eerste van deze benaderingen (zie 4.1) verkent de projecties die hernomen kunnen worden voor een aantal van de 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling. Deze projecties zijn opgesteld op basis van bestaande kwantitatieve modellen. Dit zijn projecties bij ongewijzigd beleid, bedoeld om te evalueren of de indicator zijn doelstelling in 2030 zou kunnen halen (zie 2.1.3 voor een volledige uitleg van de gebruikte methode voor deze evaluatie). Voor 7 indicatoren zijn deze projecties al opgesteld. Voor 3 andere werden nieuwe projecties berekend op basis van bestaande werkzaamheden van het FPB. Dergelijke projecties zouden ook voor 11 andere indicatoren kunnen worden opgesteld, als de berekeningsmethoden worden geactualiseerd of ontwikkeld.

In de tweede benadering (zie 4.2) worden een aantal pistes nagegaan over de manier waarop kwantitatieve modellen kunnen worden ontwikkeld om niet of onvoldoende opgenomen terugkoppelingsmechanismen op te nemen. Voorbeelden hiervan zijn de impact van het onderwijs op de productiviteit of de impact van de vervuiling op de gezondheid en de productiviteit. Verschillende pistes werden ontwikkeld op basis van wetenschappelijk literatuurwerk. Het doel van deze aanpak is op termijn te komen tot modellen waarmee de kosten en baten van beleidsmaatregelen uitvoeriger kunnen worden geëvalueerd evenals de opbouw van zowel kwantitatieve als kwalitatieve scenario's voor duurzame ontwikkeling.

Deze benaderingen zijn niet uniek. In andere landen, onder andere Italië (OECD, 2022) en Nederland (PBL/SCP/CPB, 2022), hebben parlementen opgeroepen na te denken over de determinanten van gezondheid en welzijn en, in het geval van Nederland, over de integratie daarvan in een breder kader dat rekening houdt met de huidige en toekomstige generaties. De OESO-studie voor Italië heeft vergelijkingen geschat, gebaseerd op eenvoudige economische en maatschappelijke variabelen, om drie indicatoren te projecteren: vroegtijdige schoolverlaters, obesitas en levensverwachting in goede gezondheid. Het wordt in punt 4.1.4 besproken.

Zodra deze benaderingen succesvol zijn, zouden zij ook gebruikt kunnen worden voor de doorrekening van de partijprogramma's vóór de verkiezingen (FPB, 2020).

4.1. Projecties voor de indicatoren

Het meten van de vooruitgang van de indicatoren in de richting van hun doelstelling (namelijk hun evaluatie) die hoofdstuk 2 van dit rapport presenteert, is gebaseerd op verschillende methoden, die hoofdstuk 2 van het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022* nader toelicht (ICN/FPB, 2022). De voorkeursmethode steunt op het bestaan van een projectie bij ongewijzigd beleid, opgesteld op basis van economische of technisch-economische modellen, in het bijzonder de modellen die op het FPB worden gebruikt. In dat geval wordt nagegaan of de projectie van de indicator het vastgestelde cijferdoel bereikt of in de gewenste richting evolueert om de doelstelling te bereiken (wanneer er geen cijferdoel is). De andere evaluatiemethoden zijn gebaseerd op de analyse van de trend in het verleden of op een extrapolatie van deze trend. De evaluatie op basis van modelmatige projecties gebruikt een meer volledige informatie en verdient daarom de voorkeur.

Deze paragraaf gaat daarom na voor de 82 indicatoren van duurzame ontwikkeling op de indicators.be-website, voor welke indicatoren in de werkzaamheden van het FPB of andere instellingen een projectie bestaat bij ongewijzigd beleid (ook *business-as-usual* projectie (BAU), of referentieprojectie genoemd).

Wat deze 82 indicatoren betreft, zijn projecties bij ongewijzigd beleid beschikbaar en al gebruikt voor 7 indicatoren (4.1.1). Voor 3 andere indicatoren werden dergelijke projecties opgesteld op basis van al door het FPB of andere organisaties gepubliceerde werkzaamheden (4.1.2). Voor 11 andere indicatoren zouden projecties in principe berekenbaar moeten zijn, maar de methodologieën moeten nog worden gefinaliseerd (1.1.3). Voor de overige 61 indicatoren worden het werk van andere instellingen en de wetenschappelijke literatuur regelmatig opgevolgd. Zo werden in een studie, die de OESO heeft uitgevoerd voor Italië op basis van eenvoudige economische en maatschappelijke variabelen, gereduceerde vorm vergelijkingen geschat om projecties op te stellen voor drie indicatoren: vroegtijdige schoolverlaters, obesitas en levensverwachting in goede gezondheid (OECD, 2022). Deze studie, die als basis zou kunnen dienen voor soortgelijke werkzaamheden in België, wordt in een laatste punt kort beschreven (4.1.4). Soortgelijke benaderingen worden ook momenteel in Nederland gevolgd.

Meer informatie over de definitie en de inhoud van de indicatoren die in de volgende punten worden besproken, is te vinden op de indicators.be-website. Hierbij ook de leeswijzer voor de hieronder opgenomen grafieken.

4.1.1. Indicatoren met een bestaande projectie

Voor 7 indicatoren op de indicators.be-website worden bestaande projecties al gebruikt om een projectie bij ongewijzigd beleid op te stellen. Voor de indicatoren over energie en de broeikasgasuitstoot komen de projecties van het Nationaal Energie- en Klimaatplan, waaraan het FPB heeft bijgedragen. Voor de indicatoren over vervoer en de overheidsschuld worden modellen van het FPB gebruikt.

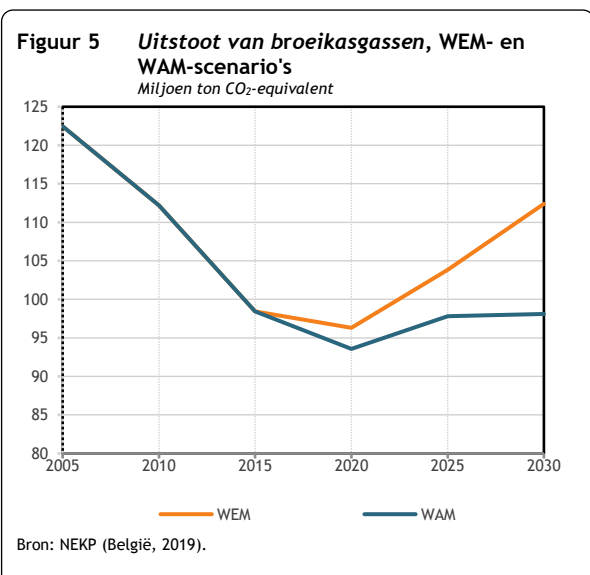
Het gaat om de volgende 7 indicatoren:

- *Hernieuwbare energie* (i35),
- *Primair energieverbruik* (i36),
- *Vervoer van personen met de wagen* (i36),
- *Vervoer van goederen over de weg* (i44),
- *Uitstoot van broeikasgassen* (i62),
- *Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS* (i63),
- *Overheidsschuld* (i82).

a. *Hernieuwbare energie, Primair energieverbruik, Uitstoot van broeikasgassen en Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS*

De meeste energie- en broeikasgasindicatoren zijn opgenomen in het *Nationaal Energie- en Klimaatplan 2021-2030* (NEKP; België, 2019), dat van alle EU-lidstaten wordt gevraagd op basis van de *Europese Verordening 2018/1999 inzake de governance van de energie-unie en van de klimaatactie*.

Voor België heeft het Overlegcomité het NEKP op 18 december 2019 goedgekeurd. Het bevat onder andere twee scenario's, WEM (*with existing measures*, met bestaande maatregelen) en WAM (*with additional measures*, met bijkomende maatregelen) genoemd, die de gegevens voor de vier hieronder vermelde indicatoren bevatten. Het WEM-scenario komt overeen met het scenario bij ongewijzigd beleid op het ogenblik van de goedkeuring van het NEKP en werd gebruikt om projecties op te stellen van de indicatoren *Hernieuwbare energie, Primair energieverbruik, Uitstoot van broeikasgassen en Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS* vanaf 2020. Sindsdien komt het in België gevoerde beleid echter deels overeen

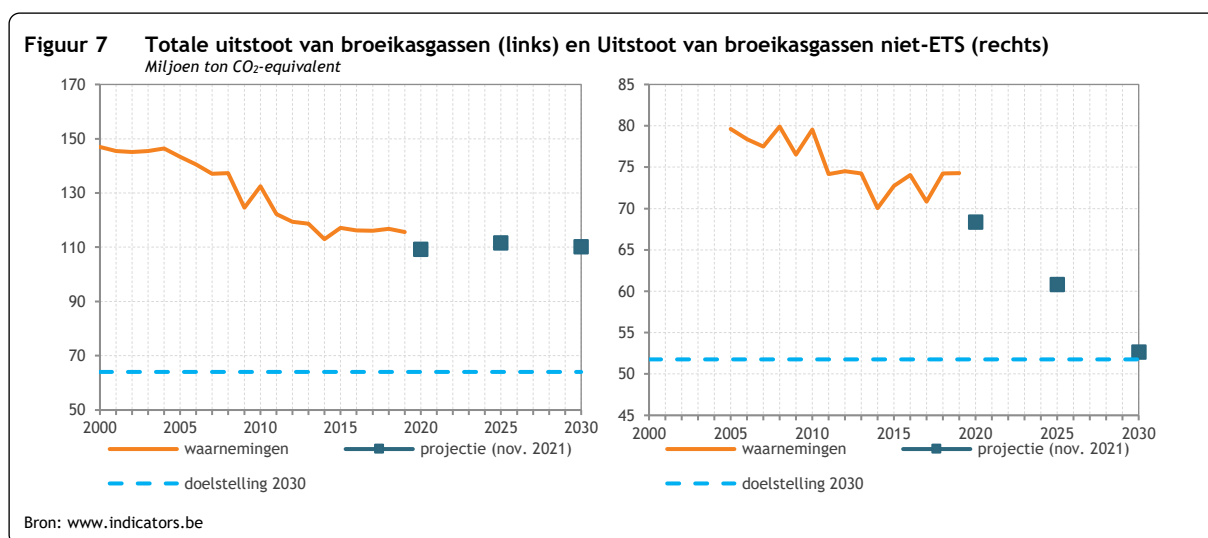
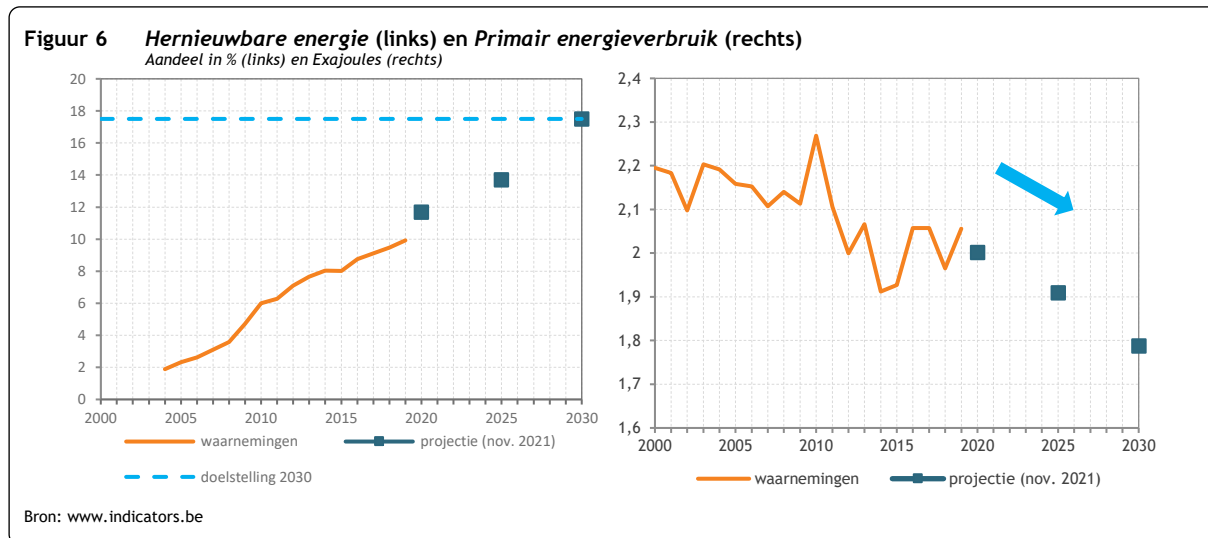

met het in het WAM-scenario beschreven beleid. Het betreft bijvoorbeeld de uitbreiding van de windcapaciteit in de Noordzee. Het WEM-scenario voorziet in een geïnstalleerde capaciteit van 2,26 GW tot 2030, terwijl het WAM-scenario een totale capaciteit van 4 GW in 2030 voorziet. De Ministerraad van 15 oktober 2021 heeft een doelstelling vastgesteld van 3,15 tot 3,5 GW extra (ten opzichte van het WEM-scenario) in de Noordzee (Prinses Elisabeth Windmolenzone), dat zelfs verder gaat dan het WAM-scenario. De aanbestedingen zouden vanaf 2023 moeten worden uitgeschreven en de indienststelling zou in 2027-28 moeten plaatsvinden (FOD Economie, 2022).

Het WAM-scenario van het NEKP 2019 wordt gebruikt als scenario bij ongewijzigd beleid, na validatie door de energie-experten van het FPB in november 2021. Voor de volgende evaluaties (november 2022) zal echter moeten worden bepaald of de uitvoering van de maatregelen in het WAM-scenario ver genoeg gevorderd is om deze keuze te rechtvaardigen. Figuur 5 toont, bij wijze van voorbeeld, de

broeikasgasuitstoot voor de twee scenario's van het NEKP 2019. De publicatie van het volgende NEKP midden 2023 zal een nieuw bruikbaar referentiescenario opleveren voor deze indicatoren.

Figuur 6 en figuur 7 tonen de evoluties en de projecties van de energie- en van de BKG-uitstoot-indicatoren (zie leeswijzer p. 68).

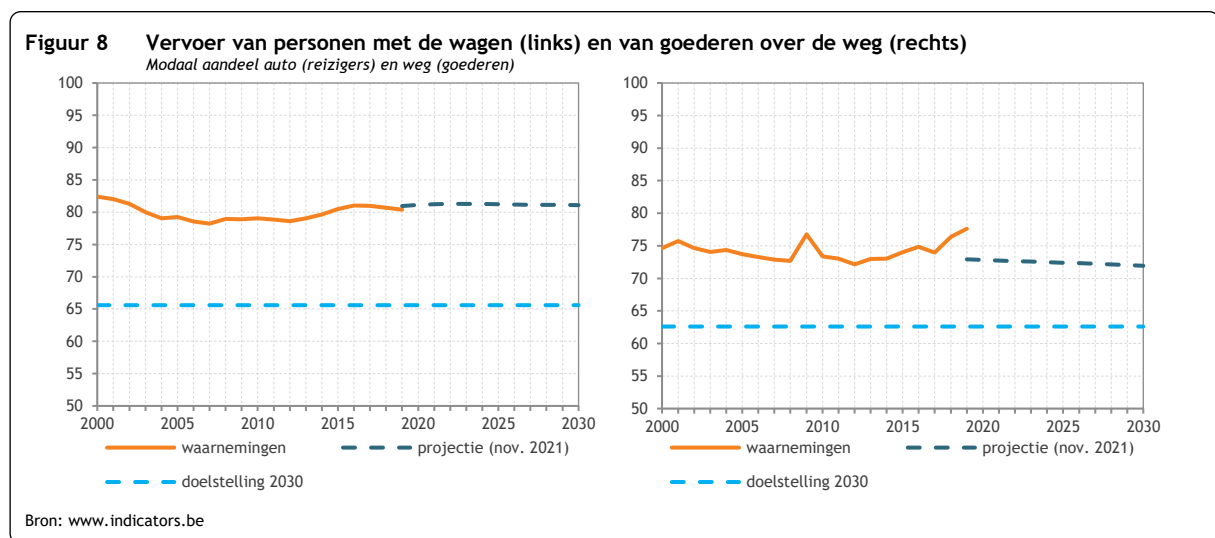
b. Vervoer van personen met de wagen en Vervoer van goederen over de weg

Om de drie jaar stelt het FPB langetermijnvooruitzichten op van de evolutie van de transportvraag in België, in samenwerking met de FOD Mobiliteit en Vervoer (FPB, 2019 en 2022a). Deze transportvooruitzichten bevatten een referentiescenario met verkeersprojecties voor reizigers en goederen, gemeten in respectievelijk reizigerskilometer en tonkilometer. Het PLANET-model van het FPB wordt gebruikt om deze vooruitzichten op te stellen. Het bestrijkt de volgende vervoerswijzen:

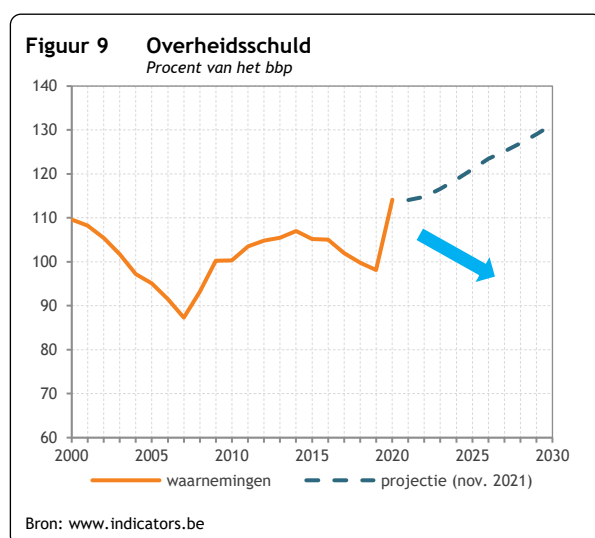
- reizigers: auto (inclusief motorfietsen), trein, bus/tram/metro, te voet/fiets;
- goederen: weg, spoor, binnenvaart.

De twee in dit punt geanalyseerde indicatoren, namelijk het modale aandeel van de auto (met inbegrip van de motorfiets) van het reizigersvervoer (zonder de vervoerswijze te voet / per fiets) en van de weg voor het goederenvervoer, kunnen dus in projectie op basis van deze transportvooruitzichten worden berekend. In figuur 8 staan de twee vervoersindicatoren met hun projectie op basis van de transportvooruitzichten van 2019 (zie leeswijzer p. 68).

Deze vooruitzichten zijn gepubliceerd in 2019 en april 2022. De balans in dit rapport, gebaseerd op het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* van februari 2022 (FPB, 2022), is uitgegaan van de vooruitzichten van 2019. Voor beide indicatoren liggen de vooruitzichten van 2022 zeer dicht bij die van 2019 (minder dan 1 procentpunt verschil). Het gebruik ervan zal geen verandering brengen in de evaluatie van de vooruitgang van deze indicatoren in de richting van hun doelstelling bij de volgende herziening van de balans in februari 2023 (rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2023*).

c. Overheidsschuld

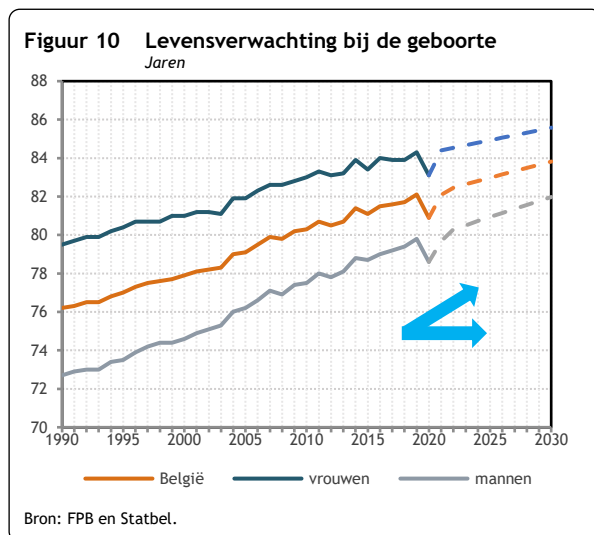
Het MALTESE-model van het FPB wordt gebruikt om de vooruitzichten op te stellen van de evoluties van de sociale uitgaven, onder andere voor pensioenen en gezondheidszorg, in het kader van de totale overheidsfinanciën. Dat model berekent onder andere de overheidsschuld. Deze projecties worden elk jaar aan het begin van de zomer bijgewerkt. Figuur 9 toont deze indicator en zijn projectie (zie leeswijzer p. 68).

4.1.2. Nieuwe indicatoren met een projectie

Voor drie bijkomende indicatoren kunnen projecties bij ongewijzigd beleid worden opgesteld op basis van bestaande werkzaamheden van het FPB, waarvan de meeste recent zijn gepubliceerd. Deze projecties werden berekend voor dit rapport en worden hieronder grafisch weergegeven. Zij zullen worden gebruikt voor de volgende evaluatie van de indicatoren, in het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* van februari 2023. Deze 3 indicatoren zijn de volgende:

- *Levensverwachting* (i11),
- *Werkloosheidsgraad* (i40),
- *Werkgelegenheidsgraad* (i41).

a. Levensverwachting

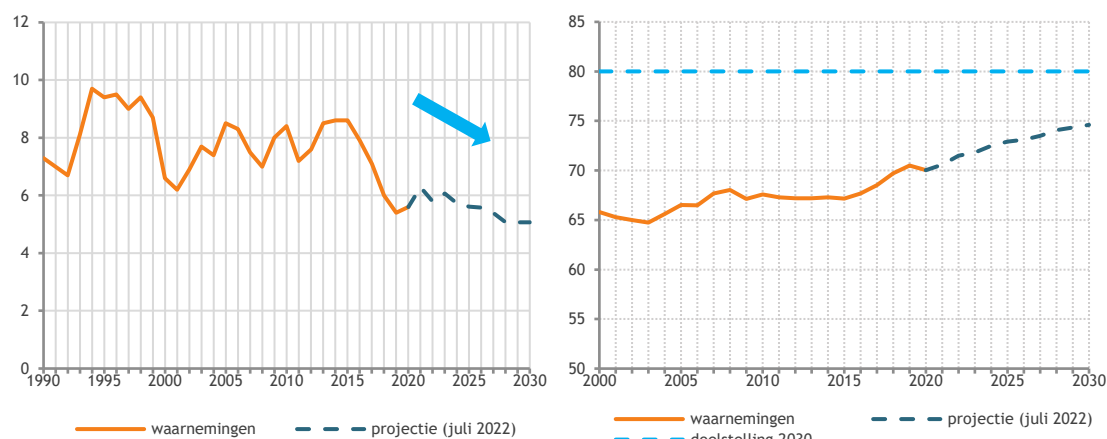
Het Federaal Planbureau publiceert in samenwerking met Statbel demografische vooruitzichten (FPB en Statbel, 2022), met onder meer een projectie van de levensverwachting voor de totale bevolking, vrouwen en mannen in België. Deze projecties zijn gebaseerd op de statistieken van Statbel (Statbel, 2022). De indicators.be-website daarentegen publiceert Eurostat-gegevens om internationale vergelijkingen te kunnen opstellen. De definitie van de bevolking is er enigszins verschillend (asielzoekers worden onder andere wel of niet meegerekend).

De groeipercentages van de demografische vooruitzichten van het FPB werden gebruikt om een projectie te maken van de indicator *Levensverwachting* van Eurostat en de opsplitsing ervan naar geslacht. Tot dusver werden deze projecties niet berekend omdat deze indicator maar geëvalueerd wordt sinds de bijwerking van de indicatoren van februari 2022 (zie leeswijzer p. 68).

b. Werkloosheidsgraad en Werkgelegenheidsgraad

In de set van duurzame ontwikkelingsindicatoren worden deze twee indicatoren berekend op basis van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK), geharmoniseerd op Europees niveau. De macro-economische projectiemodellen van het FPB op middellange en lange termijn zijn, daarentegen, gebaseerd op administratieve arbeidsmarktgegevens. Sinds de versie van 2022 worden de projecties voor de werkgelegenheidsgraad (van de 20-64-jarigen) en de werkloosheidsgraad echter vertaald volgens het concept van de enquête tot 2030 (zie de *Economische vooruitzichten 2022-2027* – FPB, 2022b – en het *Verslag van de Studiecommissie voor de Vergrijzing*; Hoge Raad van financiën, 2022). Deze projecties kunnen dus ook worden gebruikt voor de indicatoren van duurzame ontwikkeling. Figuur 11 toont deze twee indicatoren en hun projectie (zie leeswijzer p. 68).

Figuur 11 Werkloosheidsgraad (links) en Werkgelegenheidsgraad (rechts)

Bron: berekeningen FPB.

4.1.3. Nog te ontwikkelen projectiemethode

Voor 11 indicatoren zouden projecties in de toekomst mogelijk moeten zijn, maar zijn er nog methodologische ontwikkelingen nodig. Dit punt geeft een overzicht van de gegevensbronnen, publicaties en methoden die voor deze projecties zouden worden gebruikt.

Deze 11 indicatoren zijn:

- *Risico op armoede of sociale uitsluiting (i01),*
- *Zeer lage werkintensiteit (i02),*
- *Ernstige materiële ontbering (i03),*
- *Armoederisico (i50),*
- *Diepte van het armoederisico (i51),*
- *Inkomensongelijkheid: Gini-index (i52),*
- *Inkomensongelijkheid: S80/S20 (i53),*
- *Leefloners (i04),*
- *Levensverwachting in goede gezondheid (i12),*
- *Energieafhankelijkheid (i33),*
- *Energieproductiviteit (i37).*

a. Risico op armoede of sociale uitsluiting, Armoederisico, Zeer lage werkintensiteit en Ernstige materiële ontbering

De bevolking met een *risico op armoede of sociale uitsluiting (i01)* (AROE, *at risk of poverty or social exclusion*) omvat bevolkingsgroepen die in een of meer van de volgende drie omstandigheden verkeren (die overeenkomen met indicatoren die ook in dit deel aan bod komen):

- *Armoederisico (i50; AROP, at risk of poverty),*

- *Zeer lage werkintensiteit* (i02; LWI, *low work intensity*),
- *Ernstige materiële ontbering* (i03; SMD, *severe material deprivation*).

Deze indicatoren zijn vastgesteld in de Europa 2020-strategie. Op Europees niveau zijn nieuwe definities en in één geval een naamswijziging goedgekeurd in het kader van de strategie Europa 2030. De voorstellen in dit punt houden rekening met deze nieuwe definities.

Working Paper 12-16 van het FPB (Frère, 2016) stelde een projectiemethode voor de AROPE-indicator voor. Dit was gebaseerd op een projectie van de AROP-indicator, gepubliceerd in het *Verslag van de Studiecommissie voor de Vergrijzing* (een verslag dat jaarlijks gepubliceerd wordt door de Hoge Raad van Financiën, 2016), aangevuld met projecties

- voor mensen met een zeer lage werkintensiteit, maar die zich niet in een situatie bevinden van armoederisico, en
- voor mensen die in ernstige materiële ontbering verkeren, maar die zich niet in een situatie bevinden van armoederisico of van zeer lage werkintensiteit.

Om methodologische redenen bieden de edities na 2016 van het *Verslag van de Studiecommissie voor de Vergrijzing* echter geen projecties meer voor de AROP-indicator in België. Deze methode om de AROPE-projectie te berekenen, kon dus slechts tot 2017 worden gebruikt.

De lopende werkzaamheden op het FPB moeten het mogelijk maken de projecties voor de AROP-indicator in de komende jaren opnieuw te publiceren. Wanneer dit het geval is, zal in een actualisering van de Working Paper van 2016 een herziening van de projectiemethode voor de AROPE-indicator worden voorgesteld.

De Working Paper 12-16 (Frère, 2016) stelt voor de indicator *Zeer lage werkintensiteit* (i02) ook een projectiemethode voor van het deel van de bevolking dat in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit leeft, maar geen armoederisico loopt. Deze methode steunde op lineaire regressies tussen deze indicator, de werkloosheidsgraad en het aandeel werkloze huishoudens, en op de projecties van deze laatste twee variabelen opgenomen in het *Verslag van de Studiecommissie voor de Vergrijzing*.

In een interne nota (Frère, 2019) is deze methode bijgewerkt om rekening te houden met veranderingen in de SILC-gegevens (*Statistics on Income and Living Conditions* of Enquête naar inkomsten en levensomstandigheden) sinds 2016. Aangezien Eurostat de definitie van deze indicator inmiddels heeft gewijzigd (onder meer is de maximumleeftijdsgrens van 59 op 64 jaar gesteld), zal deze interne nota daaraan moeten worden aangepast.

De Working Paper 12-16 (Frère, 2016) stelt ook voor de indicator *Ernstige materiële ontbering* (i03) een projectiemethode voor van het aandeel van de bevolking dat in ernstige materiële ontbering verkeert, maar die zich niet in een situatie bevindt van armoederisico of van zeer lage werkintensiteit. Aangezien deze indicator betrekking heeft op een kleine populatie, stelde Frère (2016) eenvoudigweg voor om hem constant te houden. Deze hypothese zal opnieuw moeten worden geëvalueerd en er zal eventueel een nieuwe methode moeten worden ontwikkeld, rekening houdend met het feit dat deze indicator onlangs is geherdefinieerd als *Ernstige materiële en sociale ontbering*.

b. Leefloners

De middellangetermijnprojecties van het FPB met een horizon van 2027 berekenen deze indicator momenteel. Er wordt nagedacht over een verbetering van deze projecties in de langetermijnmodellen (met horizon 2070) die worden gebruikt in het kader van de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCV), aan de hand waarvan een projectie kan worden gemaakt van de indicator tot 2030.

Het begrip dat de middellangetermijnprojecties gebruikt, is inderdaad ruimer en verdere werkzaamheden zullen nodig zijn om op basis van deze in het SCV-verslag bestaande projecties een projectie van de indicator *Leefloners* (i04) te maken.

c. Intensiteit van het armoederisico, Inkomensongelijkheid: Gini-index en Inkomensongelijkheid: S80/S20

Voor deze drie indicatoren zouden de lopende werkzaamheden op het FPB gebruikt kunnen worden om projecties te ontwikkelen. In de komende maanden zou een Working Paper worden gepubliceerd waarin de projecties aan de hand van microsimulatiemodellen gedetailleerd worden uiteengezet. Deze werkzaamheden zullen de basis vormen voor de projecties die voor deze drie indicatoren zullen worden gemaakt.

d. Levensverwachting in goede gezondheid

Het FPB zal projecties van de levensverwachting in goede gezondheid naar verwachting voor het eerst publiceren in de komende maanden. Deze projecties zullen gebaseerd zijn op gegevens van Statbel. De groeivoet van de projecties die het FPB zal publiceren, zal dan worden gebruikt voor de berekening van de projectie van de indicator voor de *levensverwachting in goede gezondheid* (i12), net zoals voor *levensverwachting* (i11, zie 4.1.2.a).

e. Energieafhankelijkheid en Energieproductiviteit

De nodige informatie om deze twee indicatoren te berekenen, is in principe opgenomen in de projecties van het *Nationaal Energie- en Klimaatplan (NEKP; België, 2019)*. Alle openbaar beschikbare gegevens (op de websites van het NEKP en de Nationale Klimaatcommissie) maken echter geen reconstructie mogelijk van de door Eurostat berekende en op de indicators.be-website gebruikte gegevens.

De NEKP berekent de *Energieafhankelijkheid* (i33) als volgt:

$$\text{Energie-afhankelijkheid} = \text{Netto energie-invoer} / \text{bruto binnenlands energieverbruik.}$$

Terwijl Eurostat deze berekent als

$$\text{Energie-afhankelijkheid} = \text{Netto energie-invoer} / \text{bruto beschikbare energie.}$$

Met

$$\text{Bruto beschikbare energie} = \text{bruto binnenlands energieverbruik} + \text{zeebunkers}$$

Internationale zeebunkers zijn brandstoffen die voor eigen gebruik worden geladen op schepen die internationaal varen. Naast het verbruik in verband met de nationale scheepvaart, is het verbruik in verband met visserij- en militaire vaartuigen niet in deze bunkers inbegrepen. Een projectie voor internationale zeebunkers is dus noodzakelijk om een projectie te verkrijgen van de bruto beschikbare energie en de energie-afhankelijkheid zoals door Eurostat berekent. Deze bunkers liggen echter buiten het onderzoeksveld van het NEKP. Verder onderzoek is nodig om een dergelijke projectie op te stellen.

Voor de *Energieproductiviteit* (i37), gedefinieerd als het bbp gedeeld door de beschikbare bruto energie, doet zich dezelfde moeilijkheid voor bij de projecties van de bruto beschikbare energie. Voorts houden de NEKP-projecties geen rekening met de evolutie van het bbp en formuleren zij geen hypothese over de evolutie ervan (NEKP, deel B - Analytische basis, p. 4). Er moet, in deze context, nog verder worden gewerkt aan de vaststelling van relevante hypothesen voor de bbp-projectie.

4.1.4. Onderzoekspistes voor nieuwe projecties van indicatoren

Van de 82 indicatoren die op de indicators.be-website zijn gepubliceerd, zijn hierboven voor 21 indicatoren de projectiemogelijkheden vastgesteld. Er blijven dus 61 indicatoren over waarvoor nieuwe projectiemethoden zouden onderzocht moeten worden. Een veelbelovende piste is de studie *Well-being Analytics for Policy Use: Modelling Health and Education Outcomes in Italy*, gepubliceerd door de OESO in 2022 (OECD, 2022).

In Italië wordt er bij de hervorming van de begrotingswet van 2016 gevraagd welzijnsindicatoren op te nemen in de economische en financiële programmeringscyclus, zodat rekening kan worden gehouden met de sociale en milieueffecten van begrotingsbesluiten. Twaalf welzijnsindicatoren, ontleend aan het verslag over rechtvaardig en duurzaam welzijn dat jaarlijks door het Italiaans Nationaal Instituut voor de Statistiek (Istat, 2022) wordt gepubliceerd, worden in aanmerking genomen.

Met de steun van de Europese Commissie (DG REFORM) heeft de OESO een methode ontwikkeld om drie van deze indicatoren te projecteren op basis van door de Italiaanse regering geplande of goedgekeurde maatregelen: levensverwachting in goede gezondheid, obesitas bij volwassenen en levenslang leren.

Voor deze indicatoren werden gereduceerde vorm vergelijkingen geschat. De gebruikte (onafhankelijke) verklarende variabelen zijn macro-economisch en maatschappelijk (zie kader 2).

Kader 2 Verklarende variabelen gebruikt in de projectiemodellen van drie welzijnsindicatoren (Italië)

Enkele voorbeelden van verklarende variabelen die worden gebruikt in de door de OESO ontwikkelde modellen om indicatoren te projecteren (levensverwachting in goede gezondheid, obesitas bij volwassenen en levenslang leren).

Macro-economische variabelen

- Bbp/inwoner
- Gezondheidsuitgaven per inwoner
- Onderwijsuitgaven in procent van het bbp
- Werkgelegenheidsgraad
- Jeugdwerkloosheid

Maatschappelijke variabelen

- Prevalentie van roken
- Alcoholconsumptie
- Aandeel van de bevolking met een diploma hoger middelbaar onderwijs en Aandeel van de bevolking met hoogstens een diploma lager middelbaar onderwijs
- PISA-leesscore
- Sportbeoefening

Voor het obesitascijfer stelt de OESO ook voor om haar microsimulatiemodel SPHeP (OECD, 2019) te gebruiken, waarmee de impact van preventiemaatregelen op obesitas kan worden geëvalueerd.

De drie indicatoren die in deze studie in aanmerking worden genomen, zijn opgenomen in de set van indicatoren die worden opgevolgd op de [indicators.be](https://www.indicators.be)-website. Het zou dus relevant zijn de door de OESO voor Italië ontwikkelde methode nader te bestuderen om na te gaan of zij in België kan worden toegepast.

In Nederland loopt een soortgelijk proces, eveneens op verzoek van het parlement (PBL/SCP/CPB, 2022). Onder dit laatste valt ook "*Het verkennen van mogelijkheden voor kwantitatieve en kwalitatieve toekomstverkenningen*" op verschillende gebieden zoals welzijn, gezondheid of natuurlijk kapitaal, zoals de volgende paragraaf het doet voor België.

4.2. Onderzoekspistes voor een meer systemische modellering

Terwijl duurzame ontwikkeling een systemische visie vooropstelt, hebben de huidige kwantitatieve modellen de neiging zich te concentreren op een enkel sociaal, ecologisch of economisch domein. Deze paragraaf verkent enkele pistes om terugkoppelingsmechanismen tussen deze drie domeinen te integreren.

De hedendaagse samenlevingen staan voor vele uitdagingen. Er zijn uitdagingen op sociaal gebied, met de dreiging van pandemieën en de dalende koopkracht die vooral de meest kwetsbare gezinnen treft; op milieugebied, met de klimaatverandering, het verlies van biologische diversiteit en de kwestie van

de natuurlijke hulpbronnen; en op economisch gebied, met de trendmatige daling van de groei van de arbeidsproductiviteit en de energieafhankelijkheid, om er maar een paar te noemen.

Deze uitdagingen zijn ook onderling verbonden, zoals bijvoorbeeld de energiecrisis, de klimaatverandering en de moeilijkheden om de arme personen van energie te voorzien. Dit geldt ook voor het verlies aan biologische diversiteit, pandemieën en de economische gevolgen daarvan, in het bijzonder voor de meest kwetsbaren.

Duurzame ontwikkeling stelt de mens centraal (VN, 1992) en houdt rekening met de sociale, milieu en economische componenten van ontwikkeling en de wisselwerking daartussen. Duurzame ontwikkeling vergt dus een systemische visie die de verbanden tussen deze componenten integreert en afstapt van een 'silo-analyse', component per component.

De al gedurende vele decennia ontwikkelde economische modellen maken een gedetailleerde analyse mogelijk van de economische component en bepaalde sociale effecten (bijvoorbeeld op verschillende bevolkingscategorieën) en milieu-effecten (bijvoorbeeld berekening van de uitstoot van verontreinigende stoffen of het energieverbruik). Ze blijven door hun opbouw niettemin een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid en hebben beperkingen. Zo zijn bepaalde variabelen niet opgenomen waarvan empirisch onderzoek heeft aangetoond dat ze belangrijk zijn voor de economie en andere domeinen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de vaardigheden en kennis van mensen, of deze nu aangeboren of verworven zijn (binnen of buiten opleidingssystemen). Ze houden ook geen rekening met terugkoppelingsmechanismen, die nochtans bekend zijn en aanzienlijke gevolgen kunnen hebben voor de economische component. Zo heeft de door de economische activiteit veroorzaakte vervuiling een impact op de gezondheidstoestand, wat op zijn beurt een impact heeft op de productiviteit (Dechezleprêtre *et al.*, 2019). De beperkingen van de huidige modellen kwamen onder andere aan het licht tijdens de eerste doorrekening van de verkiezingsprogramma's die het FPB uitvoerde (FPB, 2020).

Sociale, milieu- en economische uitdagingen hangen onderling samen en zijn van elkaar afhankelijk. Ze zouden ook tegenstrijdig kunnen zijn. Een ruime literatuur wijst op de moeilijkheid om bepaalde doelstellingen met elkaar te verzoenen, bijvoorbeeld de subdoelstelling 8.1 over economische groei met 8.4 over duurzaam materiaalverbruik, of met SDG 13 over de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen (Hickel, 2019; Randers *et al.*, 2019; Zeng *et al.*, 2020; Nieto *et al.*, 2020; Fanning *et al.*, 2022). Andere studies gaan na hoe modellen waarin verschillende componenten zijn opgenomen deze terugkoppelingen kunnen integreren. Hardt *et al.* (2017) evalueren bijvoorbeeld recente ontwikkelingen in modellen van ecologische macro-economie, terwijl Nieto *et al.* (2020) een evaluatiemodel voorstellen dat de energie- en economische domeinen voor Europa integreert.

Om de impact van het beleid op alle SDG's te maximaliseren, lijkt het dan ook aangewezen zich bij deze beweging aan te sluiten en de sociaal-economische modellering uit te breiden met de terugkoppelingsmechanismen die sociale en milieucomponenten van de ontwikkeling integreren. Sommige buurlanden gaan ook in die richting. Dit is onder andere het geval van Nederland, die nieuwe mogelijkheden tracht te verkennen voor kwantitatieve en kwalitatieve toekomstverkenning op verschillende gebieden zoals welzijn, gezondheid of natuurlijk kapitaal, met de steun van zijn parlement (PBL/SCP/CPB, 2022).

Deze paragraaf onderzoekt de wetenschappelijke literatuur die deze terugkoppelingsmechanismen bestudeert. In dit preliminaire stadium is het doel van deze aanpak de onderzoekspistes te identificeren om het modelleringswerk in de toekomst te richten op een meer systemische analyse van de beleidseffecten.

De eerste onderzoekspiste is het onderwijs beter in beschouwing nemen als een factor die bijdraagt tot een efficiëntere economische activiteit (zie 4.2.1). De tweede piste is hoe vervuiling de gezondheid en productiviteit van werknemers kan beïnvloeden (zie 4.2.2). Twee andere pistes worden beknopter besproken in het laatste punt en handelen over gezondheid en ongelijkheid en de gevolgen daarvan voor de economie en de samenleving (zie 4.2.3).

4.2.1. Rol van het onderwijs in de economie en de samenleving

De mens speelt een sleutelrol in de economische productie door zijn arbeidstijd en competenties in te zetten. Economische modellen hebben echter de neiging deze rol te vereenvoudigen door, bijvoorbeeld, niet voldoende rekening te houden met onderwijs in de ruime zin van het woord. Sommige modellen beschouwen een werknemer als een uniforme arbeidseenheid in het productieproces. Andere nemen enkel het kwantitatieve aspect van het formele onderwijs op, zoals het aantal studiejaar. In dat geval wordt een extra studiejaar voor iedereen gelijkgesteld.

Er wordt geen rekening gehouden met het kwalitatieve aspect van het formele onderwijs, zoals bijvoorbeeld gemeten aan de hand van de schoolresultaten in enquêtes. Hetzelfde geldt voor vaardigheden die buiten het formele onderwijsstelsel zijn verworven (of aangeboren). Een verbetering van de intrinsieke kwaliteiten van de werknemers heeft dus geen invloed op het productiesysteem of op de arbeidsproductiviteit, zoals beschreven in deze modellen. Toch is economische activiteit nauw verbonden met onderwijs, zowel formeel als informeel. Hierna zal het woord onderwijs in ruime zin worden gebruikt, namelijk alle vaardigheden van een persoon. Eerst wordt de impact van het onderwijs op de economische productie geanalyseerd (zie a). Naast deze impact speelt het onderwijs een cruciale rol in andere domeinen, zoals het welzijn van individuen en de ontwikkeling van de samenleving in het algemeen (zie b). Tot slot worden enkele pistes vermeld voor het vervolg van de werkzaamheden (zie c).

a. Impact van het onderwijs op de productie

Vanuit een theoretisch oogpunt verhoogt onderwijs de vaardigheden van werknemers, waardoor hun productiviteit en de economische productie (bbp) toenemen. Het vergroot ook het innovatievermogen en bevordert de verspreiding van kennis binnen de economie. Deze laatste zijn positieve externaliteiten. Voor werknemers leidt onderwijs tot hogere inkomens, een grotere kans op het vinden van een baan en een kleiner risico op werkloosheid.

Sinds het begin van de jaren zestig hebben talrijke empirische studies aangetoond dat economische activiteit en onderwijs nauw met elkaar verbonden zijn. Recent werk met betere statistische gegevens heeft dit verband verfijnd (zie bijvoorbeeld Botev *et al.*, 2019 en Hampf *et al.*, 2017). Bovenal bevestigden zij de aanzienlijke impact die het onderwijs heeft in het economisch domein. Op basis van gegevens uit de PISA-enquêtes (*Programme for International Student Assessment*) schat de OESO bijvoorbeeld dat een

stijging van de gemiddelde score voor lezen, wiskunde en wetenschappen met 25 punten het jaarlijkse bruto binnenlands product (bbp) gemiddeld en op lange termijn met 3,35% kan doen toenemen (OECD, 2010). Deze score wordt gemeten op een schaal van 0 tot 1000 en bedroeg in België gemiddeld 500 punten in 2018 in de laatst beschikbare PISA-enquête. Een stijging van 25 punten komt dus overeen met een stijging met 5% van de Belgische score voor dat jaar. Vanwege de tijd die verstrijkt tussen de studies en de inschakeling op de arbeidsmarkt is de economische impact van hogere PISA-scores vooral op lange termijn meetbaar. Er wordt echter geen rekening gehouden met mogelijke transmissie-effecten op toekomstige generaties.

Verschillende studies wijzen ook op het feit dat de cognitieve vaardigheden van mensen een grotere impact hebben op de economische activiteit dan het aantal studiejaren alleen (zie bijvoorbeeld Hanushek *et al.*, 2010). Sommige studies tonen zelfs aan dat wanneer het kwalitatieve aspect van onderwijs wordt meegerekend, het aantal studiejaren weinig of geen invloed heeft op de economische activiteit (Barro, 2001; OECD, 2010). Een van de problemen die in deze verschillende studies naar voren komen is de heterogeniteit van de methoden voor analyse en meting van de kwalitatieve aspecten van het onderwijs. Een van de uitdagingen van vandaag is te beschikken over adequate indicatoren om de volledige complexiteit van het onderwijs en de implicaties ervan in het sociaal-economisch domein te meten.

b. Impact van het onderwijs in andere domeinen

Onderwijs speelt niet alleen een rol in de economie, maar is ook van centraal belang voor duurzame ontwikkeling in het algemeen. Het bepaalt voor een deel het welzijn van personen. Het behaalde diploma is immers een belangrijke determinant van het welzijn (Joskin, 2018). Op basis van het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* blijkt dat personen met een hogere opleiding gemiddeld een betere gezondheid hebben, zowel lichamelijk als geestelijk (INR/FPB, 2022). Zij zijn minder vaak werkloos of langdurig arbeidsongeschikt. Zij lopen ook minder risico om in een situatie van risico op armoede te vervallen. Toegang tot kwaliteitsonderwijs en levenslang leren voor iedereen is trouwens een duurzame ontwikkelingsdoelstelling van de VN (SDG 4). Onderwijs verbetert niet alleen de levensomstandigheden van individuen, maar ook van de hele samenleving. Zo is politiek en sociaal engagement verbonden met onderwijs. Dit is bijvoorbeeld het geval met betrekking tot de deelname aan vrijwilligersactiviteiten of het vertrouwen in anderen of in de instellingen. In de intergenerationele visie op duurzame ontwikkeling bepaalt het opleidingsniveau van de ene generatie ook mee dat van de volgende.

Naast formeel onderwijs zijn andere vormen, zoals informeel leren, even belangrijk. Met deze bredere visie van onderwijs is ook de notie van menselijk kapitaal verschenen: "*de individuele kennis, vaardigheden, competenties en kenmerken die de creatie van persoonlijk, sociaal en economisch welzijn vergemakkelijken*" (OECD, 2001, p.18). Dit kapitaal omvat, via individuele kenmerken, ook zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid van personen. Kennis, vaardigheden en competenties kunnen aangeboren zijn of verworven door onderwijs of ervaring tijdens het leven. Menselijk kapitaal is een individuele eigenschap die onlosmakelijk verbonden is met de bezitter ervan en die zich in de loop van de tijd ontwikkelt, maar "*ook de neiging heeft om te verminderen als het niet wordt gebruikt*" (OECD, 2001, p.19).

Deze ruimere visie op onderwijs benadrukt opnieuw het belang van de rol van de mens in de economie door verder te gaan dan het gelijkstellen van mensen aan fysieke mechanismen (hoeveelheden). In dit kader heeft het FPB ook een compositie indicator voor menselijk kapitaal ontwikkeld die het welzijn van toekomstige generaties meet (Joskin, 2020).

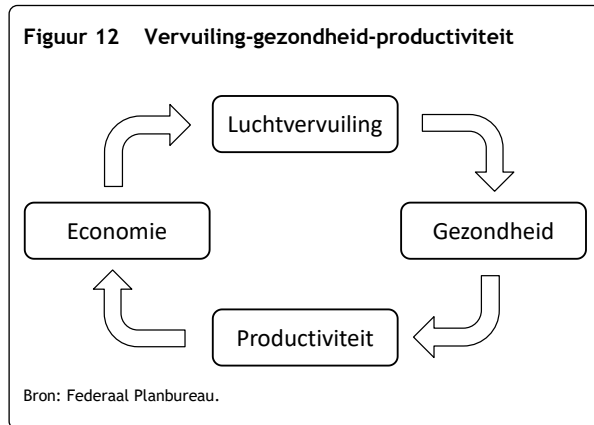
c. Werkpistes

Met de verbetering van de beschikbare gegevens en analysemethoden tonen de resultaten van empirisch werk de belangrijke rol aan die onderwijs, zowel formeel als informeel, aangeboren of verworven, speelt in de economische productie. Zij plaatsen de mens en zijn of haar intrinsieke eigenschappen weer in het centrum van de economie. De mens staat ook "*centraal [...] in de werkzaamheden over duurzame ontwikkeling*" (VN, 1992) en beschikt over de actiemiddelen in dit proces. Op basis van deze vaststelling is een meer volledige integratie van het onderwijs in het modelleringsproces een piste die prioritair moet worden onderzocht. Dit zou het onder meer mogelijk maken de impact van beleidsmaatregelen ten gunste van het onderwijs in de ruime zin van het woord beter te kwantificeren. Om dit te bereiken zullen verschillende stappen nodig zijn.

1. De impact van het onderwijs in de economische, sociale en milieucomponenten van duurzame ontwikkeling analyseren. Voor de economische component, op basis van een literatuurstudie een raming maken van de impact van het onderwijs op de economische activiteit in België. Deze raming zal onder meer gebaseerd zijn op de Belgische gegevens die beschikbaar zijn in de internationale enquêtes over de vaardigheden van jongeren (PISA) en volwassenen (PIAAC voor *Program for the International Assessment of Adult Competencies*). Deze raming kan ook worden gebaseerd op werkzaamheden die momenteel in andere landen of instellingen, zoals de OESO, worden verricht (Égert *et al.*, 2019). Een soortgelijke oefening kan uitgevoerd worden voor de sociale en milieucomponenten, die relatief minder aanwezig zijn in de bestaande modellen.
2. De mogelijkheden analyseren om het onderwijs in bestaande modellen te integreren. Deze analyse zal in de eerste plaats worden gebaseerd op de macro-economische modellen die op het FPB worden gebruikt. Bijzondere aandacht zal worden besteed aan soortgelijke werkzaamheden op internationaal niveau. Op basis van deze analyse zouden andere pistes naar boven kunnen komen, zoals de ontwikkeling van een nieuw vereenvoudigd model.

4.2.2. Impact van de vervuiling op de gezondheid en de productiviteit

Een tweede piste gaat over de studie van het terugkoppelingsmechanisme (figuur 12) van de vervuiling naar de productiviteit. Volgens een recente OESO-studie over Europa wordt de impact van een vermindering met 10% van de vervuiling door stofdeeltjes geraamd op 0,8% van het bbp, onder andere

door de verbetering van de gezondheidstoestand die daaruit voortvloeit (Dechezleprêtre *et al.*, 2019). De kosten van een vermindering van de concentraties van stofdeeltjes met 10% bedragen minder dan 0,1% van het bbp. Deze auteurs concluderen dan ook dat een beleid om de verontreinigende uitstoot te verminderen, niet alleen gunstig zou zijn voor de gezondheid, maar ook in zuiver economische termen.

Op basis van deze constatering verkent dit punt de wetenschappelijke literatuur om dit terugkoppelingsmechanisme van luchtvervuiling naar productiviteit nauwkeuriger te evalueren. Het kan in verschillende delen worden opgesplitst:

- impact van de economische activiteit op de luchtverontreiniging (punt a),
- impact van de luchtverontreiniging op de gezondheid (punt b),
- impact van de gezondheid op de productiviteit (punt c).

Een laatste punt (d) legt uit hoe economische modellen deze gegevens kunnen gebruiken om dit terugkoppelingsmechanisme te integreren.

a. Impact van de economische activiteit op de luchtverontreiniging

Economische activiteiten veroorzaken vervuiling, met name luchtverontreiniging, zowel bij productie- als bij consumptieactiviteiten. Deze verontreiniging is welbekend en is via de milieusatellietrekeningen in de nationale rekeningen opgenomen. Het FPB publiceert deze rekeningen voor België (FPB/INR, 2021).

Luchtemissierekeningen. Deze registreren de uitstoot van CO₂, biomassa-CO₂, CH₄, N₂O, HFK's, PFK's, SF₆, NF₃, SO₂, NO_x, NH₃, NMVOS, CO, PM₁₀ en PM_{2.5}. Deze uitstoot wordt uitgedrukt in fysieke eenheden (uitgestoten ton) voor elke tak van de economische activiteit en voor drie consumptiecategorieën van de gezinnen (verwarming, vervoer, andere). Deze rekeningen maken het dus mogelijk de uitstoot van luchtverontreinigende stoffen door de economische activiteit te ramen in gram verontreinigende stoffen per geproduceerde of verbruikte euro, of per afgelegde kilometer. Deze emissieberekeningen zijn vaak al in bestaande modellen geïntegreerd.

Nationale inventarissen. Ook andere bronnen, zoals de nationale broeikasgasinventarissen (CELINE, 2022a) en de nationale emissie-inventarissen in het kader van het *Verdrag betreffende grensoverschrijdende luchtverontreiniging over lange afstand* (LRTAP; CELINE, 2022b), publiceren luchtemissies per activiteit. In het LRTAP zijn ook luchtemissies van zware metalen en persistente organische verontreinigende

stoffen opgenomen. Deze inventarissen zijn gebaseerd op hun eigen rapportagesysteem, aangepast aan hun specifieke behoeften (*Common reporting format* of CRF voor broeikasgassen, *Nomenclature for reporting* of NFR voor het LRTAP-verdrag).

Besluit. Er zijn overeenkomsten tussen deze verschillende classificaties. Sommige activiteiten die broeikasgassen uitstoten, met name veranderingen in landgebruik, worden echter niet in de milieusatellietrekeningen opgenomen (Eurostat, 2015).

Zowel de milieusatellietrekeningen als de nationale emissie-inventarissen worden jaarlijks gepubliceerd. De gegevens zijn beschikbaar vanaf 1990. Deze satellietrekeningen en -inventarissen zijn gebaseerd op een grote hoeveelheid wetenschappelijke literatuur over luchtverontreiniging. Zij bevatten de nodige informatie om de uitstoot van broeikasgassen en verontreinigende stoffen te berekenen. Bestaande economische modellen omvatten trouwens vaak de berekening van de door productie en consumptie veroorzaakte uitstoot. Deze modellen houden echter doorgaans geen rekening met de eventuele impact van deze uitstoot op de gezondheid en de productiviteit, hetgeen hieronder wordt onderzocht.

b. Impact van luchtverontreiniging op de gezondheid

Luchtverontreiniging heeft veel negatieve gevolgen voor zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid.

Vroegtijdige sterfgevallen. Het is de oorzaak van veel vroegtijdige sterfgevallen in Europa. Het Europees Milieuagentschap (EEA, 2021) schat dat in 2019:

- chronische blootstelling aan fijne deeltjes 307.000 vroegtijdige sterfgevallen heeft veroorzaakt;
- chronische blootstelling aan stikstofoxiden 40.000 vroegtijdige sterfgevallen heeft veroorzaakt;
- acute blootstelling aan ozon 16.800 vroegtijdige sterfgevallen heeft veroorzaakt.

Hoewel de situatie de laatste decennia is verbeterd, ook dankzij de uitvoering van talrijke beleidsmaatregelen die de uitstoot verminderen, blijft dit aantal voortijdige sterfgevallen zorgwekkend.

Lichamelijke gezondheid. Bovendien veroorzaakt vervuiling niet alleen een toename van het aantal sterfgevallen, maar ook een toename van het aantal ziekten of een verergering van bestaande ziekten. Het Europees Milieuagentschap (EEA, 2019, 2022a, 2022b) wijst er immers op dat blootstelling aan luchtverontreiniging op korte en lange termijn tal van ziekten kan veroorzaken, zoals beroertes, luchtwegenkankers, chronische longaandoeningen, astma, diabetes type 2 en obesitas.

Schraufnagel *et al.* (2019a en 2019b) geven een uitgebreid overzicht van de effecten van vervuiling, de gevolgen ervan voor het menselijk lichaam en de mechanismen waardoor vervuiling de gezondheid beïnvloedt. Zij tonen aan dat chronische blootstelling aan luchtverontreiniging niet alleen de ademhalingswegen, maar alle organen kan aantasten, met name door een verergering van bestaande ziekten. Zij stellen ook vast dat de meest kwetsbare mensen al ziek zijn en een lage sociale of economische status hebben.

Geestelijke gezondheid. Braithwaite *et al.* (2019) tonen bijvoorbeeld een impact van fijne deeltjes op depressie en het centrale zenuwstelsel. Calderón-Garcidueñas *et al.* (2015) tonen ook een impact van vervuiling op depressie bij volwassenen. Zij nemen verschillende studies onder de loep die verbanden aantonen tussen vervuiling en angst en zelfmoord. Er worden ook verbanden vermoed tussen vervuiling en cognitieve achteruitgang en dementie (Peters *et al.*, 2019). Momenteel is de impact van verontreiniging op de geestelijke gezondheid minder bekend dan die op de lichamelijke gezondheid, maar uit bestaande werkzaamheden blijkt dat er dergelijke verbanden bestaan.

Besluit. Hoewel het verband tussen blootstelling aan luchtverontreiniging en de incidentie van veel lichamelijke en geestelijke gezondheidsproblemen vaststaat, heeft de voorlopige verkenning in dit rapport het niet mogelijk gemaakt dit verband nauwkeurig te kwantificeren voor verwerking in kwantitatieve modellen. Toekomstige werkzaamheden zullen dit nader moeten onderzoeken.

c. Impact van de gezondheid op de arbeidsproductiviteit

Volgens Dechezleprêtre *et al.* (2019) kan luchtverontreiniging de economische productie op vier manieren beïnvloeden, waarbij de eerste drie een effect impliceren van de verontreiniging op de economische productie via de gezondheid, in tegenstelling tot het vierde effect, dat hier buiten beschouwing zal worden gelaten.

1. Impact op de bevolkingsomvang (sterfte en migratie).
2. Absenteïsme: vermindering van het aantal gewerkte uren per werknemer (als deze ziek is of voor een zieke moet zorgen).
3. Presenteïsme: verminderde productiviteit van de werknemer wanneer hij in slechte gezondheid op het werk aanwezig is.
4. Impact op de kwaliteit van het natuurlijk kapitaal, dat een productiefactor is, in het bijzonder in de landbouw.

Bevolkingsomvang. Het eerste van deze effecten, op de bevolkingsomvang, is de oversterfte als gevolg van de vervuiling. De impact van vervuiling kan op die manier worden verwerkt in de demografische projecties, die worden gebruikt om de grootte van de beroepsbevolking te projecteren. Om het aspect van de migratie als gevolg van vervuiling te integreren, zouden globale demografische modellen nodig zijn waarin de talrijke factoren zijn geïntegreerd die de migratie beïnvloeden. Deze overwegingen vallen buiten het bestek van dit hoofdstuk.

Absenteïsme. De tweede impact is het absenteïsme, veroorzaakt door het verhoogde risico op ziekte als gevolg van verontreiniging. Grinza en Rycx (2020) gebruikten gegevens van twee enquêtes (*Loonstructurenenquête* en *Enquête naar de structuur van de ondernemingen*) over de relaties tussen werkgevers en werknemers (1999-2007). Ze stellen vast dat "ziekteverzuim over het algemeen de productiviteit aanzienlijk vermindert". De afwezigheid van een werknemer vermindert, bijvoorbeeld, de productiviteit van zijn of haar collega's: een stijging van het absenteïsme door ziekte met één procentpunt leidt tot een productiviteitsverlies van 0,24% voor de werknemers van de onderneming. Dit effect is meer uitgesproken voor industriële ondernemingen, die intensief gebruik maken van fysiek kapitaal (machines enz.) en voor KMO's. Het is ook meer uitgesproken voor bepaalde soorten banen (arbeiders en hogere kaderleden).

Loeppke *et al.* (2009) stelden een *sterk verband* vast tussen gezondheid en productiviteit. In deze studie zijn de kosten als gevolg van een verminderde productiviteit gemiddeld 2,3 maal hoger dan de specifiek medische kosten. Chronische ziekten, zoals depressie, angst, zwaarlijvigheid, artritis en rug- en nekpijn hebben de grootste impact. De studie gaat zowel over absentisme als presenteïsme en over 57.000 werknemers in de VS.

Presenteïsme. De derde categorie van gevolgen van gezondheid voor de productiviteit is presenteïsme, namelijk aanwezig zijn op het werk terwijl de persoon in slechte gezondheid verkeert. Presenteïsme is pas recenter bestudeerd dan absentisme. Het effect hiervan wordt erkend, maar nog weinig bestudeerd. Johns (2010), Ruhle *et al.* (2020) en Mori *et al.* (2021) presenteren een overzicht van het probleem en mogelijkheden voor verder onderzoek. Bryan *et al.* (2022) leggen in een studie over het Verenigd Koninkrijk een kwantitatief verband tussen de gezondheidstoestand en presentieïsme. In hun studie is de impact op productiviteit moeilijker te kwantificeren. Zij constateren echter wel een verband met het loon, waarbij presenteïsme een negatieve impact van 0,85% op het reële loon heeft.

Besluit. De wetenschappelijke literatuur toont duidelijk een verband aan tussen gezondheid en absentisme en/of presenteïsme. Ze stelt ook het bestaan van een impact vast van deze fenomenen op de productiviteit en verscheidene auteurs kwalificeren die impact als substantieel (Loeppke *et al.*, 2009; Mori *et al.*, 2021; Bryan *et al.*, 2022). Verder literatuuronderzoek is echter nodig om deze verbanden kwantitatief in een model te verwerken.

d. Werkpistes

De literatuur stelt de impact van vervuiling op de gezondheid en dus op de productiviteit duidelijk vast en erkent ze, maar in de huidige economische modellen wordt geen rekening gehouden met dit terugkoppelingsmechanisme van productie naar vervuiling, gezondheid en productiviteit. Het zou nochtans nuttig zijn de effecten van dit terugkoppelingsmechanisme te integreren om de kosten en baten beter te kunnen evalueren van beleidsmaatregelen die direct of indirect een invloed hebben op het vervuilingsniveau.

Daarvoor zullen verschillende stappen nodig zijn.

1. De verontreinigende uitstoot van productie- en consumptieactiviteiten ramen. Deze stap wordt in sommige modellen al gezet. De gegevens om deze vergelijkingen op te stellen zijn beschikbaar in de milieusatellietrekeningen en de emissie-inventarissen. Deze ramingen zullen in het gebruikte model opgenomen moeten worden.
2. De impact van verontreiniging op de gezondheid ramen. De geraadpleegde literatuur documenteert deze impact uitvoerig. Verder onderzoek is echter nodig om te bepalen welke gezondheidsvariabelen het meest relevant zijn om de impact op de productiviteit te kwantificeren (zie volgend punt) en om de impact van de verontreiniging op deze variabelen te kwantificeren.
3. De impact van gezondheid op productiviteit en productie ramen. In macro-economische modellen raamt een productiefunctie het productieniveau als functie van de factor kapitaal en de factor arbeid. Er moet een productiefunctie worden geconstrueerd die gezondheidsparameters omvat. De

literatuur over productiefuncties, bijvoorbeeld deze over technologische vooruitgang die de factor arbeid verhoogt (*labour-augmenting progress*), moet daarvoor worden onderzocht.

4. Dit terugkoppelingsmechanisme integreren in het gebruikte model. Dit kan een herziening en herschatting van de bestaande vergelijkingen in dit model vereisen. Daarmee moet rekening gehouden worden bij de keuze van het gebruikte macro-economische model.

De hierboven geschetste pistes geven aan welk onderzoek naar dit terugkoppelingsmechanisme meer in detail moeten worden gevoerd om het in een kwantitatieve modellering te integreren. Een andere interessante onderzoekspiste, in samenhang met die welke in dit punt is bestudeerd, zou een evaluatie zijn van het effect van de vervuiling op de kosten van het gezondheidsstelsel. De bovenstaande literatuur noemt dit onderwerp ook, maar dit deel analyseert het niet specifiek.

4.2.3. Andere onderzoekspistes

Dit punt bespreekt twee onderzoekspistes voor het modelleren van bijkomende terugkoppelingsmechanismen. De eerste piste (punt a) gaat in op ongelijkheden, niet alleen in inkomen maar ook in andere domeinen zoals gezondheid en onderwijs, en ook op de wisselwerking tussen deze ongelijkheden en maatschappelijke variabelen, waaronder economische activiteit. De tweede piste (punt b) gaat over gezondheid en voeding, met bijzondere aandacht voor obesitas. Het gaat om voorlopige verkenningen, minder ver gevorderd dan die van de vorige punten. Ze bevestigen het belang van het onderwerp, maar identificeren nog geen elementen voor een kwantitatieve modellering.

a. Ongelijkheid

Ongelijkheden doen zich voor op het gebied van inkomen, gezondheid, onderwijs, huisvesting en vele andere domeinen. Zij staan in interactie met elkaar en met vele maatschappelijke variabelen. Een diepgaande studie van deze interacties zou dan ook relevant zijn om de mogelijkheden te onderzoeken om ten minste enkele van deze interacties in een kwantitatief model op te nemen.

Gezondheid. Deze ongelijkheden hangen met elkaar samen. Bevolkingscategorieën met een hoog inkomen of een hoge opleiding scoren, bijvoorbeeld, beter voor de meeste gezondheidsindicatoren. Dat illustreren alle gezondheidsindicatoren die zijn opgesplitst naar inkomens- of opleidingsniveau op de indicators.be-website. Wilkinson en Pickett (2010) tonen ook aan dat veel welzijnsindicatoren gecorreleerd zijn met de Gini-indicator, die ongelijkheid meet.

Milieu. Ook de verbanden tussen ongelijkheid en milieukwaliteit zijn relevant om te onderzoeken. Milieubeleidsmaatregelen zijn inderdaad vaak regressief, zij vergroten de inkomensongelijkheid doordat zij verhoudingsgewijs meer mensen met een laag inkomen treffen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een CO₂-belasting. Dit werd ruimschoots geïllustreerd door het gele hesjes-protest in Frankrijk in 2018 (Algan *et al.*, 2019). Bovendien zijn benadeelde bevolkingsgroepen vaak gedwongen te leven in gebieden met een slechte milieukwaliteit, wat gevolgen heeft voor hun gezondheid.

Er bestaan verschillende mogelijke interacties tussen ongelijkheden en het milieu. Laurent (2014) identificeert er een aantal. Hij merkt onder meer op dat ongelijkheden de politieke aanvaardbaarheid van milieuoverwegingen verminderen evenals de mogelijkheid om de regressieve gevolgen van

milieumaatregelen te compenseren. Hij benadrukt ook dat de toenemende ongelijkheid de behoefte aan economische groei doet toenemen om de armsten een minimuminkomen te garanderen, wat milieu-externaliteiten genereert die vaak de minstbedeelden treffen.

Economische groei. Er zijn ook verbanden tussen ongelijkheid en economische groei. Halter *et al.* (2014) identificeren verschillende mogelijke transmissiekanalen, sommige positief en sommige negatief, van ongelijkheid naar groei.

Positieve factoren van een toenemende ongelijkheid.

- De gemiddelde spaarquote zou hoger kunnen zijn wanneer de ongelijkheid groot is, omdat de investeringscapaciteit van de economie groter is in dat geval.
- Een ongelijke verdeling zou de ontwikkeling van nieuwe hoogwaardige producten stimuleren, wat innovatie in de hand zou werken.
- In een onvolmaakt financieel stelsel zou de toegang tot financiering om in nieuwe risicovolle projecten te investeren, afhangen van de initiële rijkdom van de investeerder.

Negatieve factoren van een toenemende ongelijkheid.

- Meer ongelijke samenlevingen zouden geneigd zijn het inkomen meer te herverdelen, wat hogere belastingniveaus zou impliceren en dus de stimulans om te sparen en te investeren zou verminderen.
- Grotere ongelijkheid zou leiden tot minder uitgaven voor onderwijs, een factor die de OESO ook noemt (OECD, 2015).
- Grote ongelijkheid zou politieke instabiliteit in de hand werken.

Omgekeerd heeft de bbp-groei een impact op armoede en ongelijkheid. Groei vermindert de absolute armoede, zoals blijkt uit de evoluties in de belangrijkste Aziatische economieën sinds de jaren negentig. Deze impact is vastgesteld in een Working Paper van het Internationaal Monetair Fonds (Cerra *et al.*, 2021). Dit document wijst er ook op dat groei de middelen verschaft om een beleid ter bestrijding van armoede en/of ongelijkheid uit te voeren. Ondanks de economische groei, is de ongelijkheid in de OESO-landen niettemin over het algemeen toegenomen sinds de jaren 1980 (OECD, 2015; met uitzondering van België, Frankrijk, Griekenland en Nederland, voor de periode 1985-2013). Hieruit blijkt dat er geen automatisch verband bestaat tussen economische groei en vermindering van de ongelijkheid en dat de rol van het beleid van cruciaal belang is.

Er is dus een wisselwerking tussen ongelijkheden en vele maatschappelijke variabelen. Verder onderzoek van deze interacties zou dus relevant zijn om de mogelijkheden na te gaan om ten minste enkele van deze interacties in een kwantitatief model op te nemen.

b. Gezondheid en voeding

Punt 4.2.2.c onderzoekt hoe gezondheid de arbeidsproductiviteit kan beïnvloeden, uitgaande van de impact van luchtverontreiniging op de gezondheid. Een aanvullende mogelijkheid is het onderzoeken van de impact van het voedingspatroon en de levensstijl op de gezondheid. Het voedingspatroon is namelijk een van de belangrijkste bepalende factoren voor de gezondheid, onder meer door de risico's

op zwaarlijvigheid, diabetes en hart- en vaatziekten. De levensstijl, of het nu gaat om een actieve of sedentaire stijl, is een andere bepalende factor voor de gezondheid.

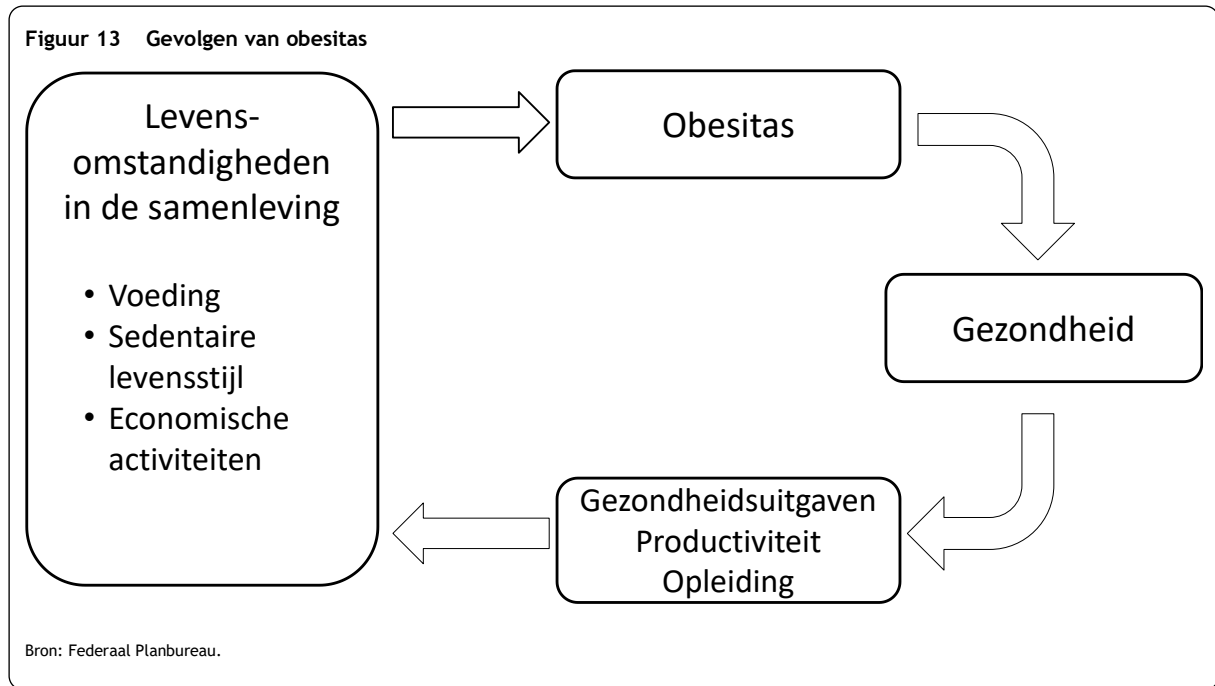
Bovendien bestaat er uiteraard een wisselwerking tussen het voedingspatroon, of de voedselconsumptiepatronen, en de landbouw- en voedselproductiepatronen. De landbouw- en voedselproductie is rechtstreeks verantwoordelijk voor 13% van de Belgische broeikasgasuitstoot (berekeningen FPB op basis van IRCEL, 2022a). Dit nog breder systemisch onderzoek, dat zou helpen om synergiën tussen voedsel-, gezondheids- en klimaatbeleid beter te identificeren, valt echter buiten het bestek van dit punt.

Wat het voedingspatroon betreft, evalueren tal van studies de impact van het agrovoedingsstelsel op de gezondheid, op de uitstoot van broeikasgassen, op de biologische diversiteit of op de honger in de wereld, bijvoorbeeld in FAO *et al.* (2020), Hendriks S. *et al.* (2021) en Reinhardt S. *et al.* (2021).

Een manier om deze zeer brede waaier van interacties te analyseren is te focussen op zwaarlijvigheid. Voedingspatroon en levensstijl zijn belangrijke factoren ervan. Een recente studie van de OESO, *The Heavy Burden of Obesity: The Economics of Prevention*, is hieraan gewijd (OECD, 2019). Het aandeel volwassenen met obesitas (body mass index - BMI - hoger dan 30) neemt zowel in België als in de OESO-landen toe. Het aandeel mensen met overgewicht (BMI>25) bedraagt meer dan 50% in 34 van de 36 OESO-landen.

Volgens deze OESO-studie zullen de gevolgen van overgewicht en obesitas tussen 2020 en 2050 gemiddeld 3,3% van het bbp-niveau beïnvloeden. De gevolgen van overgewicht zijn veelvuldig.

- Mensen met overgewicht maken meer gebruik van de gezondheidszorg, ondergaan meer operaties en krijgen twee keer zoveel medische voorschriften als gezonde mensen. In de OESO-landen houdt gemiddeld 8,4% van de gezondheidsbegrotingen verband met gewichtsgelateerde ziekten.
- Ziekten die verband houden met overgewicht zouden de levensverwachting tegen 2050 met 3 jaar doen dalen.
- Jongeren met overgewicht doen het minder goed op school.
- Overgewicht heeft negatieve gevolgen voor de arbeidsmarkt en de productiviteit door meer absentisme, presentisme, werkloosheid en vervroegde pensionering.

Voor een efficiënt beleid om overgewicht te voorkomen, moeten deze indirecte effecten in rekening worden genomen. De directe kosten van dit beleid zijn bekend, maar de gevolgen van het terugdringen van obesitas zijn niet in de huidige economische modellen verwerkt. Een meer gedetailleerde systemische analyse van deze beleidsmaatregelen en de directe en indirecte kosten en baten daarvan zou dus een relevante onderzoekspiste kunnen zijn om modellen te ontwikkelen voor een completere evaluatie van de beleidsmaatregelen.

5. Bijlagen

5.1. Set van de 82 indicatoren over de vooruitgang van België naar de SDG's

SDG 1

- i01 Risico op armoede of sociale uitsluiting
- i02 Zeer lage werkintensiteit
- i03 Ernstige materiële en sociale ontbering
- i04 Leefloners
- i05 Overmatige schuldenlast van de gezinnen
- i06 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen

SDG 2

- i07 Obesitas bij volwassenen
- i08 Vleesconsumptie
- i09 Oppervlakte biologische landbouw
- i10 Landbouwpesticiden

SDG 3

- i11 Levensverwachting
- i12 Levensverwachting in goede gezondheid
- i13 Ervaren gezondheid
- i14 Beperking in dagelijkse activiteiten
- i15 Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen
- i16 Langdurige ziekte of aandoening
- i17 Psychologische ontreddeering
- i18 Depressie
- i19 Zelfdoding
- i20 Tevredenheid met het leven
- i21 Verkeersdoden
- i22 Dagelijkse rokers

SDG 4

- i23 Vroegtijdige schoolverlaters
- i24 Levenslang leren
- i25 Gediplomeerden van het hoger onderwijs
- i26 Onvoldoende leesvaardigheid

SDG 5

- i27 Loonkloof tussen vrouwen en mannen
- i28 Zonder beroepsactiviteit door familie- of verantwoordelijkheden
- i29 Vrouwelijke parlementsleden

SDG 6

- i30 Nitraat in rivierwater
- i31 Nitraat in grondwater
- i32 Waterververbruik

SDG 7

- i33 Energieafhankelijkheid
- i34 Woningen zonder voldoende verwarming
- i35 Hernieuwbare energie
- i36 Primair energieverbruik
- i37 Energieproductiviteit

SDG 8

- i38 Langdurige arbeidsongeschiktheid
- i39 Consumptie van de huishoudens
- i40 Werkloosheidsgraad
- i41 Werkgelegenheidsgraad
- i42 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen
- i43 Dodelijke arbeidsongevallen

SDG 9

- i44 Vervoer van personen met de wagen
- i45 Vervoer van goederen over de weg
- i46 Fysieke kapitaalgoederenvoorraad
- i47 Investerings (bruto) in de fysieke kapitaalgoederenvoorraad
- i48 Onderzoek en ontwikkeling
- i49 Kenniskapitaalgoederenvoorraad

SDG 10

- i50 Armoederisico
- i51 Diepte van het armoederisico
- i52 Inkomensongelijkheid: Gini-index
- i53 Inkomensongelijkheid: S80/S20

SDG 11

- i54 Gebrekkige huisvesting
- i55 Blootstelling aan fijn stof
- i56 Uitstoot van stikstofoxiden
- i57 Geluidsoverlast

SDG 12

- i58 Binnenlands materiaalverbruik
- i59 Gevaarlijk afval
- i60 Gerecycleerd afval
- i61 Gemeentelijk afval

SDG 13

- i62 Uitstoot van broeikasgassen
- i63 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS
- i64 Slachtoffers van natuurrampen
- i65 Bijdrage aan internationaal klimaatfonds

SDG 14

- i66 Olieverontreiniging
- i67 Duurzame visvangst
- i68 Zee-oppervlakte in Natura 2000-gebied

SDG 15

- i69 Landoppervlakte in Natura 2000-gebied
- i70 Bossen met FSC- of PEFC-label
- i71 Populatie akkervogels
- i72 Bebouwde oppervlakte

SDG 16

- i73 Contact met vrienden en familie
- i74 Gegeneraliseerd vertrouwen
- i75 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld
- i76 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte
- i77 Corruptieperceptie-index
- i78 Vertrouwen in instellingen

SDG 17

- i79 Officiële ontwikkelingshulp
- i80 Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen
- i81 Internationale investeringspositie
- i82 Overheidsschuld

5.2. Verdeling van de 82 indicatoren over de 17 SDG's en 169 subdoelstellingen

De 82 indicatoren over de vooruitgang van België naar de SDG's zijn als volgt verdeeld over de 17 SDG's en de 169 bijbehorende subdoelstellingen.

Leeswijzer. Zes van de 82 indicatoren, namelijk i01 tot en met i06 (voor de namen, zie 5.1), informeren over SDG 1 die zeven subdoelstellingen heeft, in de VN-resolutie genummerd van 1.1 tot en met 1.5, 1.a en 1.b. De 51 geel overstreepte indicatoren behoren tot de balans (zie tabel 2). Sommige indicatoren informeren over een SDG in het algemeen, maar zijn niet aan een subdoelstelling gekoppeld, bijvoorbeeld i11 bij SDG 3.

SDG	subdoelstelling																				
1	1	2	3	4	5	a	b														
		i01 i02	i04	i05																	
		i03		i06																	
2	1	2	3	4	5	a	b	c													
		i07 i08		i09 i10																	
3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	a	b	c	d								
i11 i12				i15 i16		i21			i22												
i13 i14				i17 i18																	
				i19 i20																	
4	1	2	3	4	5	6	7	a	b	c											
		i23		i24 i25		i26															
5	1	2	3	4	5	6	a	b	c												
		i27		i28 i29																	
6	1	2	3	4	5	6	a	b													
			i30 i31	i32																	
7	1	2	3	a	b																
i33		i34	i35	i36 i37																	
8	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	a	b									
i38				i39	i40 i41	i42		i43													
9	1	2	3	4	5	a	b	c													
		i44 i45			i48																
		i46 i47			i49																
10	1	2	3	4	5	6	7	a	b	c											
		i50	i51	i52 i53																	
11	1	2	3	4	5	6	7	a	b	c											
		i54				i55 i56															
						i57															
12	1	2	3	4	5	6	7	8	a	b	c										
		i58		i59	i60 i61																
13	1	2	3	a	b																
i62 i63		i64		i65																	
14	1	2	3	4	5	6	7	a	b	c											
		i66		i67	i68																
15	1	2	3	4	5	6	7	8	9	a	b	c									
		i69	i70		i71 i72																
16	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	a	b									
i73 i74 i75		i76			i77	i78															
17	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19		
		i79 i80												i81 i82							

5.3. Bibliografie

5.3.1. Bronnen van hoofdstuk 1

- BS (1997), *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 18/06/1997, pp. 16270-16275; sindsdien verscheidene keren gewijzigd; https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS (2013), *Koninklijk besluit van 18 juli 2013 houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 08/10/2013, pp. 70864-70873, https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- Delbaere P., Dresselaers P. & Gouzée N. (2005), *Het gevoerde beleid inzake duurzame ontwikkeling*, Working Paper 1-05, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- ICEDD & IDO (2017), *Een evaluatie van de politieke engagementen van de federale overheid tegenover Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling van de Verenigde Naties*, Institut de Conseil et d'Etudes en Développement Durable & Instituut Duurzame ontwikkeling, https://www.sdgs.be/sites/default/files/publication/attachments/gap_analysis_eindrapport_clean.pdf (geraadpleegd op 15/07/2022).
- Federale regering (2000), *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004*, <https://www.duurzameontwikkeling.be> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- Federale regering (2004), *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2004-2008*, <https://www.duurzameontwikkeling.be> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- Federale regering (2021), *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling*, <https://www.duurzameontwikkeling.be> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- FPB (2005), *Ontwikkeling begrijpen en sturen*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB (2011), *Twintig jaar politiek engagement voor duurzame ontwikkeling?*, Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB (2019), *Welke prioriteit voor een duurzame ontwikkeling?*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FRDO (2004), *Advies over het Voorontwerp van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2004-2008*, <https://www.frdo-cfdd.be/> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- FRDO (2015), *Advies over de implementatie van de SDGs*, <https://www.frdo-cfdd.be/> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- FRDO (2021), *Advies over het Voorontwerp van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling*, <https://www.frdo-cfdd.be/> (geraadpleegd op 06/09/2022).
- FRDO (2022), Rechtstreekse mededeling op 28/06/2022.
- ICDO (1999-2010), *Activiteitenverslagen 1998 tot 2009*, Interdepartementale comissie voor duurzame ontwikkeling, <http://www.icdo.be/> (geraadpleegd op 06/09/2022).

ICDO (2019-2022), *Activiteitenverslagen 2018 tot 2021*, Interdepartementale comissie voor duurzame ontwikkeling, <http://www.icdo.be/> (geraadpleegd op 06/09/2022).

OECD, *Evaluation criteria*,
<https://www.oecd.org/dac/evaluation/dacriteriaforevaluatingdevelopmentassistance.htm>
 (geraadpleegd op 18/07/2022).

Rekenhof (2020), *Sustainable Development Goals. Agenda 2030 van de Verenigde Naties: implementatie, opvolging en rapportering door de overheden in België (Preparedness Review)*,
file:///C:/Users/mb/Downloads/2020_22_SDG_NL.pdf (geraadpleegd op 15/07/2022).

UN (2015), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, United Nations, A/RES/70/1, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015> (geraadpleegd op 06/09/2022).
 Nederlandse vertaling: Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015, <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties> (geraadpleegd op 06/09/2022).

5.3.2. Bronnen van hoofdstuk 2

BS (1997), *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 18/06/1997, pp. 16270-16275; sindsdien verscheidene keren gewijzigd;
https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.

BS (2013), *Koninklijk besluit van 18 juli 2013 houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, Belgisch Staatsblad, 08/10/2013, pp. 70864-70873,
https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.

BS (2014), *Wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*, Belgisch Staatsblad, 04/04/2014, pp. 29255-29256, https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.

FPB (1999), *Op weg naar duurzame ontwikkeling?*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

FPB (2005), *Ontwikkeling begrijpen en sturen*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

FPB (2009), *Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling*, Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

INR/FPB (2016 - 2017), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen / Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

INR/FPB (2022), *Indicatoren van duurzame ontwikkeling*, Instituut voor de Nationale Rekeningen / Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

UN (2015), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, United Nations, A/RES/70/1, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015> (geraadpleegd op 06/09/2022).
 Nederlandse vertaling: Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015, <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties> (geraadpleegd op 06/09/2022).

UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, Prepared in cooperation with OECD and Eurostat, <https://unece.org/statistics/publications/conference-european-statisticians-recommendations-measuring-sustainable> (geraadpleegd op 06/09/2022).

5.3.3. Bronnen van hoofdstuk 3

BS (2007), *Wet van 12 januari 2007 strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen*, Belgisch Staatsblad 13/02/2007, pp. 7027-7029, https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.

Federale regering (2021), *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling*, <https://www.duurzameontwikkeling.be> (geraadpleegd op 06/09/2022).

FPB (2019), *Welke prioriteit voor een duurzame ontwikkeling?* Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

INR/FPB (2021), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau <https://www.plan.be/>.

INR/FPB (2022), *Indicatoren van Duurzame ontwikkeling*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.

UN (2015), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, United Nations, A/RES/70/1, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015> (geraadpleegd op 30/08/2022). Nederlandse vertaling: Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015, <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties> (geraadpleegd op 30/08/2022).

UN Sustainable Development Group (2022), *Operationalizing leaving no one behind: good practice note for UN country teams*, <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-04/Operationalizing%20LNOB%20-%20final%20with%20Annexes%20090422.pdf> (geraadpleegd op 15/06/2022).

United Nations System Chief Executives Board for Coordination (2017), *Equality and Non-Discrimination at the Heart of Sustainable Development Leaving No One Behind: A Shared United Nations System Framework for Action*, https://unsceb.org/sites/default/files/imported_files/CEB%20equality%20framework-A4-web-rev3.pdf (geraadpleegd op 15/06/2022).

5.3.4. Bronnen van hoofdstuk 4

Algan Y., Beasley E., Cohen D., Foucault M., Péron M. (2019), *Qui sont les Gilets jaunes et leurs soutiens?*, Observatoire du Bien-être du CEPREMAP et CEVIPOF, n°2019-03, 14 Février 2019.

Barro R. J. (2001), *Human Capital and Growth*, American Economic Review, 91 (2): 12-17, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.91.2.12> (geraadpleegd op 30/08/2022).

België (2019), *Nationaal Energie- en Klimaatplan 2021 - 2030*, <https://www.nationaalenergieklimaatplan.be> (geraadpleegd op 01/08/2022).

- Botev J., Égert B., Smidova Z., Turner D. (2019), *A new macroeconomic measure of human capital with strong empirical links to productivity*, OECD Economics Department Working Papers, No. 1575, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d12d7305-en> op 30/08/2022).
- Braithwaite I., Zhang S., Kirkbride J.B., Osborn D.P.J., Hayes J.F. (2019), *Air Pollution (Particulate Matter) Exposure and Associations with Depression, Anxiety, Bipolar, Psychosis and Suicide Risk: A Systematic Review and Meta-Analysis*, Environmental Health Perspectives 127:12 CID: 126002 <https://doi.org/10.1289/EHP4595> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Bryan M.L., Bryce A.M., Roberts J. (2022), *Dysfunctional presenteeism: Effects of physical and mental health on work performance*, The Manchester School, Volume90, Issue4, July 2022, pp 409-438, <https://doi.org/10.1111/manc.12402> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Calderón-Garcidueñas L., Calderón-Garcidueñas A., Torres-Jardón R., Avila-Ramírez J., Kulesza R.J. and Angiulli A.D. (2015), *Air pollution and your brain: what do you need to know right now*, Primary Health Care Research & Development, Volume 16, Issue 4, July 2015, pp. 329 – 345, DOI: <https://doi.org/10.1017/S146342361400036X> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Cerra V., Lama R. et Loayza N. (2021), *Links between growth, inequality and poverty: a survey*, IMF working paper WP/21/68, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2021/03/12/Links-Between-Growth-Inequality-and-Poverty-A-Survey-50161> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Dab W., Ségala C., Dor F., Festy B., Lameloise P., Le Moullec Y., Le Tertre A., Médina S., Quénel P., Wallaert B. et Zmirou D. (2001), *Pollution Atmosphérique et Santé: Corrélation ou Causalité? Le Cas de la Relation entre l'Exposition aux Particules et la Mortalité Cardio-pulmonaire*, Journal of the Air & Waste Management Association, 51:2, 203-219, <https://doi.org/10.1080/10473289.2001.10464268> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Dechezleprêtre A., Rivers N. and Stadler B. (2019), *The economic cost of air pollution: Evidence from Europe*, OECD Economics Department Working Papers, No. 1584, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/56119490-en> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- EEA (2019), *Healthy environment, healthy lives: how the environment influences health and well-being in Europe*, European environmental agency Report No 21/2019, <https://www.eea.europa.eu/publications/healthy-environment-healthy-lives> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- EEA (2021), *Air quality in Europe 2021*, European environmental Agency, report 15/2021, <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2021/> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- EEA (2022a), *Beating cancer — the role of Europe's environment*, Europe environmental agency web report, <https://www.eea.europa.eu/publications/environmental-burden-of-cancer/beating-cancer-the-role-of-europes> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- EEA (2022b), *Air pollution: how it affects our health*, Europe environmental agency web report, <https://www.eea.europa.eu/themes/air/health-impacts-of-air-pollution> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Égert B., Botev J., Turner D. (2019), *Policy drivers of human capital in the OECD's quantification of structural reforms*, OECD Economics Department Working Papers, No. 1576, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b8fe3b7b-en> (geraadpleegd op 30/08/2022).

- Eurostat (2015), *Manual for air emissions accounts*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fanning A.L., O'Neill D.W., Hickel J. and Roux N. (2022), *The social shortfall and ecological Overshoot of nations*. *Nature Sustainability*, 5 (1). pp. 26-36, <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00799-z> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- FAO, FIDA, WHO, WFP and UNICEF (2020), *The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diet*, Rome, FAO, <https://doi.org/10.4060/ca9692en> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- FOD Economie (2022), *Belgische offshore windenergie – 5,4-5,8 GW tegen 2030*, <https://economie.fgov.be/nl/themas/energie/energiebronnen/hernieuwbare-energieen/hernieuwbare-energiebronnen-de/belgische-offshore-windenergie> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- FPB (2019), *Vooruitzichten van de transportoraag in België tegen 2040*, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB (2020), *Doorrekening van de verkiezingsprogramma's: een post-mortemanalyse*, Working Paper 7 DC2019, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB (2022a), *Vooruitzichten van de transportoraag in België tegen 2040*, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB (2022b), *Economische vooruitzichten 2022-2027 – Versie van juni 2022*, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- FPB en Statbel (2022), *Demografische vooruitzichten 2021-2070*, Federaal Planbureau en Statbel <https://www.plan.be/>.
- FPB/INR (2021), *Luchtemissierekeningen 2008-2019*, Federaal Planbureau en Instituut voor de Nationale Rekeningen, <https://www.plan.be/>.
- Frère J.M. (2016), *De bevolking met een risico op armoede of sociale uitsluiting in België: Projectie tot 2030*, Working paper 12-16, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- Frère J.M. (2019), *Toelichting bij de projectiemethode van armoede-indicatoren gebruikt in het Federaal Rapport Duurzame Ontwikkeling - editie 2019*, Federaal Planbureau interne nota.
- Grinza E. and Rycx F. (2020), *The Impact of Sickness Absenteeism on Productivity: New Evidence from Belgian Matched Panel Data* (2020), *Industrial relations*, Volume 59, Issue 1, January 2020, Pages 150-194.
- Hampf F., Wiederhold S., Woessmann L. (2017), *Skills, earnings, and employment: exploring causality in the estimation of returns to skills*, *Large-scale Assessments in Education*, 512, https://www.researchgate.net/publication/316499488_Skills_earnings_and_employment_exploring_causality_in_the_estimation_of_returns_to_skills (geraadpleegd op 30/08/2022).
- Hanushek E.A., Wössmann L. (2010), *Education and Economic Growth*, *International Encyclopedia of Education*, vol. 2, pp. 245-252, <https://hanushek.stanford.edu/sites/default/files/publications/Hanushek%20Woessmann%202010%20IntEncEduc%202.pdf> (geraadpleegd op 30/08/2022).

- Hardt L. and O'Neill D.W. (2017), *Ecological Macroeconomic Models: Assessing Current Developments*, *Ecological Economics* 134 (2017) 198–211, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.12.027> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Hendriks S., de Groot Ruiz A., Acosta M.H., Baumers H., Galgani P., Mason-D'Croz D., Godde C., Waha K., Kanidou D., von Braun J., Benitez M., Blanke J., Caron P., Fanzo J., Greb F., Haddad L., Herforth A., Jordaan D., Masters W., Sadoff C., Soussana J.-F., Tirado M.C., Torero M., Watkins M. (2021), *A paper from the Scientific Group of the UN Food Systems Summit. Draft 1 June 2021. The True Cost and True Price of Food*, United Nations Food Systems Summit 2021 Scientific Group, <https://sc-fss2021.org/> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Hickel J. (2019), *The contradiction of the sustainable development goals: Growth versus ecology on a finite planet*, Volume 27, Issue 5, September/October 2019, Pages 873-884, <https://doi.org/10.1002/sd.1947> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Hoge Raad van Financiën (2016), *Studiecommissie voor de vergrijzing - Jaarlijks verslag 2016*, <https://www.plan.be/>.
- Hoge Raad van Financiën (2022), *Studiecommissie voor de vergrijzing - Jaarlijks verslag 2022*, <https://www.plan.be/>.
- INR/FPB (2022), *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2022*, Instituut voor de Nationale Rekeningen en Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- IRCEL (2022a), *Belgium's greenhouse gas inventory (1990-2020)*, <https://klimaat.be/in-belgie/klimaat-en-uitstoot/uitstoot-van-broeikasgassen> (geraadpleegd op 8/08/2022).
- IRCEL (2022b), *CLRTAP/EMEP Emission inventory status report 2022*, <https://cdr.eionet.europa.eu/be/un/clrtap/inventories/> (geraadpleegd op 8/08/2022).
- Istat (2022), *Rapporto sul Benessere equo e sostenibile*, Istituto nazionale de statistica, www.istat.it (geraadpleegd op 01/08/2022).
- Johns G. (2010), *Presenteeism in the workplace: A review and research agenda*, *Journal of Organizational Behavior*, 31, 519–542.
- Joskin A. (2018), *Het welzijn in België meten: Opbouw van een compositie indicator om het huidige welzijn van de Belgen te meten*, Working Paper 2-18, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- Joskin A. (2020), *De houdbaarheid van het welzijn meten: opbouw van vier compositie indicatoren om het welzijn van de toekomstige generaties in België te meten*, Working Paper 2-20, Brussel: Federaal Planbureau, <https://www.plan.be/>.
- Koopman C., Pelletier K.R., Murray J.F., Sharda C.E., Berger M.L., Turpin R.S., Hackleman P., Gibson P., Holmes D.M., Bendel T. (2002), *Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee Productivity*, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*: January 2002 - Volume 44 - Issue 1 - p 14-20.
- Laurent E. (2014), *Inequality as pollution, pollution as inequality*, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01070526/> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Loeppke R., Taitel M., Haufle V., Parry T., Kessler R.C., Jinnett K. (2009), *Health and Productivity as a Business Strategy: A Multiemployer Study*, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*: April 2009 - Volume 51 - Issue 4 - p 411-428.

- Mori K., Nagata M. and Nagata T. (2020), *Work-Related Factors Affecting the Occurrence of Presenteeism – Recent Research Trends and Future Directions*, Journal of UOEH 43(1): pp61-73 (2021).
- Nieto J., Carpintero O., Lobejón L.F., Miguel L.J. (2020), *An ecological macroeconomics model: The energy transition in the EU*, Energy Policy. Volume 145, October 2020, 111726, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111726> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- OECD (2001), *The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264189515-en> (geraadpleegd op 30/08/2022).
- OECD (2010), *The High Cost of Low Educational Performance: The Long-run Economic Impact of Improving PISA Outcomes*, OECD Publishing, Paris, <https://www.oecd.org/pisa/44417824.pdf> (geraadpleegd op 30/08/2022).
- OECD (2019), *The Heavy Burden of Obesity: The Economics of Prevention*, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/67450d67-en> (geraadpleegd op 01/08/2022).
- OECD (2022), *Well-being analytics for policy use: Modelling health and education outcomes in Italy*, OECD papers on well-being and inequalities, working paper n°5, <https://doi.org/10.1787/d6e2d305-en> (geraadpleegd op 01/08/2022).
- PBL/SCP/CPB (2022), *Verankering van brede welvaart in de begrotingssystematiek: Voortgangsrapportage van de drie gezamenlijke planbureaus*, Centraal Planbureau / Planbureau voor de Leefomgeving / Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag. <https://www.pbl.nl/publicaties/verankering-van-brede-welvaart-in-de-begrotingssystematiek> (geraadpleegd op 29/08/2022).
- Peters R., Ee N., Peters J., Booth A., Mudway I., Anstey K.J. (2019), *Air Pollution and Dementia: A Systematic Review*, Journal of Alzheimer's Disease, vol. 70, no. s1, pp. S145-S163, <https://content.iospress.com/articles/journal-of-alzheimers-disease/jad180631> (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Randers J., Rockström J., Stoknes P., Goluke U., Collste D., Cornell S. & Donges J. (2019), *Achieving the 17 Sustainable Development Goals within 9 planetary boundaries*. Global Sustainability, 2, E24, doi:10.1017/sus.2019.22.
- Reinhardt S., Boehm R. and Salvador R. (2021), *The Real Cost of Unhealthy Diets*, publié dans Gemmill-Herren B., Baker L.E. and Daniels P.A. (2021), *True Cost Accounting for Food*, pp.149-165, ISBN: 978-1-003-05080-3, www.taylorfrancis.com (geraadpleegd op 20/07/2022).
- Ruhle S.A., Breitsohl H., Aboagye E., Baba V., Biron C., Correia Leal C., Dietz C., Ferreira A.I., Gerich J., Johns G., Karanika-Murray M., Lohaus D., Løkke A., Lopes S.L., Martinez L.F., Miraglia M., Muschalla B., Poethke U., Sarwat N., Schade H., Steidelmüller C., Vinberg S., Whysall Z. & Yang T. (2020), *“To work, or not to work, that is the question” – Recent trends and avenues for research on presenteeism*, European Journal of Work and Organizational Psychology, 29:3, 344-363, DOI: 10.1080/1359432X.2019.1704734.
- Schraufnagel D.E., Balmes J.R., Cowl C.T., De Matteis S., Jung S.H., Mortimer K., Perez-Padilla R., Rice M.B., Riojas-Rodriguez H., Sood A., Thurston G.D., To T., Vanker A., Wuebbles D.J. (2019a), *Air Pollution and Noncommunicable Diseases - Part 1: The Damaging Effects of Air Pollution*. Chest. 2019 Feb;155(2):417-426. doi: 10.1016/j.chest.2018.10.041. Epub 2018 Nov 9. PMID: 30419237; PMCID: PMC6904854.

Schraufnagel D.E., Balmes J.R., Cowl C.T., De Matteis S., Jung S.H., Mortimer K., Perez-Padilla R., Rice M.B., Riojas-Rodriguez H., Sood A., Thurston G.D., To T., Vanker A., Wuebbles D.J. (2019b), *Air Pollution and Noncommunicable Diseases - Part 2: Air Pollution and Organ Systems*. Chest. 2019 Feb;155(2):417-426. doi: 10.1016/j.chest.2018.10.041. Epub 2018 Nov 9. PMID: 30419237; PMCID: PMC6904854.

Statbel (2022), *Gegevens van thema 'Bevolking'*, www.statbel.be (geraadpleegd op 1/8/2022).

UN (1992), *Rio declaration on environment and development*, United Nations - A/CONF.151/26 (Vol. I), <https://sdgs.un.org/documents/aconf15126-vol-i-rio-declaration-19576> (geraadpleegd op 30/08/2022).

Wilkinson & Pickett (2010), *The spirit level – Why equality is better for everyone*, London:Penguin Books.

Zeng Y., Maxwell S., Runtig R.K. and Venter O., Watson J.E.M., Carrasco L. R. (2020), *Environmental destruction not avoided with the Sustainable Development Goals*, Nat Sustain 3, 795–798, <https://doi.org/10.1038/s41893-020-0555-0> (geraadpleegd op 20/07/2022).

5.4. Afkortingen

Landcodes op figuren met internationale vergelijkingen: zie p. 29.

(i..)	(indicator nummer)
AROP	<i>at risk of poverty</i> armoederisico
AROPE	<i>at risk of poverty or social exclusion</i> risico op armoede of sociale uitsluiting
BAU	<i>business as usual</i>
bbp	bruto binnenlands product
BKG	Broeikasgassen
BMI	<i>body mass index</i> lichaamsgewichtsindex
bni	bruto nationaal inkomen
BS	Belgisch Staatsblad
btw	Belasting over de toegevoegde waarde
CH ₄	methaan
CO	koolstofmonoxide
CO ₂	koolstofdioxide
CO ₂ -eq.	koolstofdioxide-equivalent
CPB	Centraal Planbureau
CRED EM-DAT	<i>Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, Emergency Events Database</i> Centrum voor onderzoek naar de epidemiologie van rampen, database over noodsituaties
EAK	Enquête naar de arbeidskrachten
EEA	<i>European Environment Agency</i> Europees Milieuagentschap
EIGE	<i>European Institute for Gender Equality</i> Europees Instituut voor gendergelijkheid
ETS	<i>Emissions Trading System</i> emissiehandelssysteem
EU	Europese Unie <i>European Union</i>
EU-SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the UN</i> Voedsel- en Landbouworganisatie van de VN
FIDO	Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling
FOD	Federale Overheidsdienst
FOD BOSA	Federale Overheidsdienst Beleid en Ondersteuning
FPB	Federaal Planbureau
FRDO	Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling
FSC	<i>Forest Stewardship Council</i> Raad voor Goed Bosbeheer
GW	gigawatt
HFC	fluorkoolwaterstoffen
ICDO	Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling
ICES	<i>International Council for the Exploration of the Sea</i> Internationale Raad voor het onderzoek van de zee
IIS	Interfederaal Instituut voor de Statistiek
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
IRCEL	Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu

KBIN BMM	Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Wetenschappelijke Dienst Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee
KMO	kleine of middelgrote onderneming
LRTAP	<i>Long range transboundary air pollution</i> grensoverschrijdende luchtverontreiniging over lange afstand
LTV	Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling
LWI	<i>low work intensity</i> zeer lage werkintensiteit
N ₂ O	distikstofmonoxide
NEKP	Nationaal Energie- en Klimaatplan
NF ₃	stikstoftrifluoride
NH ₃	ammoniak
NMVOS	vluchtige organische stoffen niet methaan
NO _x	stikstofoxiden
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> OESO
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling OECD
PBL	Planbureau voor de leefomgeving
PEFC	<i>Programme for the Endorsement of Forest Certification</i> Programma voor de certificering van bossen
PFC	perfluorkoolstoffen
PISA	<i>Programme for International Student Assessment</i> Internationaal programma voor de evaluatie van studenten
PM ₁₀	fijn stof met een diameter van minder dan 10µm
PM _{2,5}	fijn stof met een diameter van minder dan 2,5µm
POD	Programmatorische federale overheidsdienst
RIZIV	Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
SCP	Sociaal en cultureel planbureau
SDG('s)	duurzame-ontwikkelingsdoelstelling(en) overgenomen van SDG(s), <i>Sustainable Development Goal(s)</i>
SF ₆	Zwavelhexafluoride
SILC	<i>Statistics on Income and Living Conditions</i> Enquête naar inkomsten en levensomstandigheden
SMART	Specifiek, Meetbaar, Aanvaardbaar, Realistisch en Tijdsgebonden
SMD	<i>severe material deprivation</i> ernstige materiële deprivatie
SO ₂	zwaveldioxide
SPWARNE-DEMNA	<i>Service Public de Wallonie Agriculture, Ressources Naturelles et Environnement - Département de l'Etude du milieu naturel et agricole</i> Openbare dienst van Wallonië Landbouw, natuurlijke hulpbronnen en milieu - Afdeling Milieu- en landbouwonderzoek
TFDO	<i>Task Force Duurzame Ontwikkeling</i>
UN	<i>United Nations</i> VN
UNECE	<i>UN Economic Commission for Europe</i> Economische Commissie voor Europa van de VN
VN	Verenigde Naties UN
WAM	<i>with additional measures</i> met bijkomende maatregelen
WEM	<i>with existing measures</i> met bestaande maatregelen